

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Tamara Kajtazović

**Pokonfliktna vrnitev in vnovična vključitev
notranje razseljenih oseb v družbo:
primer Republike Hrvaške**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2017

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Tamara Kajtazović

Mentorica: izr. prof. dr. Petra Roter

**Pokonfliktna vrnitev in vnovična vključitev
notranje razseljenih oseb v družbo:
primer Republike Hrvaške**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2017

Zahvala

Najlepša hvala mentorici za spodbudo in neprecenljive strokovne nasvete, ki so mi nemalokrat pomagali tako pri izboljšanju magistrskega dela kot pri širjenju obzorij.

Najlepša hvala družini, nekdanjim sošolcem in prijateljem, ki so me potrpežljivo spodbujali pri pisanju magistrskega dela in podpirali pri novih podvigih.

Pokonfliktna vrnitev in vnovična vključitev notranje razseljenih oseb v družbo: primer Republike Hrvaške

Naloga se osredotoča na problematiko notranje razselitve, ki je v času spopadanja mednarodne skupnosti z begunskimi in migrantskimi tokovi še posebej relevantna, a na globalni agendi pogosto zapostavljena. Notranje razseljene osebe za razliko od beguncev ne prečkajo državne meje, zato je skrb zanje primarna odgovornost držav. Posledično je upravljanje na mednarodni ravni dokaj šibko oziroma pomoč notranje razseljenim osebam ni zagotovljena sistematično. To je še posebej problematično v primerih notranje razselitve zaradi posledic konflikta, saj lahko neustrezna vrnitev in pomanjkljiva integracija po konfliktu ponovno razplamtita nasilje in konflikt. Naloga na primeru notranje razselitve v Republiki Hrvaški ugotavlja, kako je mogoče zagotoviti trajnostno vračanje notranje razseljenih oseb in njihovega (vnovičnega) vključevanja v družbo, s tem pa tudi integracije družbe kot take. Na Hrvaškem se je po koncu konflikta leta 1995 začel proces vrnitve in vnovične vključitve beguncev in notranje razseljenih oseb tako hrvaške kot srbske narodnosti. V proces so se vključili tudi mednarodni akterji, še posebej Evropska unija, Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi, Svet Evrope in Organizacija združenih narodov. Naloga na primeru njihovega sodelovanja s hrvaško vlado analizira vlogo domačih akterjev in mednarodne skupnosti na Hrvaškem pri zagotavljanju trajnostnih vrnitev in integracije družbe.

Ključne besede: notranja razselitev, integracija družbe, trajnostne vrnitve, pokonfliktna obnova, Republika Hrvaška

Post-conflict return and inclusion of internally displaced persons: the case of the Republic of Croatia

The thesis focuses on internal displacement. This issue is often neglected on the global agenda, but is especially relevant at times when the international community is tackling refugee and migrant flows. Unlike refugees, internally displaced persons do not cross a national border, which means that the responsibility for addressing their needs lies primarily with states. Consequently, international governance is relatively weak, and assistance to internally displaced persons is not provided systematically. This is especially problematic in cases of internal displacements as a result of conflict, as inadequate return and incomplete inclusion can aggravate violence and conflict. Using the case of internal displacement in the Republic of Croatia, this thesis analyses how to ensure durable return of internally displaced persons and their (re)inclusion into society and the integration of society as such. The process of return and inclusion of refugees and internally displaced persons belonging to both Croatian and Serbian national communities began after the conflict in the Republic of Croatia ended in 1995. International actors, in particular the European Union, the Organisation for Security and Co-operation in Europe, the Council of Europe and the United Nations, were also involved in the process. By studying co-operation between these actors and Croatia's government, the thesis analyses the role of national actors and the international community in the Republic of Croatia in ensuring the sustainable return of internally displaced persons and integration of society as a whole.

Key words: internal displacement, integration of society, durable solution, post-conflict reconstruction, Republic of Croatia

KAZALO

1	Uvod.....	7
2	Konceptualni okvir.....	13
2.1	Problematika notranje razselitve.....	13
2.2	Opredelitev vrnitve in vnovične vključitve v družbo	19
2.3	Analiza koncepta trajnostnih rešitev za notranje razseljene osebe.....	22
2.3.1	<i>Izzivi v procesu vrnitve in vključitve v družbo.....</i>	<i>24</i>
2.4	Okoliščine procesa vrnitve in vnovične vključitve v družbo v pokonfliktnem obdobju.....	26
3	Okvir odgovornosti za varstvo notranje razseljenih oseb	29
3.1	Pravni status notranje razseljenih oseb	29
3.2	Odgovornost držav in vloga mednarodne skupnosti	33
4	Študija primera Hrvaške	39
4.1	Ozadje notranje razselitve.....	39
4.1.1	<i>Pokonfliktne okoliščine notranje razselitve.....</i>	<i>41</i>
4.2	Reševanje vprašanja notranje razselitve.....	47
4.2.1	<i>Normativni okvir in analiza implementacije .....</i>	<i>47</i>
4.3	Vloga nacionalnih in mednarodnih akterjev	57
4.3.1	<i>Nacionalni akterji.....</i>	<i>57</i>
4.3.2	<i>Mednarodni akterji.....</i>	<i>61</i>
5	Sklep	69
	Literatura	73

SEZNAM KRATIC

ERC	<i>Emergency Relief Coordinator</i> – Koordinator pomoči za izredne razmere
EU	Evropska unija
IASC	<i>Inter-Agency Standing Committee</i> – Medresorski stalni odbor
ICTY	<i>International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia</i> – Mednarodno kazensko sodišče za nekdanjo Jugoslavijo
NRO	notranje razseljene osebe
OVSE	Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi
OZN	Organizacija združenih narodov
UNCRO	<i>United Nations Confidence Restoration Operation in Croatia</i> – Misija OZN za obnovo zaupanja na Hrvaškem
UNHCR	<i>The Office of the United Nations High Commissioner for Refugees</i> – Urad Visokega komisariata OZN za begunce
UNPROFOR	<i>United Nations Protection Force</i> – Misija OZN za varovanje
UNTAES	<i>United Nations Transitional Administration in Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium</i> – Misija OZN za prehodno administracijo v Vzhodni Slavoniji, Baranji in Zahodnem Sremu
VS OZN	Varnostni svet OZN

1 Uvod

Mednarodna skupnost se je po hladni vojni pričela intenzivneje ukvarjati s problematiko notranje razseljenih oseb (NRO), predvsem zaradi njihovega naraščajočega števila,¹ preprečevanja tokov beguncev v mednarodni skupnosti in telekomunikacijske revolucije, ki je problematiko osvetlila tudi v širšem javnem prostoru (Cohen in Deng 1998, 3–4). Notranja razselitev se nanaša na situacije, v katerih so posamezniki ali skupine prisiljeni ali dolžni zapustiti svoje domove, a ostanejo znotraj meja svoje države (Brookings-Bern Project 2008, 2). NRO so v okviru Vodilnih načel o notranji razselitvi, ki jih je leta 1998 sprejela Organizacija združenih narodov (OZN) in so kot normativno izhodišče za soočanje z razselitvijo dosegla skorajda univerzalno priznanje (Brookings-Bern Project 2008, 3–11), opredeljeni kot

osebe ali skupine oseb, ki so bile prisiljene ali primorane pobegniti ali zapustiti dom ali kraj stalnega prebivališča, predvsem kot posledica ali v izogib izpostavljenosti oboroženim konfliktom, situacijam splošnega nasilja, kršitvam človekovih pravic ali naravnim ali človeško povzročenim katastrofam, in ki niso prečkale mednarodno priznane državne meje (Vodilna načela o notranji razselitvi 1998, 2. čl.).

Ključna sta torej dva elementa – prvič, prisilen premik z namenom bežanja pred posledicami zgoraj naštetih okoliščin in drugič, razselitev poteka znotraj meja nacionalne države (IDMC in OCHA 2008, 12). NRO so tako dejansko »notranji begunci« (Cohen 2006, 102) oziroma se od beguncev pogosto razlikujejo zgolj v tem, da te osebe niso prečkale državne meje (UNHCR 2001, 206). Posledično ne morejo uživati pravic iz naslova Konvencije o statusu beguncev iz leta 1951 in Protokola iz leta 1967, saj je v skladu s tem dokumentom predpogoj za pridobitev statusa begunca in s tem povezanih pravic prečkanje državne meje.² Vendar NRO pogosto

---

¹ Weiss in Korn (2006, 1) pišeta, da je ob zbiranju prvih podatkov v letu 1982 na vsakih deset beguncev obstajala ena notranje razseljena oseba, to razmerje pa se je dramatično obrnilo v zadnjih dveh desetletjih. Urad Visokega komisariata OZN za begunce (*Office of the United Nations High Commissioner for Refugees* - UNHCR) prav tako beleži povečanje NRO: globalno število NRO je od leta 1997 (17 milijonov NRO) stalno naraščalo: leta 2012 je bilo po svetu 28,8 milijona NRO (UNHCR 2014a), konec leta 2015 pa že 40,8 milijona (IDMC 2016).

² Konvencija o statusu beguncev (1951, 1. čl.) status begunca priznava osebi, ki se zaradi dogodkov, ki so se zgodili pred 1. januarjem 1951, in zaradi utemeljenega strahu pred preganjanjem, osnovanem na rasi, veri, narodnosti, pripadnosti določeni družbeni skupini ali določenem političnem prepričanju, nahaja izven države, katere državljan je, in ne more ali zaradi takšnega strahu noče uživati varstva te države, ali osebo, ki nima državljanstva, in se nahaja izven države, kjer je imela običajno prebivališče, pa se zaradi takšnih dogodkov ne more ali noče zaradi omenjenega strahu vrniti v to državo. Kot poudarja Catherine Phuong (2004, 23), so bili NRO izvzeti iz omenjene konvencije, ker so nekatere države izpostavile, da morajo države za NRO poskrbeti same oziroma imajo NRO varstvo svojih vlad (več o tem v podpoglavju 3.2), medtem ko beguncitega varstva nimajo; dodaten razlog pa je bilo tudi pomanjkanje sredstev za reševanje begunskega problema. Leta 1967 je bil dodan Protokol Konvenciji o statusu beguncev, ki odpravlja časovno omejitev in torej status begunca priznava vsem osebam, ki so bile primorane zapustiti svojo državo, ne le tistim, ki so to storile zaradi dogodkov pred letom 1951 (Protokol o statusu beguncev 1967, 1. čl.).

nimajo izbire oziroma z razlogom ne prečkajo meje nacionalne države – ovire kot so oddaljenost od državnih meja in topografske okoliščine, na primer gore in reke, prav tako pa ljudje načeloma iščejo zatočišča v poznanih okoljih, kjer lahko živijo in delajo v skupini, s katero si delijo kulturo, jezik in vero (Cohen in Deng 1998, 29). Pomemben dejavnik so tudi družbene vezi.³

Vzroki notranje razselitve so konflikti in nasilje ter naravne nesreče. V letu 2016 je bilo zaradi posledic konflikta in nasilja notranje razseljenih 40,3 milijona oseb (IDMC 2017). Število se je od leta 2000 podvojilo in strmo narašča predvsem v zadnjih petih letih (*prav tam*). Novih razselitev zaradi konfliktov in nasilja v letu 2016 je bilo 6,9 milijona, največ v podsaharski Afriki in na Bližnjem Vzhodu, zaradi posledic naravnih nesreč pa je bilo na novo razseljenih 24,4 milijona NRO,⁴ največ prizadetih je bilo v južni in vzhodni Aziji (*prav tam*). Število NRO narašča predvsem zaradi sodobne dinamike konfliktov, šibkih mehanizmov za reševanje sporov in naraščajočega števila ljudi, izpostavljenih naravnim nesrečam (OCHA 2017, 10). Razlog je tudi v neučinkovitem reševanju problematike, saj veliko NRO leta ali celo desetletja ostane odvisnih od humanitarnega varstva in pomoči, medtem ko je nekateri nikoli ne prejmejo in tako ostanejo na obrobju družbe (*prav tam*).

Vzorci notranje razselitve so namreč zelo različni: NRO se najpogosteje zatečejo k družinam, prijateljem ali sorodnikom, v taborišča in podobna naselja, skupne centre, šotorišča in druga zatočišča; v urbana naselja,⁵ pogosto v *slume* v mestih in okolici, kjer se pomešajo z lokalnim prebivalstvom; zasedejo javne ali zasebne stavbe; živijo v tranzitu med različnimi lokacijami ali kot nočni migranti, ki iščejo varnost pred oboroženimi napadi; ali pa se skrivajo v gozdovih in drugi ruralni kamuflaži, kamor pobegnejo pred napadi; pogosto pa NRO tudi zamenjajo več od naštetih okolij (IDMC in OCHA 2008, 12). Kjer so NRO bolj razpršeni, jim je težje zagotavljati dostop do pomoči, po drugi strani pa so v skupnih zatočiščih ali taboriščih sicer lažje dostopni za pomoč, ampak tudi bolj izpostavljeni nalezljivim boleznim, nasilju, prisilni rekrutaciji in napadu oboroženih skupin (Brookings-Bern Project 2008, 131). Pogosto se ne želijo identificirati kot NRO zaradi strahu pred aretacijo, prisilno izselitvijo ali pred drugimi grožnjami (IDMC in OCHA 2008, 12).

---

³ Kot pišeta Al-Sabahi in De Santis (2016, 55) na primeru Jemna, so NRO iskali zatočišče predvsem na območjih blizu skupnosti, ki so ji zaupali. Te vezi so bile pomemben dejavnik pomoči, saj so skupnosti pomagale NRO in z njimi delile potrebščine.

⁴ Število vseh oseb, notranje razseljenih zaradi posledic naravnih nesreč, ni znano (IDMC 2017).

⁵ Dejavniki, zaradi katerih se NRO odločijo za selitev v urbana območja, so predvsem boljši dostop do javnih storitev, socialne vezi, boljše možnosti zaslužka in večja fizična varnost kot v ruralnem okolju, pogosto pa taborišč oziroma uradnih naselitvenih možnosti v ruralnih območjih sploh ni (Brookings-LSE Project 2013, 3).

NRO so med najbolj ranljivimi skupinami oseb in so pogosto podvrženi kršitvam človekovih pravic, pomanjkanju hrane in vode, nimajo dostopa do zdravstvenih in drugih socialnih storitev, ogrožena je tudi njihova fizična varnost, nemalokrat so ločeni od svojih družin (Phuong 2004, 117). Vladni odzivi na notranjo razselitev so bili v preteklosti šibki – ne le zaradi pomanjkanja nacionalnih oziroma mednarodnih sredstev za naslovitev potreb NRO, temveč tudi zato, ker so v veliko primerih države (vlade) same povzročiteljice notranje razselitve (Cohen in Deng 1998, 71).

Čeprav v mednarodni skupnosti ne obstaja mednarodni režim za varstvo in pomoč NRO (Brun 2005), je bilo z namenom varstva NRO storjenega že veliko. Vzpostavljena so bila Vodilna načela o notranji razselitvi (1998), ki so zapolnila veliko vrzel na področju varstva razseljenih ljudi (Cohen in Deng 2008, 5). S tem (sicer mednarodnopravno nezavezujočim) dokumentom je namreč nastala jasna normativna podlaga za upravljanje te problematike, na njegovi osnovi pa posamezne institucije tudi rešujejo specifične težave NRO znotraj svojih programov in projektov (Weiss in Korn 2006, 145). Tudi v zadnjem desetletju je bil dosežen velik napredek v odzivu na potrebe NRO, in sicer z izboljšanjem odziva mednarodnih institucij oziroma koordinacijskega mehanizma,⁶ pa tudi z izboljšavami finančnega mehanizma (Ferris 2014, 12).

A v teh prizadevanjih obstaja vrzel – v pokonfliktnem obdobju vlade in člani mednarodne skupnosti pogosto sploh ne posvečajo pozornosti vrnitvi NRO na svoje domove (Norwegian Refugee Council 2002, 9), in, kot opazja Kälin (2011, 44), je eden od izzivov za mednarodno skupnost na področju NRO premostitev vrzeli med pomočjo v sili in dolgoročno obnovo. Tudi generalni sekretar OZN je v svojem Poročilu o izgradnji miru takoj po konfliktu poudaril, da je podpora varni in trajnostni vrnitvi NRO ter njihovi vnovični vključitvi v družbo eno od ključnih področij, kjer je mednarodna pomoč potrebna prednostno, tj. takoj po konfliktu (Generalna skupščina OZN 2009, 6). Učinkovito pokonfliktno reševanje notranje razselitve je potrebno, ker sta »mir in obnova v družbah, uničenih v vojni, odvisna tudi od učinkovite vnovične vključitve NRO v družbo,« pojasnjujeta Cohen in Deng (1998, 5). Tudi OCHA (2017, 6) v eni najnovejših študij poudarja, da je za preprečevanje dolgotrajne razselitve treba poskrbeti, da imajo NRO možnost ponovnega gradnje življenja in doseganja samozadostnosti v skladu s temeljnimi načeli človekovih pravic in dostojanstva že pred koncem konflikta oziroma naravne nesreče. A pozornost je trenutno usmerjena predvsem na kratkoročne potrebe NRO oziroma na

---

⁶ Več o tem v podpoglavju 3.2.

humanitarno pomoč, za bolj celosten odziv pa bi bilo potrebno sodelovanje več različnih akterjev, vključno z akterji, ki se ukvarjajo z razvojno pomočjo in programi (*prav tam*).

Ustrezna naslovitev problematike NRO po konfliktu je tako eno ključnih vprašanj, vezanih na celovito pokonfliktno obnovo. Pokonfliktne razmere so običajno zelo občutljive in vsebujejo visoko stopnjo tveganja, da se bo pokonfliktna družba zopet znašla v konfliktu (Collier in Hoeffler 2008, 474). Ključno za gradnjo trajnega miru je tudi reševanje problematike NRO, in sicer z iskanjem in implementacijo ustreznih trajnostnih rešitev (O'Neill 2009, 255). Neustrezen proces vrnitve ter politične, družbene in kulturne vključitve NRO lahko namreč znova razplamti konflikt, še posebej če vzrok razselitve ni bil popolnoma odpravljen.

Proces vrnitve in vnovične vključitve NRO v družbo je potekal tudi v državah nekdanje Jugoslavije, kjer je bila notranja razselitev posledica oboroženega konflikta (Norwegian Refugee Council 2004, 6). Konec konflikta in obnova varnosti ter svobode gibanja so omogočili vrnitev beguncev in NRO v velikem številu. Vendar so bili nekateri NRO ob vrnitvi, še posebej v primeru vrnitev pripadnikov manjšin, izpostavljeni sovražnemu okolju in podvrženi nenehnemu nasilju (Norwegian Refugee Council 2002, 137). Dodatna težava so bile diskriminatorne prakse, ki so vplivale na otežen dostop do predvojnne lastnine, zdravstvenih storitev, izobrazbe, pomoči pri obnovi in trga delovne sile (*prav tam*). Nekateri NRO so ob vrnitvi na primer ugotovili, da območje, kjer so nekdanje prebivali, v večini naseljujejo pripadniki druge etnične skupnosti, ki njihove vrnitve niso pozdravljali (Phuong 2004, 32).

V Republiki Hrvaški se je večini NRO uspelo vrniti v kraj, od koder so izvirali, vendar se soočajo s številnimi težavami: s slabimi ekonomskimi razmerami, NRO srbske narodnosti pa se srečujejo s stalno diskriminacijo pri dostopanju do svojih domov, lastnine in pri zaposlovanju – posledično tako skorajda polovica srbskih vrnitev na Hrvaškem ni trajnostnih (IDMC 2009). Proces uspešne vrnitve in vnovične vključitve NRO v družbo je bil na Hrvaškem dolgotrajen in še ni končan. Tako se na primeru Hrvaške zastavlja za mednarodne odnose relevantno vprašanje, kako omogočiti proces trajnostnega vračanja NRO in njihove vključitve v okolje, iz katerega so se te osebe razselile – ne gre torej za vrnitev samo, temveč gre način zagotavljanja trajnostnih okoliščin, ki bodo omogočile učinkovito vključevanje posameznikov v vse družbene dejavnosti ter učinkovito integracijo družbe kot celote. Zgolj trajna vrnitev NRO in njihovo vnovično enakopravno sodelovanje v družbi namreč zagotavljata spoštovanje človekovih pravic in stabilnost ter trajnostni mir po konfliktu. Pri tem je potrebno poudariti, da je v tej nalogi integracija razumljena celostno kot integracija večetnične družbe (in ne integracija posameznikov v družbo), kot je tudi definirana v Ljubljanskih smernicah o integraciji raznolikih družb, ki jih je ravno z namenom doseganja trajnostnega miru in stabilnosti v etnično raznolikih

družbah sprejel Visoki komisar OVSE za narodne manjšine (OVSE 2012, 3–4). To pomeni, da v družbi obstajajo takšne okoliščine oziroma razmere, ki omogočajo trajnostni mir, enake pravice za vse člane družbe in miroljubno sobivanje pripadnikov različnih etničnih skupin. V tem smislu je nujen predpogoj enakopravno sodelovanje posameznikov v vseh družbenih procesih, v primeru vračanja NRO pa to pomeni potrebo po njihovem vnovičnem vključevanju v družbo.

Magistrska naloga bo skušala odgovoriti na vprašanje, kako omogočiti proces trajnostnega vračanja NRO in njihove vključitve v okolje, iz katerega so se razselili. Magistrska naloga bo tako ugotavljala, prvič, kako je v mednarodni skupnosti naslovljen problem pokonfliktne vrnitve in vnovične vključitve v družbo, kar je potrebno analizirati tako na normativni kot praktični ravni. To bo storjeno s pomočjo analize mednarodnih norm, ki urejajo področje notranje razselitve, in vloge akterjev, vključenih v proces, in sicer na študiji primera Hrvaške. In drugič, katere ovire otežujejo uspešno pokonfliktno vrnitev in integracijo družbe, hkrati pa bo magistrska naloga raziskala tudi tiste dejavnike oziroma nujne predpogoje, ki omogočajo trajnostno vrnitev in vnovično vključevanje NRO v pokonfliktnih družbah, s tem pa tudi (re)integracijo pokonfliktne družbe kot celote. Le slednja, tj. integrirana družba, ima namreč možnost, da trajno preprečuje nastanek napetosti in manifestnih konfliktov.

Raziskovalno vprašanje je pomembno za razumevanje vloge mednarodnih institucij in meddržavnih odnosov pri pokonfliktni obnovi, kot tudi samega procesa pokonfliktne obnove in integracije pokonfliktnih družb, ki se soočajo s problematiko NRO. Čeprav se raziskovalno vprašanje veže na specifično tematiko, se dotika širše problematike upravljanja z migracijami ter delitve nanjo vezane odgovornosti v mednarodni skupnosti. Tema naslavlja tudi dileme, vezanje na razumevanje in razvoj mednarodnopravnih norm za varstvo razseljenih oseb in razumevanje statusa in človekovih pravic razseljenih oseb – gre torej za vprašanja tako praktične kot normativne narave.

Naloga je razdeljena na dva širša vsebinska dela: cilji prvega dela so analizirati problematiko notranje razselitve in nanjo vezanih trajnostnih rešitev s pomočjo ključnih konceptov, raziskati razsežnosti izziva, ki ga notranja razselitev predstavlja v mednarodni skupnosti, ter analizirati mednarodne norme, ki urejajo to področje. Ta del se začne s poglavjem Konceptualni okvir, v katerem opredelim problematiko notranje razselitve in analiziram njene posledice tako na notranje razseljeno osebo samo kot tudi strukturne posledice za skupnosti in države. Nadalje analiziram, kdaj se notranja razselitev pravzaprav konča in opredelim koncept vrnitve in vnovične vključitve v družbo, pri čemer poskušam opredeliti kriterije, kdaj sta rešitev oziroma vrnitev in vnovična vključitev trajnostni. Zgolj jasni kriteriji lahko namreč pripomorejo k

uspešnemu odgovoru na raziskovalno vprašanje. Poglavje zaključim z analizo omenjenih konceptov notranje razselitve, vrnitve in vnovične vključitve v družbo v pokonfliktnih okoliščinah in izzivov, ki jih slednji predstavljajo za vlade in mednarodno skupnost.

Sledi tretje poglavje, v katerem z analizo mednarodnih norm in s konceptom suverenosti analiziram odgovornost za varstvo pravic NRO in trenutno stanje upravljanja notranje razselitve v mednarodni skupnosti. Poglavje razširi razumevanje NRO z vidika njihovega varstva in upravljanja tekom in po konfliktu, na širše razumevanje konteksta in akterjev, vpletenih v takšno varstvo in upravljanje. Predvsem se dotakne odgovornosti tako nacionalnih držav kot tudi mednarodnih organizacij in institucij, ter s tem pokaže, da problematika ni zgolj nacionalne, temveč v veliki meri tudi mednarodne narave.

Drug vsebinski del obsega eno poglavje in predstavlja študijo primera Hrvaške. Njegov cilj je na primeru Hrvaške ugotoviti, kako se v praksi kažejo vloga akterjev in mednarodne norme na področju pokonfliktne vrnitve in vnovične vključitve NRO v družbo. V prvem podpoglavju analiziram ozadje notranje razselitve in izzive oziroma okoliščine, ki so vplivale na proces vrnitve in vnovične vključitve v družbo. Drugo podpoglavje analizira sprejeti nacionalni normativni okvir za reševanje problematike, predvsem z vidika upoštevanja obstoječih mednarodnih norm. V tretjem podpoglavju analiziram vlogo nacionalnih in mednarodnih akterjev v procesu vrnitve in vključitve NRO v družbo na Hrvaškem, predvsem v okviru pomena, ki ga je posamezni akter imel za omogočanje trajnostnih rešitev notranje razselitve. Cilj poglavja je analiza in umestitev vlog akterjev v okvir doseganja trajnostnih rešitev notranje razselitve in vključitve NRO v družbo v pokonfliktnih okoliščinah.

Glavna metoda proučevanja, uporabljena skozi celotno magistrsko nalogo, je analiza in interpretacija primarnih virov, in sicer resolucij in poročil, sprejetih na temo notranje razselitve v relevantnih nacionalnih in mednarodnih institucijah. Konkretno gre za sprejete vladne dokumente, odločbe in ostale relevantne dokumente mednarodnih institucij, ki so bile v proces vključene, na primer Evropska unija (EU), Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) in Svet Evrope. V celotni nalogi uporabljam tudi metodo analize in interpretacije sekundarnih virov, in sicer strokovne in znanstvene literature s področja problematike notranje razselitve in pokonfliktne obnove ter poročil in študij primerov, ki so jih objavile različne mednarodne vladne in nevladne organizacije oziroma institucije. Gre torej za interpretativno, kvalitativno metodo proučevanja, ki skozi analizo študije primera ponuja induktivno sklepanje, ki vodi do končnega odgovora na raziskovalno vprašanje.

2 Konceptualni okvir

2.1 Problematika notranje razselitve

Notranja razselitev se praviloma deli na tri kategorije: razselitev med krizo (*emergency situations*), ko so ljudje v večjem številu znotraj dokaj kratkega časovnega obdobja prisiljeni zapustiti dom in potrebujejo predvsem zatočišče, hrano, vodo ter sanitarno-higienske in medicinske storitve; začetno fazo razselitve (*initial phase of displacement*), ki se nanaša na kasnejše tedne in mesece razselitve, kar se razlikuje od situacije do situacije; in dolgotrajno razselitev (*protracted displacement*), ki je definirana kot situacija, v kateri so NRO razseljeni že tri leta ali več in v kateri je obtičal proces za iskanje trajnostnih rešitev (Christensen in Harild 2009, 9–10).

Določiti mejo, kdaj razselitev postane dolgotrajna, je sicer težko, saj so spremembe pri razseljenem prebivalstvu dinamične, državni in mednarodni sistemi za sledenje razseljenih pa pogosto nepopolni (Crawford in drugi 2015, 11). Konec leta 2014 so bili NRO z več kot 90 % območij in držav s problemom notranje razselitve razseljeni že več kot deset let, večinoma zaradi neuspeha širših razvojnih programov in programov gradnje miru pri omogočanju vrnitve, lokalne vključitve v družbo ali preselitve NRO (IDMC 2015, 11). Dlje kot razselitev traja, večje je tveganje razpada tradicionalnih družinskih in družbenih struktur, kar NRO pusti odvisne od zunanje pomoči in ranljive za ekonomsko in spolno izkoriščanje. Ta odvisnost zmanjša možnosti trajnostnih rešitev in vnovične vključitve v družbo (Brookings-Bern Project 2008, 2).

Notranja razselitev je problem, ki ne vpliva le na življenja posameznih NRO, ampak povzroči spremembe širše v skupnostih ter družbah (Cohen in Deng 1998, 23). Notranja razselitev vpliva na tri ravni: na individualni ravni na notranje razseljeno posameznico oziroma posameznika, na ravni skupnosti pa na izvorno skupnost oziroma domač kraj, ki so ga NRO zapustili, in na gostiteljsko skupnost, v kateri se NRO naselijo, ko so morali zapustiti dom.

Na ravni posameznika so vplivi NRO raznovrstni, saj se NRO v različnih političnih, ekonomskih in socialnih kontekstih soočajo z drugačnimi problemi, a kljub temu je mogoče identificirati nekatere skupne težave, ki izhajajo prav iz njihove razselitve – izguba doma, skupnosti, premoženja in vira zaslužka so ključne značilnosti, ki jih ločijo od preostalega prebivalstva in vplivajo na njihove okoliščine (Cohen 2008, 7–9). Ne glede na to, ali so v begunskem taborišču ali z ostalimi prebivalci v mestu, NRO poročajo o ovirah pri pridobivanju hrane, nujne za preživetje, zdravil, zatočišča in oblačil in pri dostopanju do izobrazbe in zaposlitve, zdravstvenih storitev, volilne udeležbe, prav tako pa so bolj ranljivi za zlorabe človekovih pravic, predvsem za neposredno nasilje, spolne napade, rekrutiranje otrok v

oborožene skupine, preprečevanje gibanja ter kršitve pravic do zemlje, bivališča in lastnine (Brookings-Bern Project 2008, 2; Cohen 2008, 7–9).

Otežen dostop NRO do primerne hrane, pitne vode in javnih storitev pogosto vodi do visoke stopnje lakote, podhranjenosti in bolezni (Global Cluster Working Group 2010, 9) in tudi višje stopnje smrtnosti (Cohen in Deng 1998, 25). NRO pogosto niso deležni zdravstvene oskrbe, ki jo potrebujejo (Ekonomski in socialni svet 1995, 51), poleg tega pa je notranja razselitev dejavnik tveganja tudi za psihično zdravje, kot so pokazale različne študije, ki izpostavljajo pogostost depresije, anksioznosti, socialne fobije in posttravmatskega sindroma med NRO (Gülsen in drugi 2010; Salah in drugi 2013, 786–787).

»NRO so upravičeni uživanja enakih pravic in svoboščin v okviru domačega in mednarodnega prava kot preostali državljani. A izkušnje kažejo, da v praksi NRO redko uživajo pravice in svoboščine, saj razselitev že v samem bistvu vsebuje prikrajšanost za vrsto pravic« (Ekonomski in socialni svet 1995, 5). Že sama notranja razselitev pomeni kršenje temeljne človekove pravice do izbire kraja prebivanja in pravice do gibanja, poleg tega pa sta obe pravici pogosto omejeni tudi med samo razselitvijo, na primer ko NRO ni omogočeno gibanje izven taborišč in podobno; pa tudi v primeru prisilnih vrnitev.

Poleg tega so NRO ranljivi za kršitve državljskih in političnih pravic (OHCHR 2001, 206), ki so sicer zagotovljene v mednarodnih dokumentih s področja človekovih pravic, pa tudi 22. načelo Vodilnih načel o notranji razselitvi dodatno prepoznava nekatere temeljne svoboščine, na primer pravico NRO, da »volijo in so udeleženi v vladnih in javnih zadevah, vključno s pravico, da dostopajo do sredstev, potrebnih za uresničevanje te pravice« (Vodilna načela o notranji razselitvi 1998, 22. čl.). A ker so NRO razseljeni in se ne nahajajo v kraju, kjer so registrirani ali upravičeni do volitev ter pogosto tudi nimajo potrebnih osebnih dokumentov (ker so bili ti npr. uničeni v konfliktu, zaradi katerega so morali NRO zapustiti kraj svojega stalnega bivališča), ne morejo izvrševati svojih volilnih pravic⁷ (Brookings-Bern Project 2008,

---

⁷ Kot nedaven primer kršitev ekonomskih, državljskih in političnih pravic NRO velja izpostaviti Ukrajino. Ustava v Ukrajini zagotavlja pravico državljanov do socialnega varstva, vključno s pokojninami. A novembra 2014 je vlada omejila dostop do pokojnine in socialnih prejemkov za državljane Ukrajine, ki so prebivali na ozemljih izven vladnega nadzora. Posledično je 1.200.000 ljudi ostalo brez prejemkov, ključnih za njihov obstoj. Oktobra 2015 je Višje administrativno sodišče sicer razglasilo to določilo za nezakonito, a sodba nikoli ni bila implementirana in ljudje z območij, ki niso pod vladnim nadzorom, so se morali registrirati kot NRO, kar v praksi pomeni, da veliko ljudi redno potuje z ozemelj, ki niso pod vladnim nadzorom, na vladna ozemlja, da lahko dobijo pokojnino (Norwegian Refugee Council 2017a, 1). Na to je julija 2016 opozoril tudi Komisar za človekove pravice Sveta Evrope (Svet Evrope 2016, 20 in 22). Po nekaterih ocenah na tisoče ljudi od skupno 1,7 milijona prijavljenih NRO v resnici ne prebiva trajno na ozemlju pod nadzorom vlade. Nekateri so se prijavi kot NRO, da bi lahko prejeli pokojnine ali druge socialne prejemke ukrajinske države, saj obstoječi pravni okvir ne predvideva nobenega alternativnega mehanizma. Drugi so se morda preselili na ozemlja pod vladnim nadzorom za določeno obdobje med najbolj intenzivnimi sovražnostmi in se kasneje odločili, da se vrnejo na svoje domove (*prav tam*). Dodatno krši pravice NRO določilo, da lahko NRO dobivajo vse socialne prejemke zgolj preko državne banke,

206). Kot poudarjata Grace in Fischer (2008, 26), kljub jasnosti 22. načela ni univerzalno sprejetih politik in praks, ki bi varovale volilno pravico NRO.

Med razselitvijo NRO pogosto izgubijo identifikacijske dokumente in jih tudi kasneje težko pridobijo, ker so zapustili kraj, kjer bi jih lahko zopet pridobili in kjer so (bili) praviloma shranjeni dokumenti, ki so podlaga za pridobitev osebnih dokumentov (npr. rojstni listi). Izguba dokumentov predstavlja dodatne težave za določene bolj ranljive skupine NRO, na primer ženske, pripadnike manjšin ali domorodnih ljudstev, katerih status in pravice niso bile ustrezno zabeležene že pred razselitvijo. Izguba teh dokumentov lahko vodi v nezmožnost uživanja določenih pravic, ker ne morejo dokazati identitete ali pravnega statusa (Brookings-Bern Project 2008, 158). Vzrok kršitve volilne pravice NRO sicer niso le preostre zahteve po dokumentaciji NRO, ampak tudi težave z volilno in registracijsko infrastrukturo, pomanjkanje ustreznih informacij o volilnem procesu, neuspešna zagotovitev varnosti, omejene zmožnosti volilnih organizatorjev in namerna izključitev dela volilnih upravičencev zaradi političnih razlogov (Grace in Fischer 2008, 27). Če so NRO razseljeni dalj časa, so pogosto popolnoma izključeni iz sodelovanja v političnem življenju (Brookings-Bern Project 2008, 210). Zato ni presenečenje, kot je pokazala študija ustanove Brookings, da izkušnja razselitve pri NRO zmanjša zaupanje v vlado in vladne institucije (Cohen 2008, 8).

Poleg tega so NRO izpostavljeni različnim tveganjem, ki ogrožajo njihovo varnost, in sicer življenjskim nevarnostim, prisilnim izginotjem, ločitvi od družine, nasilju in mučenju ter kopenskim minam in podobnim varnostnim grožnjam (OHCHR 2001, 212–215). Nekatere skupine NRO so še dodatno ranljive, sem spadajo starši samohranilci, še posebej ženske vodje gospodinjstva, ženske brez spremstva, mladoletniki brez spremstva, starejše osebe, osebe s posebnimi potrebami in z boleznimi, noseče ženske, pripadniki etničnih ali verskih manjšin in avtohtono prebivalstvo (Brookings-Bern Project 2008, 18).

V skorajda vseh primerih notranja razselitev vodi tudi do izgube službe in posledično vira preživetja za NRO. Četudi so službe na voljo, se NRO soočajo z diskriminatornimi ovirami za izobraževanje in zaposlitev med razselitvijo, saj ima gostiteljska skupnost pogosto etnične predsodke ali varuje delovna mesta za 'svoje' prebivalce (tj. za pripadnike prevladujoče etnične skupnosti, ne pa za vse prebivalce države enako – ne glede na razlike glede etnične, verske ali jezikovne identitete posameznikov), tudi iz strahu, da se bodo NRO sicer stalno naselili v kraju. Posledično so NRO izpostavljeni nezaščitenemu delu v neformalni ekonomiji, pa tudi

---

medtem ko lahko ostali upokojniki in prejemniki socialnih ugodnosti svobodno izberejo institucijo in način, na katerega prejmejo sredstva (Norwegian Refugee Council 2016, 26). V praksi to pomeni dolge vrste v poslovalnicah državne banke, bančni avtomati pa so zelo pogosto izpraznjeni že nekaj ur po tem, ko so napolnjeni (*prav tam*).

prisilnemu delu, prostituciji in delu mladoletnih oseb (Brookings-Bern Project 2008, 192). Pogost pojav je izničevanje spretnosti, ki so jih NRO imeli pred razselitvijo, saj se ne morejo več ukvarjati s poklicem, ker nimajo potrebnega orodja ali po njihovih storitvah v novem okolju ni povpraševanja (Cohen in Deng 1998, 25–26). NRO nemalokrat nimajo možnosti izobraževanja zaradi pomanjkanja izobraževalnih objektov v kraju razselitve ali ker si izobraževanja ne morejo privoščiti, v nekaterih primerih pa je pot v šolo preveč nevarna (Ekonomski in socialni svet 1995, 83). Ovira pri dostopu do izobraževanja NRO je lahko tudi jezik, še posebej pri pripadnikih narodnih manjšin.⁸

Dejstvo, da veliko NRO izgubi dostop do izobraževanja, ima dolgoročne posledice na vir zaslužka in obete prizadetih NRO (Brookings-Bern Project 2008, 226). Študija Svetovne banke (2011, 7) na primeru notranje razseljenih vodij gospodinjstev v urbanih območjih v Afganistanu je pokazala, da so imele te nižjo stopnjo pismenosti in formalne izobrazbe in so živele v nevarnejših okoliščinah ter manj zaslužile kot revno prebivalstvo na teh območjih. Kot pravi R. Cohen (2008, 8), poročila kažejo, da se ekonomski položaj NRO po razselitvi v primerjavi z obdobjem pred razselitvijo znatno poslabša. Cohen in Deng (1998, 107) poudarjata tudi potrebo po varstvu lastnine NRO, ki jo imajo s sabo med razselitvijo, in lastnine, ki jo pustijo za sabo, saj se pogosto soočajo z ropi in uničenjem živine in obdelovalnih površin ter okupacijo zasebnih domov. Težave, povezane z izgubo premoženja, se sicer pojavijo predvsem pri vrnitvi oziroma preselitvi.⁹ Razvoj notranje razseljenih otrok je zaradi težjega dostopa do izobraževanja lahko upočasnen, še posebej v kontekstu razselitve na urbanih območjih, če ne prejemajo pomoči in so primorani prevzeti odrasle naloge in odgovornosti prej, kot je običajno v njihovi družbi (UNHCR 2013, 21). Na drugi strani pa je v taboriščih razseljeno prebivalstvo odvisno od pomoči, kar za mlade (zlasti z zelo revnih in nerazvitih območij ali z območij, kjer divja vojna) lahko pomeni tudi boljše možnosti za izobraževanje (*prav tam*).

Crawford in drugi (2015, 31) pri dolgotrajnejši notranji razselitvi sicer ugotavljajo dve različni skupini NRO, kar zadeva družbeno-ekonomski položaj: nekateri so zaradi majhnega socialnega kapitala in slabo razvitih družbenih mrež ranljivejši, medtem ko tisti z več socialnega kapitala in s široko socialno mrežo v razselitvi najdejo ekonomski potencial, ki jim omogoča preživetje in vir zaslužka. Podobno je z razselitvijo NRO iz ruralnega v urbano okolje, ki

---

⁸ Po konfliktu na Krimu v Ukrajini je misija organizacije OVSE (2015, 73) opazila padec dostopnosti pouka v ukrajinskem jeziku za prebivalce in NRO v šolah na Krimu. Z oteženim dostopom do šolanja v maternem jeziku so se soočali tudi notranje razseljeni krimski Tatarji – ker so se razselili širom po Ukrajini, ni bilo dovolj tatarskih otrok v posameznih šolah, da bi organizirali pouk v jeziku krimskih Tatarov, v skladu z zakonodajo bi jih namreč moralo biti vsaj osem v skupini, da bi organizirali pouk v njihovem jeziku (OVSE 2016a, 23).

⁹ Več o tem v podglavju 2.3.1.

spremeni družbeno dinamiko znotraj skupnosti NRO in v okviru katere predvsem ženske in mladi dobijo dostop do izobraževanja in zaposlitvenih možnosti, ki jih v kraju izvora niso imeli (IASC 2010, 34).

Osebna svoboda NRO je lahko ogrožena, saj so podvrženi sodnim in administrativnim priporom, zaporom ali odvzemu prostosti v taboriščih za razseljene, soočajo pa se tudi z ugrabitvami, s prisilno rekrutacijo in z zaslužjevanjem (Ekonomski in socialni svet 1995, 39). Vodilna načela o notranji razselitvi (1998, 12. čl.) dovoljujejo omejitve gibanja, omejeno na taborišče, če je to v izjemnih okoliščinah absolutno potrebno, a ta omejitev ne sme trajati dlje, kot to zahtevajo okoliščine, prepovedana pa sta diskriminatorna aretacija ali pripor kot posledica razselitve, prav tako ugrabitev.

NRO že tako pogosto pripadajo diskriminirani skupini, na primer narodnim ali etničnim, jezikovnim ali verskim manjšinam, in so dodatno diskriminirani še v odnosu do nerazseljenega prebivalstva oziroma zaradi tega, ker so notranje razseljeni (IDMC 2010, 22). Med razselitvijo jim je nemalokrat onemogočeno prakticanje lastne vere ali uporaba lastnega jezika (Ekonomski in socialni svet 1995, 71) oziroma so primorani uporabiti jezik lokalnih ali nacionalnih oblasti ali večje jezikovne skupine v regiji (OHCHR 2001, 224), čeprav mednarodno pravo določa,¹⁰ da »pripadnikom etničnih, verskih ali jezikovnih manjšin ne bo odvzeta pravica, da v skupnosti z drugimi člani svoje skupine uživajo svojo kulturo, prakticirajo svojo vero ali uporabljajo lasten jezik« (Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah 1966, 27. čl.). Manjšine ali marginalizirane skupine, ki so v konfliktu z večino, so lahko identificirane kot del sovražnika in zastopljene ali celo preganjane (Deng 2006, 219).

Posledice razselitve niso zgolj individualne, ampak so tudi strukturne. Notranja razselitev namreč ne vpliva le na NRO, ampak tudi na skupnost, ki jo posamezniki zapustijo. Včasih celotne skupnosti ali regije ostanejo brez prebivalstva (Cohen in Deng 1998, 24). Še posebej problematični so odhodi z ruralnih območij, kjer po razselitvi ni potrebnih človeških virov za obdelovanje zemlje in poljščin, kar lahko pusti posledice pri pridelku še za naslednjih nekaj let, prav tako propadajo stavbe in infrastruktura, ker ni ljudi, ki bi jih vzdrževali (*prav tam*). Razselitev močno vpliva na organizacijo skupnosti v krajih izvora, drastično se spremenijo vzorci vodenja, mehanizmi za razreševanje sporov, pa tudi pravice do lastnine (*prav tam*). Trpijo tudi družbene strukture, razselitev namreč prinese spremembe v vlogi spola in delitvi

---

¹⁰ Tudi Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin (1995, 5. čl.) določa, da morajo države pogodbenice spodbujati razmere, v katerih »pripadniki narodnih manjšin ohranjajo in razvijajo svojo kulturo ter ohranjajo bistvene sestavine svoje identitete, in sicer svojo vero, jezik, tradicijo in kulturno dediščino«.

odgovornosti,¹¹ prav tako pride do sprememb vlog, odgovornosti in odnosov med generacijami¹² (Sorensen Refslund in Vincent 2001, 271).

Notranja razselitev posebej prizadene družine. Med notranjo razselitvijo se člani družine pogosto ločijo in kasneje težka najdejo pogrešane družinske člane. »Ločitev članov razseljenih družin poveča ranljivost vseh prizadetih oseb, saj družina deluje kot najbolj osnoven vir zaščite in stabilnosti za vsakega posameznika« (Brookings-Bern Project 2008, 95). V določenih družbah so ženske še posebej pod pritiskom, če jim niso priznane enake pravne možnosti kot moškim, in težko vodijo gospodinjstvo, če ne morejo pridobiti nazaj družinske lastnine ali skrbništva nad otrokom, v primeru ločitve pa so posebej ranljivi otroci, ki so lahko podvrženi nasilju, zlorabi ali prisilni rekrutaciji v oborožene sile (*prav tam*, 95–96).

Poleg tega notranja razselitev vpliva tudi na skupnosti, v katere se NRO zatečejo. Notranje razseljeni se namreč ne zatečejo le v taborišča za razseljene, ampak tudi h gostiteljskim družinam ali v neformalna naselja, nezakonito naselijo javne zgradbe ali pa uspejo najeti svoje stanovanje ali hišo (Kälin 2014, 165). Pravzaprav je v letu 2014 v urbana okolja bežalo čedalje več NRO (IDMC 2015, 13). Kadar jih humanitarni akterji ne morejo doseči, se morajo NRO zanašati predvsem na gostiteljsko skupnost (IDMC 2015, 11) in zaradi povečanja števila prebivalstva lahko v gostiteljskih skupnostih pride do preobremenitve socialnih storitev, pomanjkanja zalog vode v manj razvitih državah in sanitarnih objektov (Cohen in Deng 1998, 24). Če NRO ostajajo dalj časa, lahko prihaja do napetosti med gostiteljsko skupnostjo in NRO, saj morajo lokalni prebivalci po možnosti že tako skromne vire in zaposlitvene možnosti deliti z NRO (Brookings-LSE Project 2013, 13).

Težava je lahko v gostiteljski skupnosti tudi zadovoljitev potrebe po izobraževanju – notranje razseljeni otroci so pogosto prikrajšani za možnost izobraževanja, na primer zaradi nezadostnih izobraževalnih objektov na območju, kjer so se razselili, ali zaradi potrebe po specifičnem izobraževanju, ki ni na voljo (Ekonomski in socialni svet 1995, 83). Podobno je na primer s prakticiranjem vere, ki je lahko eden ključnih elementov osebne ali skupnostne identitete, a NRO se pogosto srečujejo z ovirami pri prakticiranju vere, izpostavljeni pa so tudi diskriminaciji na podlagi vere ali drugih prepričanj (*prav tam*, 78). Te razlike lahko privedejo

---

¹¹ Avtorji so v študijah več primerov ugotovili, da so moški trpeli zaradi izgube doma in zaposlitve, kar je imelo neposreden vpliv na njihovo dojemljanje lastne identitete in dostojanstva. To se je odražalo na destruktivnem vedenju moških, na primer zlorabi alkohola. Ženske so se na razselitev odzvale različno – po eni strani so občutile obupanost, ker niso vedele, kako bodo preživljale družino, frustracije zaradi novega bremena in ovir, pa tudi entuziazem zaradi novo pridobljene svobode in priložnosti (Sorensen Refslund in Vincent 2001, 271).

¹² Olaa (2001, 111–112) na primeru etnične skupine Acholi v Ugandi piše o spremembah tradicionalnih družinskih vzorcev NRO – izguba zemlje in živine je pomenila, da si družine niso mogle privoščiti dot za poroko, otroci so začeli izgubljati spoštovanje do staršev, ki niso mogli zagotoviti osnovnih potrebščin, pojavila se je tudi otroška prostitucija.

do resnejših trenj v gostiteljski skupnosti. Čeprav je gostiteljska skupnost v začetku solidarna in NRO izrazi dobrodošlico, se v primeru daljše notranje razselitve odnos lahko poslabša in z večjo obremenitvijo virov postane gostiteljska skupnost bolj sovražna do notranje razseljenih posameznikov.¹³

2.2 Opredelitev vrnitve in vnovične vključitve v družbo

Notranja razselitev se navadno ne konča nenadoma, ampak gre za proces, v katerem se potrebe po posebni pomoči in varstvu zmanjšujejo, a kljub temu lahko ostajajo še daljše obdobje (Ferris 2007). Konec notranje razselitve ima subjektivni in objektivni vidik: NRO morda sami sebe razumejo za razseljene tudi potem, ko se nacionalne oblasti ali mednarodni opazovalci odločijo, da je njihova situacija razrešena (*prav tam*). Ali pa morda NRO menijo, da je razselitve konec, ko se vrnejo domov, kljub temu da objektivno ostajajo še naprej ranljivi in bi potrebovali varstvo in pomoč tudi kot povratniki oziroma na novo razseljene osebe (*prav tam*). Kot ugotavlja več avtorjev (Ferris 2007; Christensen in Harild 2009, 13), konec notranje razselitve pomeni predvsem, da lahko (nekdanji) NRO na enak način kot ostali državljani, ki nikoli niso bili razseljeni, uživajo človekove pravice in nimajo več specifičnih potreb,¹⁴ povezanih z razselitvijo. Konca razselitve ni mogoče definirati kot enkratni dogodek, ampak gre za proces, saj bi praviloma morali biti nekdanji NRO vključeni v državne razvojne načrte in programe (Christensen in Harild 2009, 13).

Vrnitev sicer poteka na različne načine oziroma v različnih vzorcih. Vrnitve v večjem številu predstavljajo večji pritisk na lokalne vire in infrastrukturo, prav tako pa lahko vrnitev vpliva na politiko in legitimnost države oziroma ravnotežje politične moči, še posebej na volitvah (UNHCR 1998). Za učinkovito (re)integracijo je zato pomemben pristop, ki temelji na skupnosti, saj zagotavlja naslavljanje potreb NRO in preostale skupnosti ter zmanjša trenja med obema skupinama (IASC 2010, 13). Kot poudarja UNHCR (1998), je v okoljih, kjer tudi drugi deli prebivalstva trpijo zaradi kršitev človekovih pravic, koncept nediskriminacije med

---

¹³ To potrjuje študija NRO v Bogoti v Kolumbiji, kjer je gostiteljska skupnost sprva nudila podporo NRO in jim pomagala pri ustavitvi, vendar so se kasneje ti odnosi zaradi omejenih virov poslabšali (Brookings-LSE Project 2011, 3). Podobno opaža OVSE (2016, 8) na primeru odnosov med gostiteljskimi skupnostmi in NRO v Ukrajini.

¹⁴ Konvencija o statusu beguncev (1951) v tretji točki 1. člena podrobno določa, kdaj status begunca preneha. UNHCR tako lahko med drugim beguncem, za katere meni, da ne potrebuje več varstva, ampak ne želijo domov, odvzame status begunca. Za NRO nobena organizacija nima takega mandata. Komite ZDA za begunce (*United States Committee for Refugees – USCR*) konec notranje razselitve definira od primera do primera, pri tem pa za konec upošteva različne situacije, na primer vrnitev NRO domov ali lokalno preselitev, ali ko se pogoji, ki so razselitev povzročili, izboljšajo do te mere, da je vrnitev možna. USCR je tako uporabil svojo klavzulo o prenehanju statusa NRO v več primerih in več kot pet milijonov oseb odstranil s svojega seznama NRO (Cohen in Deng 1998, 36–8).

povratniki in lokalnim prebivalstvom treba dopolniti z načelom enakosti oziroma spodbujanjem družbene in politične pravičnosti ter pravične porazdelitve dobrin med vsemi državljani in spoštovanja njihovih pravic. Načelo enakosti je sicer učinkovito zgolj če so prisotni mehanizmi in usmerjene politike, ki zagotavljajo, da lahko deprivilegirane skupine uživajo pravice v enakopravni meri kot drugi člani družbe (OVSE 2012, 13).

Pravica do vrnitve razseljenih oseb je v praksi držav uveljavljena kot del običajnega prava in v skladu s tem imajo »razseljene osebe pravico do varne prostovoljne vrnitve na svoje domove ali prebivališča takoj, ko razlogi za njihovo razselitev prenehajo obstajati« (Henckaerts in Doswald-Beck 2009, 468). Poleg tega skoraj polovica mirovnih sporazumov od leta 1991 vključuje določila glede pravice do vrnitve beguncev in NRO (Sert 2014, 227). Tudi Vodilna načela o notranji razselitvi (1998, 28. čl.) narekujejo, da morajo oblasti vzpostaviti okoliščine in zagotoviti sredstva, ki NRO omogočajo, da se vrnejo prostovoljno, varno in dostojanstveno na svoje domove oziroma prebivališča ali se prostovoljno preselijo v druge dele države. V mednarodnem pravu sicer ni eksplicitne prepovedi prisilne vrnitve znotraj meja države na območja, ki predstavljajo nevarnost za NRO, tako kot to velja za begunce načelo nevrčanja (*non-refoulement*) oziroma prepovedi prisilne vrnitve v primerih obstoja tveganja mučenja ali smrti (Ekonomski in socialni svet 1995, 57 in 65–66).

Kot je pokazalo poročilo IDMC (2008), sta najpogostejši rešitvi vrnitev ali lokalna vključitev v družbo v kraju razselitve, šele na tretjem mestu je preselitev. Kot piše R. Cohen (2008, 31), se nekateri NRO ne želijo vrniti domov zaradi negotovosti na območju vrnitve, nezmožnosti ponovne pridobitve doma in lastnine ter pomanjkanja virov preživetja.¹⁵ Prav tako se veliko mladih, ki so med razselitvijo odrasli drugje, ne čuti povezanosti z izvornim krajem in se zato ne želijo vrniti, čeprav v nekaterih primerih vlade neposredno prisilijo NRO k vrnitvi domov ali pa to storijo posredno, tj. s prekinitvijo humanitarne pomoči v kraju razselitve, pa tudi z obljubo gmotne pomoči ob vrnitvi. V nekaterih primerih so jih vlade tudi preprosto razselile na območja, ki si jih NRO niso izbrali (Cohen 2008, 31).

A oblasti morajo olajšati vključevanje povratnikov oziroma preseljenih NRO (Vodilna načela o notranji razselitvi 1998, 28. čl.). Nadalje Vodilna načela o notranji razselitvi določajo, da NRO ob vrnitvi ali preselitvi ne smejo biti diskriminirani zaradi razseljenosti – da morajo imeti možnost enakopravnega sodelovanja v družbenih procesih, tj. da lahko v polnosti in

---

¹⁵ Poleg tega so Deininger in drugi (2004 v Sert 2014, 228) v študiji primera Kolumbije ugotovili, da so na želje NRO po vrnitvi domov vplivali ekonomski obeti v kraju vrnitve oziroma preselitve; socio-demografske lastnosti gospodinjstva NRO, pri čemer manj ranljiva gospodinjstva niso imela želje po vrnitvi; stopnja travmatičnosti izkušnje razselitve in čas trajanja razselitve – daljša kot je bila, manjšo željo so imeli NRO po vrnitvi.

enakopravno sodelujejo v javnih zadevah in imajo enak dostop do javnih storitev (*prav tam*, 29. čl.). Dodatno morajo oblasti pomagati NRO pri vrnitvi premoženja in lastnine, ki so jo zapustili ob razselitvi, oziroma z reparacijami, če vrnitev premoženja in lastnine ni mogoča (*prav tam*, 29. čl.).

IASC (2010, 1) vnovično vključitev NRO enači s trajnostno vrnitvijo NRO v kraj izvora in jo s tem razlikuje od vključitve v drugih delih države – na primer v kraju, v katerega so se NRO razselili, ali v drugem kraju. Vodilna načela o notranji razselitvi sicer razlikujejo med preselitvijo in vrnitvijo, a v obeh kontekstih omenjata vključitev v družbo.

V tej nalogi je integracija razumljena celostno kot integracija večetnične družbe (in ne integracija posameznikov v družbo), kot je tudi definirana v Ljubljanskih smernicah o integraciji raznolikih družb,¹⁶ in sicer kot

dinamičen večakterski proces medsebojnega sodelovanja, ki omogoča učinkovito udeležbo vseh članov raznolike družbe v ekonomskem, političnem, družbenem in kulturnem življenju ter spodbuja skupno in vključujoče razumevanje pripadnosti na nacionalnih in lokalnih ravneh. Države bi morale v podporo integracijskemu procesu sprejeti politike, ki stremijo k ustvarjanju družbe, v kateri je raznolikost spoštovana, in vsi, vključno z vsemi pripadniki etničnih, jezikovnih, kulturnih ali verskih skupnosti, prispevajo h gradnji in ohranjanju skupne in vključujoče državljanske identitete. To je doseženo z zagotavljanjem enakih priložnosti za vse, da v družbi soustvarjajo in imajo od tega tudi koristi (OVSE 2012, 3–4).

V evropskih državah je bila integracija pogosto razumljena predvsem v smislu asimilacije migrantov v kulturo, a pri tem je šlo za enosmeren proces, ki spremembe zahteva zgolj od migrantov (Rudiger in Spencer 2003, 4). Integracijo raznolike družbe je treba razumeti celostno predvsem z vidika zagotavljanja razmer, ki omogočajo enakopravno udeležbo vseh članov družbe. Le takšna integracija ustvarja pogoje za trajnostne rešitve povratnikov po notranji razselitvi in miroljubno sobivanje pripadnikov različnih etničnih skupin.

UNHCR (1998) kot pomembne komponente obnove pokonfliktnih družb z namenom njihove (re)integracije definira zadovoljitev gmotnih potreb prebivalstva in povratnikov, očiščenje min in razorožitev, popravilo poškodovane infrastrukture, razširitev izobraževalnih in socialnih storitev, krepitev oziroma reformiranje političnih institucij in administrativnih struktur ter širitev proizvodnje in trgovine, medtem ko pri spravi definira nujen monitoring

---

¹⁶ Visoki komisar OVSE za narodne manjšine (2012) v Ljubljanskih smernicah o integraciji raznolikih družb ponuja priporočila sodelujočim državam pri oblikovanju politik vključevanja manjšin v večinsko družbo.

situacije človekovih pravic v okoljih vrnitve, promoviranje pravičnosti na področju političnih, socialnih in ekonomskih pravic, implementacijo mehanizmov za kaznovanje zločinov, povezanih s konfliktom, demilitarizacijo družbe in vnovično vključitvijo borcev in bork, krepitev oziroma reformiranje civilne policije in pravosodnega sistema ter krepitev struktur civilne družbe za promocijo sprave.

Prav tako so »pomembna komponenta sprave v situacijah oboroženih konfliktov enotni učni načrti ali skupna izpustitev elementov učnega načrta, ki bi lahko povzročili nepotrebno žalitev ali bi promovirali sovraštvo ali maščevanje« (Brookings-Bern Project 2008, 235). A McGlynn in drugi (2004, 158) poudarjajo zlasti pomen integriranega šolanja za gradnjo družbenih vezi in spravo. Poučevanje zgodovine, kot jo vidi le ena od skupnosti, ima negativne učinke na odnose med pripadniki različnih skupnosti, zato je upoštevanje različnih perspektiv pri poučevanju in pripravah učnih načrtov z obzirom na kontekst primernejše (Goldberg 2014, 464). T. i. večperspektivni pristopi za razliko od tradicionalnih pristopov k učenju zgodovine upoštevajo različne vire, tudi tiste, ki jih je večina zgodovinarjev morda spregledala (Stradling 2003, 59–60). Taki pristopi so bolj pluralistični, vključujoči in celostni (*prav tam*).

2.3 Analiza koncepta trajnostnih rešitev za notranje razseljene osebe

UNHCR je že leta 2003 sprejel Okvir za trajnostne rešitve za begunce in druge osebe, ki jih to zadeva, v katerem definira tri stebre trajnostnih rešitev: razvojno pomoč za begunce (*Development Assistance for Refugees – DAR*), repatriacijo, ponovno vključitev v družbo, rehabilitacijo in obnovo (*Repatriation, Reintegration, Rehabilitation and Reconstruction – 4R*) in razvoj skozi lokalno vključitev v družbo (*Development through Local Integration – DLI*). Nadalje leta 2010 Okvir Stalnega medagencijskega odbora (*Inter-Agency Standing Committee – IASC*) za trajnostne rešitve za NRO definira osem kriterijev, po katerih se meri, ali je dosežena trajnostna rešitev za NRO – kriteriji so srednjeročno sicer težko dosegljiv ideal in služijo predvsem za merjenje napredka do trajnostnih rešitev: dolgoročna varnost, uživanje primerne standarda življenja brez diskriminacije, dostop do vira zaslužka in zaposlitve, učinkoviti in dostopni mehanizmi za ponovno vzpostavitev bivališča, zemlje in lastnine, dostop do osebne in druge dokumentacije brez diskriminacije, ponovna združitve družine, udeleževanje v javnih zadevah brez diskriminacije in dostop do učinkovitih pravnih sredstev (IASC 2010, 27). OHCHR trajnostno vrnitev enači z učinkovito vnovično vključitvijo v

družbo,¹⁷ pri čemer je trajnostna vrnitev »situacija, v kateri sta – idealno – zagotovljeni fizična in gmotna varnost povratnikov in ko je konsolidiran konstruktiven odnos med povratniki, civilno družbo in državo« (UNHCR 1998).

Upravljanje problematike notranje razselitve in trajnostnih vrnitev in vnovične vključitve NRO v družbo je pomembno za stabilnost in mir v mednarodni skupnosti. Begunci lahko pogosto postanejo notranje razseljeni, ko se vrnejo v domačo državo, in pogoji za varno in trajnostno vrnitev v njihovem izvornem kraju niso vzpostavljeni (Christensen in Harild 2009, 12). Pakistanska vlada je tako na primer v letu 2016 prisilno vrnila čez 300.000 beguncev v Afganistan, kjer so se bili primorani pridružiti milijonu in pol NRO, ki se ne morejo vrniti v negotove in revne kraje, od koder so pobegnili (Human Rights Watch 2017, 1). Odprava vzroka razselitve sicer lahko ustvari priložnosti za trajnostne rešitve, a to ni dovolj, saj zgolj fizičen premik, na primer vrnitev v kraj izvora ali preselitev, še ne pomeni trajnostne rešitve – ta je dosežena, ko NRO »nimajo več specifičnih potreb po pomoči in varstvu, ki so povezane z njihovo razselitvijo, in lahko uživajo človekove pravice brez diskriminacije zaradi razselitve« (IASC Framework 2010, 5). Nacionalne oblasti lahko dodatno opredelijo še natančnejši okvir trajnostnih rešitev.¹⁸

Posebni poročevalec za človekove pravice NRO namreč v poročilu leta 2013 poudarja primarno odgovornost držav, da vzpostavijo trajnostne rešitve za razselitev (Generalna skupščina OZN 2013). A kljub temu, da bi države morale poskrbeti za pomoč in varstvo NRO, temu pogosto ni tako. Tako so bile na primer v letu 2014 humanitarne agencije in nevladne organizacije glavne posredovalke za tretjino NRO, ki se soočajo z dolgotrajno razselitvijo, prav

---

¹⁷ OHCHR (2001, 237–238) identificira naslednje indikatorje uspešnosti vnovične vključitve NRO ali povratnika: dom (Ali je oseba pridobila nazaj svoj dom?), zemlja (Ali je oseba pridobila nazaj svoje ozemlje oziroma ali lahko obdeluje zemljo?), delo (Ima oseba plačano ali kako drugače kompenzirano delo?), aretacija/pripor (Je bila oseba aretirana?), šola (Imajo otroci osebe možnost obiskovanja šole?), srečanja/združenja (Se oseba lahko udeležuje lokalnih sestankov? Je član/ica lokalnih združenj?), odgovornost (Ali oseba zaseda kak odgovoren položaj v skupnosti?), diskriminacija (Ali oseba čuti, da je subjekt diskriminacije s strani članov skupnosti? Kako se je lokalno prebivalstvo odzvalo na vračajoče?), gmotna pomoč (Ali oseba dobiva kako pomoč zaradi svojega statusa povratnika?) in občutek varnosti (Ali se oseba počuti varno?). Med temi indikatorji sicer ni definiran a kulturna komponenta, podobno tega ni zaslediti v Okviru Stalnega medagencijskeega odbora za trajnostne rešitve za NRO, kljub temu da slednji v delu o dostopu do uživanja primerne standarda življenja brez diskriminacije citira tudi Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (IASC 2010, 32), a ne omenja pravice do udeležbe v kulturnem življenju, ki je zagotovljena v paktu (Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah 1966, 15. čl.) Z vidika integracije, kot je razumljena v tej nalogi, je udeležba članov družbe v kulturnem življenju oziroma njihov prispevek tudi z vidika kulture izjemnega pomena za gradnjo skupne in vključujoče državljske identitete. A kultura je v vladnih politikah pogosto zanemarjena, še posebej v pokonfliktni obnovi, ko se prednostno obravnava na primer ekonomska obnova, izgradnja infrastrukture in podobno. Z vidika trajnostnih rešitev in integracije bi sicer vlade morale pozornost usmerjati tudi na zagotavljanje kulturnih pravic.

¹⁸ Tak primer je Angola, kjer se je ministrstvo za socialne zadeve odločilo, da notranje razseljenih ne vrne v vasi, dokler niso bili izpolnjeni Minimalni standardi za vrnitev ali preselitev (Birkeland in Gomes 2001, 29). Avtorja poudarjata, da so ključni elementi teh standardov prostovoljnost, varnost in sodelovanje samih NRO, a ti niso bili vedno izpolnjeni.

tako ni bilo zaznati vpletenosti držav donatorok, razvojnih agencij in zasebnega sektorja (IDMC 2015, 12). Pri NRO za razliko od beguncev ni mednarodne razsežnosti, zato je pravna razsežnost za rešitve utemeljena na pravici do svobode gibanja znotraj države in pravici do izbire lastnega prebivališča (UNHCR 2007a, 10). Po drugi strani pa je lahko izvajanje ukrepov varstva in merjenje uspeha za mednarodne organizacije toliko bolj zahtevno, saj morajo pri intervenciji sodelovati s strankami v konfliktu in z oblastmi (*prav tam*).

Trajnostne rešitve sicer zahtevajo sodelovanje nacionalnih in lokalnih oblasti ter humanitarnih in razvojnih akterjev pri identifikaciji pravih strategij in aktivnosti za pomoč NRO v tem procesu (IASC Framework 2010, 1). Trajnostne rešitve notranje razselitve so namreč tesno povezane s širšimi razvojnimi aktivnostmi, ki morajo ciljati tako NRO kot skupnost in integrirati tudi urbano načrtovanje infrastrukture, storitev ter sistemov (Christensen in Harild 2009, 12).

Doseganje trajnostnih rešitev je zahteven izziv za države in mednarodno skupnost. Večina tistih oseb, ki so že dalj časa notranje razseljene, »v letu 2014 ni naredila vidnega napredka z vidika osmih kriterijev za trajnostne rešitve« (IDMC 2015, 12).

2.3.1 Izzivi v procesu vrnitve in vključitve v družbo

Med najbolj kompleksnimi izzivi v procesu vrnitve NRO je vrnitev lastnine v kraju izvora. Tako Vodilna načela o notranji razselitvi (1998, 21. čl.) narekujejo varstvo nepremičnin in premoženja NRO pred tatvinami, napadi, uporabo v vojaške namene, uporabo v povračilne namene ter uničenjem in pred arbitrarno in ilegalno prisvojitvijo ali okupacijo. A kljub temu so nepremičnine, ki jih NRO pustijo za sabo, pogosto uničene¹⁹ ali jih zasedejo drugi ljudje (IDMC 2009, 23), kar ob vrnitvi NRO predstavlja velik problem, zlasti če oblasti ne sankcionirajo takega početja ali pa okupacijo nepremičnin NRO celo spodbujajo in v primerih, ko lastniške pravice niso jasne zaradi izgube dokumentov, lastniških registrov ali obstoja zasebne pogodbe o prostovoljnem prenosu lastništva nepremičnine, ki je nastala pod prisilo (Brookings-Bern Project 2008, 171). Dodatno težavo predstavlja dejstvo, da NRO pogosto izgubijo osebne dokumente in težko dokažejo pravico lastništva do premoženja, ki so ga pustili za sabo (Brookings-Bern Project 2008, 159).

Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic (1950, 8. čl.) določa, da ima vsakdo »pravico do spoštovanja svojega zasebnega in družinskega življenja, svojega doma /.../«,

---

¹⁹ IDMC (2010, 25) poroča o primerih, ko so stranke v konfliktu namerno uničile domove NRO, da bi preprečile vrnitev; ali pa so jih pripadniki prevladujoče skupine zasedli.

Protokol h Konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (1952, 1. čl.) pa dodatno opredeljuje pravico vsake osebe do mirnega uživanja svojega premoženja. Vodilna načela o notranji razselitvi (1998, 29. čl.) določajo, da imajo pristojne oblasti dolžnost pomagati vračajočim ali preseljenim NRO pridobiti nazaj v posest svoje premoženje in nepremičnine, če to ni mogoče, pa morajo oblasti NRO pomagati pri pridobitvi ustrezne kompenzacije ali pravičnega povračila.²⁰ Vrnitev nepremičnin je sicer težje dosegljiva, a ta znatno poveča možnost vrnitve NRO in beguncev na njihove domove (Phuong 2004, 63). Pri tem je pomembno predvsem, da pravica do vrnitve premoženja oziroma domovanja ni pogojena s fizično vrnitvijo NRO v prejšnje prebivališče – če je vrnitev nemogoča zaradi varnostnih groženj, mora imeti NRO še vedno možnost izvrševanja pravice do povrnitve premoženja (FAO in drugi 2007, 56).

V mednarodnem pravu se pojavlja trend kompenzacije za izgubo lastnine zaradi razselitve (Phuong 2004, 62), še posebej v odločbah Evropskega sodišča za človekove pravice, ki je v precedenčnem primeru *Loizidou proti Turčiji*²¹ leta 1996 in ponovno 1998 odločilo, da je zavrnitev dostopa do premoženja tožeče stranke odgovornost Turčije in da je tožeča stranka upravičena do kompenzacije tako za premoženjsko kot nepremoženjsko škodo, nastalo zaradi strahu, nemoči in frustracije, ki jo mora izplačati Turčija (Evropsko sodišče za človekove pravice 1998a, 2. in 3. odst.), kar dodatno utrjuje odgovornost države za škodo oziroma kompenzacijo. Podobno je sodišče dosodilo v kasnejših primerih.²² V nekaterih pokonfliktnih situacijah so bile v okviru mirovnega sporazuma ali domače zakonodaje oblikovane *ad hoc*

---

²⁰ V nekaterih primerih uničenih domov NRO imajo oblasti pravno obveznost ponovne izgradnje. Taki primeri so recimo, če so bili domovi uničeni v okviru vojaške operacije, ki je kršila mednarodno humanitarno pravo, ali zaradi naravne nesreče, za katero oblasti niso sprejele ustreznih ukrepov (IASC 2010, 37).

²¹ V primeru *Loizidou proti Turčiji* je tožeča stranka državljanka Cipra, ki je odrasla v Kyrenii na severu Cipra, kjer je imela v lasti zemljo. V tožbi je pojasnila, da je njena družina pred turško okupacijo severnega Cipra leta 1974 začela dela za gradnjo stanovanj, med drugim tudi doma za družino. Prav tako je dejala, da so ji turške sile v preteklosti preprečevale in ji še preprečujejo vrnitev v Kyrenio in "mimo uživanje nepremičnine" (Evropsko sodišče za človekove pravice 1998a).

²² V primeru *Akvidar proti Turčiji* so bile tožeče stranke turški državljani, prebivalci vasi Kelekçi, ki je bila v središču oboroženega spopada med Kurdsko delavsko stranko in Turčijo uničena (Evropsko sodišče za človekove pravice 1998b). Hiše tožečih strank so bile uničene v napadu turških varnostnih sil, prebivalci pa so se bili primorani evakuirati. Sodišče je Turčiji naložilo plačilo kompenzacije za premoženjsko in nepremoženjsko škodo (*prav tam*). Drugi primer je primer *Saghinadze proti Gruziji* (Evropsko sodišče za človekove pravice 2010). V primeru tožeče stranke gre za šestčlansko družino, od katerih jih je bilo pet notranje razseljenih iz Abhazije. Po oboroženem konfliktu v letih 1992 in 1993 so bili med približno 300.000 večinoma etničnih Gruzijcev, ki so zapustili svoje domove in zbežali. Družina se je preselila v Tbilisi, kjer so dobili hišo od ministrstva za notranje zadeve, kjer je bil eden od članov družine zaposlen. Kljub temu da so dobili potrdilo o lastništvu hiše, jih je nekaj let pozneje ministrstvo izselilo. Sodišče je odločilo, da mora država zagotoviti drugo ustrezno namestitev ali plačati kompenzacijo tožeči stranki kot NRO, če je vrnitev hiše nemogoča (*prav tam*). Primeri so vzpodbudni za zagotavljanje pravic in varstva NRO, saj kažejo, da morajo države izpolniti svoje dolžnosti do NRO oziroma da se slednji v primeru neizpolnjevanja dolžnosti držav lahko obrnejo na učinkovito mednarodno sodno institucijo.

lastniške komisije, ki so olajšale postopek vrnitve pravic do nepremičnin, zemlje in premoženja NRO in beguncev (Brookings-Bern Project 2008, 177).

A IDMC (2010, 31) opozarja, da je le malo držav zagotovilo učinkovita pravna sredstva za NRO, kljub temu da je vrnitev oziroma kompenzacija lastnine ključna pri doseganju rešitve notranje razselitve. Kot poudarja C. Phuong (2004, 62), je kompenzacija nekoliko lažje dostopna v primerih, ko je razselitev posledica razvojnih projektov, »v primerih oboroženih konfliktov in prisilne razselitve pa oblasti načeloma nerade kompenzirajo za izgubo lastnine, ki je bila povzročena z njihovim namernim dejanjem izselitve ljudi z njihovih domov.« V takih primerih ostane posameznikom zgolj možnost tožb, v zadnji instanci tudi pred Evropskim sodiščem za človekove pravice, a v obeh primerih gre za dolgotrajne postopke, ki ne morejo nadomestiti učinkovitega pravnega mehanizma za naslovitev te problematike.

Pogosta ovira vrnitvi je fizična varnost oziroma negotovost, ki je sicer pogosto prisotna že med razselitvijo, a fizična varnost NRO ostane ogrožena tudi v procesu vračanja (IDMC 2010, 24), na primer zaradi kopenskih min (Cohen in Deng 1998, 97), še vedno trajajočega bojevanja v kraju vrnitve, nasilja nad povratniki s strani lokalne skupnosti in drugih varnostnih groženj (Cohen 2008, 29). V državah z območja nekdanje Jugoslavije se je v nekaterih krajih izvora NRO etnična struktura spremenila in prevladujoča etnična skupnost ni želela vrnitve NRO, ki so bili večinoma pripadniki narodnomanjšinske skupnosti (Phuong 2004, 32).

Poleg tega je gospodarstvo v okoljih, kamor se NRO vračajo, pogosto šibko in nezaposleno st prizadene celotno prebivalstvo (IASC 2010, 34), a za NRO je dodaten problem, ko se v procesu vrnitve ali preselitve srečujejo z diskriminacijo na trgu delovne sile (Brookings-Bern Project 2008, 192).

2.4 Okoliščine procesa vrnitve in vnovične vključitve v družbo v pokonfliktnem obdobju

V pokonfliktnem obdobju vlade in mednarodna skupnost pogosto sploh ne posvečajo pozornosti vrnitvi NRO na svoje domove (Norwegian Refugee Council 2002, 9). Države, ki so imele izkušnjo konfliktne notranje razselitve, namreč v povprečju poročajo o številu NRO še več kot 23 let po tem, ko se je manifesten konflikt končal (Crawford in drugi 2015, 12). To pomeni, da je posledica pomanjkanja pozornosti vrnitvi in vnovični vključitvi NRO v družbo po konfliktu pogosto dolgotrajna razselitev, ki pomeni ne le kršitev človekovih pravic NRO, ampak lahko vpliva na ponovno razplamtitev trenj in konflikta.

Generalni sekretar OZN je v svojem Poročilu o izgradnji miru po konfliktu poudaril, da je podpora varni in trajnostni vrnitvi in vnovični vključitvi NRO eno od ključnih področij, kjer je mednarodna pomoč potrebna prednostno, tj. takoj po konfliktu. IDMC (2008, 33) je v analizi držav, kjer je bila notranja razselitev tako posledica konflikta kot naravne nesreče, ugotovil, da je bil mednarodni odziv na razselitev, povzročeno zaradi naravne nesreče, boljše organiziran, kar je najbrž posledica tega, da imajo vlade držav, prizadetih zaradi naravnih nesreč, boljše zmogljivosti kot vlade držav, ki jih prizadene kompleksnost izrednih stanj. Obenem se v takih primerih tudi zmogljivosti mednarodnih agencij razlikujejo zaradi boljšega sodelovanja z nacionalnimi oblastmi, boljšega fizičnega dostopa in boljšega sodelovanja med mednarodnimi agencijami (*prav tam*). »Zdi se, da je manj političnih ovir mednarodni podpori v situacijah, sproženih zaradi naravnih nesreč« (*prav tam*).

Kot poudarja Svetovna banka (1999, 2), je težko opredeliti ločnico med konfliktnim in pokonfliktnim obdobjem, a definira sledeče dejavnike, ki so značilni za pokonfliktno državo: nestabilno varnostno okolje, propad sposobnosti države, da deluje dolgoročno, uničena ali zanemarjena infrastruktura zaradi konflikta, dolgotrajen konflikt, ki škodi običajnim funkcijam gospodarstva, zmanjšana zmožnost državne in civilne družbe, da zadosti potrebam obnove. Pokonfliktna družba se sooča z demobilizacijo, deminiranjem, in vnovično vključitvijo nekdanjih borcev in razseljenega prebivalstva v družbo (Svetovna banka 1998, 34–35), pokonfliktne razmere pa so običajno zelo občutljive in vsebujejo visoko stopnjo tveganja, da se bo družba zopet znašla v konfliktu (Collier in Hoeffler 2008, 474).

Neustrezen proces vrnitve NRO in integracije družbe lahko tako znova razplamti konflikt. UNHCR je v poročilu leta 1998 opazil, da so vrnitve beguncev in NRO čedalje pogostejše v državah, kjer vzrok razselitve ni bil popolnoma odpravljen (UNHCR 1998), kar onemogoča trajnostne rešitve notranje razselitve. Dodatno oviro predstavlja dejstvo, da mednarodna pomoč po krizi in razvojna pomoč pogosto ne ciljata NRO kot ločene skupine in zato ne odgovorita na njihove specifične potrebe (IDMC 2009, 31). Program OZN za razvoj (*United Nations Development Programme – UNDP*) NRO po preselitvi oziroma vrnitvi obravnava kot del širše skupnosti, a kot poudarjata Cohen in Deng (1998, 28), je treba kljub temu ravnati previdno, da se posebnih potreb NRO ne spregleda.

Potrebe NRO v situaciji dolgotrajne razselitve morda res niso več nujne, a so lahko prav tako resne kot v fazi krize. V veliko primerih se njihova ranljivost dejansko poveča, življenjski pogoji pa poslabšajo skozi čas, kar je posledica manjše humanitarne pozornosti in pomoči, izčrpanja strategij za preživetje in pomanjkanja pravice za kršitve, ki so jih utrpeli (IDMC 2015, 68). Psihološki učinek razselitve je pogosto zanemaren in pojavljajo se duševne težave,

povezane s travmo, ki se poslabšajo (*prav tam*). NRO so pogosto žrtve kršitev mednarodnega prava človekovih pravic ali humanitarne prava, zato morajo imeti »poln in nediskriminatoren dostop do učinkovitih pravnih sredstev in pravnega varstva, vključujoč s tranzicijskimi pravosodnimi mehanizmi, reparacijami in informacijami glede vzrokov kršitev« (IASC 2010, 42).

Kot piše Svetovna banka (1998, 35), ima obsežna razselitev širše posledice in mora biti zato naslovljena z integriranimi razvojnimi programi; t. i. »koncept kontinuuma od pomoči do razvoja je odvisen od implementacije povezave med humanitarno pomočjo, zagotovljeno kratkoročno, ter dolgoročno obnovo in razvojem prizadetih območij« (Cohen in Deng 1998, 167). UNHCR je sicer razvil t. i. projekte s hitrim učinkom (*Quick Impact Projects – QiPs*), ki so »namenjeni ustvarjanju pogojev za trajnostne rešitve za begunce in povratnike s hitrimi intervencijami /.../ in zagotavljajo začetno rehabilitacijo, omogočajo skupnosti izkoriščanje razvojnih priložnosti ter pomagajo okrepiti absorpcijske zmožnosti ciljnih območij, obenem pa rešujejo nujne potrebe skupnosti« (UNHCR 2004, 1). Vendar je pristop naslavljanja problematike NRO po konfliktu v mednarodni skupnosti še vedno šibek. Kot opaza Kälin (2011, 44), je eden od izzivov za mednarodno skupnost na področju NRO premostitev vrzeli med pomočjo v času krize in dolgoročno obnovo. NRO so več let po koncu krize pogosto še v slabši situaciji, kot so bili v času najhujšega konflikta (*prav tam*).

Kot poudarja UNHCR (1998), je treba v pokonfliktnih okoliščinah definirati učinek konflikta na zmožnost države, da varuje svoje državljane. Pri tem veliko vlogo igrajo narava konflikta in s tem povzročena škoda infrastrukturi, gospodarstvu in administrativnim strukturam; določila v mirovnem sporazumu oziroma ali je slednji zadovoljil stranke v konfliktu; in oblika tega sporazuma oziroma ali je bil kateri od strank v konfliktu vsiljen. Reintegracija družbe v tranziciji od vojne do miru se sooča z veliko izzivi, saj sta država in civilna družba navadno šibki, gospodarstvo in infrastruktura uničena, še vedno pa obstaja visoka stopnja negotovosti, tudi strahu in travm. »Velika ovira trajnostni reintegraciji po državljanskem konfliktu je propad družbenih odnosov med strankami v konfliktu in med civilnim prebivalstvom, ki se identificira z eno ali drugo stranko v konfliktu« (UNHCR 1998).

Multilateralne aktivnosti morajo zato vključevati dva elementa – obnovo in razvoj ekonomskih gmotnih virov, družbenih storitev ter spravo oziroma utrditev odnosov med pripadniki različnih skupnosti, vključno s strankami v konfliktu. Odnos med obnovo, spravo in reintegracijo je ključen, saj so vsi trije procesi medsebojno soodvisni (UNHCR 1998). Pri obnovi države morajo sodelovati povratniki, lokalna skupnost in lokalna vlada, zato je obnova posledično odvisna tudi od uspeha procesa sprave – »stranke v konfliktu morajo doseči široko

razumevanje vzroka in narave konflikta ter razviti deljene razumevanje odgovornosti« (*prav tam*).

Pogosto so za spravo potrebni tudi mehanizmi za sodno preganjanje zločinov,²³ povezanih s konfliktom (UNHCR 1998). Mednarodna pravna skupnost poudarja kazenska sojenja kot ključno strategijo za doseganje sprave, a kot trdita Fletcher in Weinstein (2002, 638), ta učinek ni bil zadostno dokazan. Akhavan (1998, 770) je za Mednarodno kazensko sodišče za nekdanjo Jugoslavijo (*International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia – ICTY*) dejal, da čeprav slednje lahko zagotovi zapis dejstev o tem, kaj se je zgodilo, ne more prispevati k spravi, če ta zapis ni prepoznan in ponotranjen s strani narodov nekdanje Jugoslavije. Zato ni presenečenje, kot ugotavlja J. N. Clark (2008, 340), da imajo vojni tribunali omejen učinek na spravo v pokonfliktni družbi, zato jih morajo spremljati obnovitveni procesi. »Da je učinkovita, se mora sprava začeti na ravni posameznika – od soseda do soseda, nato od hiše do hiše, in končno, od skupnosti do skupnosti« (Halpern in Weinstein 2004, 567). J. N. Clark (2008, 344) na primeru ICTY poudarja, da je povračilna sankcija, ki jo upravlja sodišče, le en del procesa sprave: »Da se sprava zares lahko zgodi, ni dovolj osredotočiti se samo na storilce zločinov. Upoštevati je potrebno tudi žrtve, njihove skupnosti in širšo družbo.«

3 Okvir odgovornosti za varstvo notranje razseljenih oseb

3.1 Pravni status notranje razseljenih oseb

Ključna pravna vprašanja, povezana z NRO, se nanašajo na vprašanje opredelitve statusa, obsega pravic in nosilca odgovornosti za zagotavljanje dostopa NRO do pravic. Medtem ko je pravna definicija begunca jasna, pravna definicija notranje razseljene osebe v mednarodnem pravu ne obstaja – obstaja zgolj operativna definicija NRO (Phuong 2004, 28).

Glede obsega pravic in nosilca odgovornosti za zagotavljanje dostopa NRO do človekovih pravic za NRO še vedno velja polno varstvo v okviru nacionalne zakonodaje, poleg tega zanje velja tudi mednarodno pravo človekovih pravic, v primerih oboroženih spopadov pa še mednarodno humanitarno pravo (UNHCR 2007a, 5). »Ustave in nacionalne zakonodaje so v veljavi tudi v situacijah notranje razselitve in NRO so upravičeni do varstva pod temi zakoni.

---

²³ To je še posebej pomembno pri konfliktih, kjer sta bila prisotna etnično čiščenje ali genocid (UNHCR 1998).

Ti sicer redko odsevajo specifične potrebe razseljenih in imajo lahko celo škodljive učinke²⁴ (IDMC in Brookings-LSE Project 2013, 11). Kälín (2014, 171) poudarja, da je pri varstvu in pomoči NRO ključen ustrezen pravni okvir.

V zadnjih letih se je sicer pojavil pozitiven trend razvoja nacionalnih zakonodaj in politik, ki naslavljajo notranjo razselitev. Sredi leta 2017 ima tako 41 držav urejeno zakonodajo ali politike glede notranje razselitve oziroma je v procesu razvijanja zakona, politike ali orodja za naslovitev notranje razselitve²⁵ (IDMC 2017b). Kljub temu sicer ostajajo vrzeli – določila glede omogočanja trajnostnih vrnitev, vključitve v družbo ali preselitve so redka, prav tako je izziv prenos zakonov in politik v praksi. Ovire implementaciji so predvsem strukturne težave, pomanjkanje politične volje, denarnih in drugih sredstev (*prav tam*).

Glede mednarodnopravnega varstva za NRO pride v poštev tako pogodbeno kot običajno pravo. Pri splošnih mednarodnih pogodbah Ekonomski in socialni svet (1996, 6–7) za varstvo pravic NRO izpostavlja predvsem določila iz Splošne deklaracije človekovih pravic, Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah in obeh pripadajočih opcjskih protokolov, Mednarodnega pakta o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah,²⁶ Konvencije proti mučenju in drugim krutim, nečloveškim ali poniževalnim kaznim ali ravnanju, Konvencije o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida, Mednarodne konvencije o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije, Konvencije o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk in Konvencije o otrokovih pravicah,²⁷ v poštev pa pridejo tudi regionalni instrumenti za človekove pravice, kot je na primer Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščinah v okviru Sveta Evrope. Mednarodnopravna določila v teh dokumentih se sicer nanašajo na splošne človekove

---

²⁴ Tak primer je, ko zakonodaja zahteva od ljudi, da identifikacijsko dokumentacijo pridobijo v kraju rojstva, a bi vrnitev v ta kraj z namenom pridobivanja dokumentov za NRO lahko predstavljala varnostno grožnjo (IDMC in Brookings-LSE Project 2013, 11).

²⁵ Države, ki so sprejele zakone o notranji razselitvi, so: Angola, Azerbajdžan, Bosna in Hercegovina, Kenija, Kolumbija, Libanon, Mehika, Peru, Rusija in Ukrajina. Države, ki so sprejele politike o notranji razselitvi, so: Afganistan, Burundi, Gvatemala, Indija, Indonezija, Irak, Jemen, Kirgizija, Nepal, Pakistan, Somalija, Srbija, Turčija, Uganda in Zambija. Državi, ki sta sprejeli zakone in politike o notranji razselitvi, pa sta: Gruzija in Sudan. Države, ki so v procesu razvijanja zakona, politike ali drugih orodij za notranjo razselitev, so: Čad, Demokratična republika Kongo, El Salvador, Filipini, Honduras, Južni Sudan, Liberija, Libija, Mali, Niger, Nigerija, Papua Nova Gvineja, Srednjeafriška republika in Šrilanka (IDMC 2017b).

²⁶ Pomemben je tudi Opcjski protokol k Mednarodnemu paktu o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (2008).

²⁷ V poštev pride tudi Opcjski protokol h Konvenciji o otrokovih pravicah glede udeležbe otrok v oboroženih spopadih (2000, 2. čl.), ki države pogodbenice obvezuje k zagotavljanju, da osebe, ki še niso dopolnile 18 let, niso obvezno rekrutirane v oborožene sile, kar je pomembno za NRO, saj so mladoletni NRO posebej ranljivi (tudi za rekrutacijo v oborožene sile). V tem obziru je relevanten Opcjski protokol h Konvenciji o otrokovih pravicah glede prodaje otrok, otroške prostitucije in otroške pornografije (2000).

pravice, a so za NRO pomembna z vidika obveznosti držav do zagotavljanja njihovih pravic – posebej tistih, za katerih kršitve so zaradi razseljenosti toliko bolj ranljivi.²⁸

Mednarodno humanitarno pravo vsebuje veliko določil, ki se nanašajo na preprečevanje razselitve, večinoma v Ženevski konvenciji za zaščito civilnih oseb med vojno, na primer prepoved individualne ali množične prisilne premestitve ali deportacije zaščiteneh oseb (Ženevska konvencija (IV), 49. čl.), nezakonita deportacija ali premestitev zaščiteneh oseb pa predstavlja resno kršitev konvencije (Ženevska konvencija (IV), 147. čl.). Dopolnilni protokoli Ženevskim konvencijam prav tako omejujejo razselitev, saj poudarjajo resnost kršitve preselitve, deportiranja in razselitve civilnega prebivalstva (Dopolnilni protokol (I), 85. čl.), poleg tega pa »preselitev civilnega prebivalstva iz razlogov v zvezi s spopadom ne bo odrejena, če tega ne zahteva varnost civilistov, za katere gre, ali imperativni vojaški razlogi« in »civilisti ne bodo primorani zapustiti svojega ozemlja iz razlogov v zvezi s spopadom« (Dopolnilni protokol (II), 17. čl.). Tudi mednarodno običajno pravo vsebuje pravila, ki prepovedujejo prisilno razselitev civilnega prebivalstva (Henckaerts in Doswald-Beck 2009, 457).

Države so dolžne implementirati to varstvo v svoje domače zakonodajne okvire. Še posebej pridejo v poštev prepoved razselitve in pravica do prostovoljne vrnitve, nediskriminacija, varstvo iz naslova statusa civilista, pravica do življenja, dostojanstva in svobode, življenjskega standarda in humanitarne pomoči, družinskega življenja, osebne dokumentacije, lastnine in premoženja, zaposlitve in socialnega varstva, izobrazbe in prepoved prisilnega rekrutiranja otrok (ICRC 2010). A kot poudarja C. Phuong (2004, 48), se norme humanitarne prava uporabljajo zgolj v času oboroženega konflikta, v situacijah podaljšanega konflikta z nizko intenziteto pa lahko nastane veliko število NRO, ki jih mednarodno humanitarno pravo ne štiti.

Varstvo in pomoč NRO sta postala pravno zavezujoča v nekaterih dokumentih regionalnih organizacij. Leta 2006 so države članice Mednarodne konference afriških Velikih jezer sprejele Pakt o varnosti, stabilnosti in razvoju v regiji Velikih jezer, ki vsebuje tudi Protokol o varstvu in pomoči NRO (2006). Pravno varstvo NRO na afriškem kontinentu je bilo dodatno utrjeno leta 2009, ko so države članice Afriške unije sprejele t. i. Kampalsko konvencijo (2009), ki vzpostavlja pravni okvir za preprečevanje notranje razselitve ter za varstvo in pomoč NRO v Afriki.

Kot poudarja UNHCR (2001, 208), NRO še vedno pripadajo vse človekove pravice kot ostalim osebam, zato mora biti razlikovanje predvsem pozitivno: ravno zato, ker so NRO v situaciji razselitve, so bolj ranljivi za kršitve človekovih pravic in potrebujejo specifično obliko

---

²⁸ Recimo uresničevanje pravice do premoženja je še posebej relevantno v primeru NRO – več o tem v podpoglavju 2.3.1.

pravnega varstva človekovih pravic kot osebe, ki niso bile razseljene. Mnenja o tem, ali je potrebno urediti pravno veljavno in zavezujočo definicijo NRO, so sicer različna, običajno pa se pri nasprotnikih vpeljave zavezujoče pravne definicije pojavljajo trije ključni argumenti.

Prvič, pravna definicija bi bila težko dovolj celovita, da bi zajela številne situacije notranje razselitve (Phuong 2004, 26). Drugič, nekateri strokovnjaki menijo, da bi vzpostavitev pravne definicije NRO in režima za varstvo prioritizirala samo določeno skupino ljudi (*prav tam*) ter povzročila zapostavljanje drugih skupin ljudi, prav tako potrebnih varstva in pomoči, kot so na primer civilisti,²⁹ ki jih je prav tako prizadela vojna, demobilizirani vojaki in vračajoči se begunci (Cohen in Deng 1998, 29). Tretjič, NRO se nahajajo znotraj meja svoje države in so posledično še vedno upravičeni do varstva svojih pravic s strani svoje vlade – v nasprotju z begunci, ki so se pravici do tega varstva odpovedali in postali subjekt mednarodnega režima varstva (Phuong 2004, 27).

Posledično se pojavlja skrb, da bi z ustvarjanjem novega režima za varstvo NRO spodkopavali obstoječi režim za begunce, saj bi režim za varstvo NRO lahko spodbujal države prejemnice beguncev pri zavračanju razseljenih in nudenju varstva (*prav tam*, 4 in 25). V preteklosti so namreč nekatere države zavrnile azil³⁰ pribežnikom z argumentom, da že obstajajo varna zatočišča, ki NRO nudijo zavetje in varstvo (Cohen in Deng 1998, 30). Sami začetki varstva NRO so pravzaprav povezani s hladno vojno in strahom zahodnih vlad pred iskalci azila na njihovih mejah – potrebe NRO so začele naslavljeni v njihovih državah izvora tudi zato, da ne bi iskale pribežališča drugje (Ferris 2014, 4).

---

²⁹ Tako na primer Mednarodni odbor Rdečega križa (*International Committee of the Red Cross – ICRC*), ena izmed osrednjih mednarodnih nevladnih humanitarnih organizacij, NRO obravnava »primarno kot civiliste, ki so kot taki zaščiteni z mednarodnim humanitarnim pravom« (ICRC 2000, 2. pogl.). NRO, prizadeti zaradi oboroženega konflikta, so ena glavnih kategorij razseljenih, ki je pogosto v življenjsko nevarnih situacijah in so primarna ciljna skupina za aktivnosti ICRC in tako v osrčju mandata ICRC. »Vendar so tudi druge kategorije žrtev, kot so okupirano prebivalstvo ali zapuščene starejše ali bolne osebe, včasih v enaki ali celo težji situaciji. Take osebe so po načelu nepristranskosti prav tako med glavnimi prejemniki pomoči ICRC« (ICRC 2000, 2. pogl.). V organizaciji poudarjajo, da v veliko primerih NRO dosežejo relativno varnost v mestih in njihove okoliščine postanejo podobne okoliščinam drugih velikih skupin v mestu, ki spadajo med revnejše prebivalstvo, recimo tistih, ki so se v urbano območje preselili iz ruralnih predelov, in bi bilo zato nelegitimno zagotavljati pomoč samo enemu segmentu prebivalstva, prav tako pa taka pomoč ne bi bila učinkovita, saj predstavlja izziv širšega družbeno-ekonomskega razvoja (*prav tam*).

³⁰ Cohen in Deng (1998, 30) navajata primer, ko so evropske vlade zavrnile azil Tamilom, ki so bežali s Šrilanke, saj naj bi zanje UNHCR že zagotavljal sprejemljive centre pomoči. Argument obstoja varnih zatočišč je bil uporabljen tudi s strani sosednjih vlad pri zavračanju bošnjaških prebežnikov sredi 90. let 20. stoletja (*prav tam*). Podobno se dogaja danes z begunsko krizo v Evropi: EU zagovarja, da morajo iskalci azila poiskati zatočišče v 'prvi varni državi', zato pritiska na države, kot so Turčija, Kenija, Jordanija, Iran, Pakistan, Libanon, Etiopija in Uganda, da preprečijo nadaljnje premike iskalcev azila iz sosednjih držav – sicer z argumentom, da želi preprečiti nadaljnje nevarno potovanje migrantov (Norwegian Refugee Council 2017c, 4). Tako so nevladne organizacije objavile poročilo, v katerem opozarjajo, da je sporazum med EU in Turčijo zaskrbiljujoč ne le z vidika poslabšanja stanja za begunce, ampak tudi za dostop do mednarodnega varstva in azila, ter tako postavlja nevaren precedens (IRC in drugi 2017, 2).

A kot poudarjata Cohen in Deng (1998, 29), je identificiranje NRO vseeno potrebno, saj so njihove potrebe pogosto nenaslovljene. Še vedno obstaja velik razkorak v ravnanju z begunci in NRO (Cohen in Deng 1998, 29) in, kot poudarja Kälin (2014, 167), »namen obravnavanja NRO ni zagotavljanje humanitarne pomoči NRO na račun drugih ranljivih ljudi /.../ a obravnavanje NRO kot specifične kategorije pomaga zagotavljati, da pomoč dejansko naslavlja njihove specifične potrebe.« Izziv je tako predvsem zagotavljati, da mednarodni odziv na krizo notranje razselitve ne spodkopava vzpostavljenega sistema za varstvo beguncev (Phuong 2004, 5).

3.2 Odgovornost držav in vloga mednarodne skupnosti

Notranja razselitev je postala predmet pozornosti mednarodne skupnosti konec 80. let 20. stoletja oziroma predvsem po koncu hladne vojne, saj se je število NRO v teh letih drastično povečalo,³¹ predvsem zaradi notranjih konfliktov, ki so postali v obdobju po hladni vojni veliko pogostejši kot konflikti med državami (Cohen in Deng 1998). V tem času se je spremenila tudi politika držav do beguncev – medtem ko so v času hladne vojne države rade volje sprejemale begunce iz držav nasprotnega bloka iz političnih razlogov, so po letu 1990 začele omejevati vstop beguncev, kar je bil tudi povod za interes mednarodne skupnosti, da varuje razseljene znotraj meja njihovih držav in s tem prepreči val beguncev v drugo državo (*prav tam*).

A NRO so pogosto izven dosega pomoči mednarodnih agencij (Phuong 2004, 7) in »četudi so te osebe bežale zaradi podobnih razlogov kot begunci /.../, so pravno gledano še vedno pod varstvom lastne države – pa čeprav je lahko ravno ta povzročiteljica njihove razselitve« (UNHCR 2014b). Vodilna načela o notranji razselitvi (1998, 3. čl.) namreč nacionalnim oblastem nalagajo primarno dolžnost in odgovornost pri varstvu in humanitarni pomoči NRO znotraj njihove jurisdikcije. Nekateri primeri notranje razselitve so pokazali, da so bile NRO v dokaj podobnih okoliščinah kot splošno prebivalstvo, če jim je vlada zagotovila mesečna denarna sredstva, brezplačna prenočišča in brezplačne storitve, na primer elektriko (Cohen 2008, 8). A vlade, ki so odgovorne za skrb in varstvo teh oseb, pogosto ne zmorejo ali ne želijo opravljati te naloge (Norwegian Refugee Council 2002, 3).

Poleg tega je prisotnost notranje razselitve v državi indikator nestabilnosti (Fragile States Index 2017), zato skušajo vlade NRO pogosto vrniti domov in odpraviti taborišča, nemalokrat

---

³¹ Leta 1982 je bilo 1,2 milijona NRO v skupno 11 državah, do leta 1997 je bilo NRO že 20 milijonov v 35 do 40 državah (Cohen in Deng 1998, 3). Weiss in Korn (2006, 1) pišeta, da je ob zbiranju prvih podatkov v letu 1982 na vsakih deset beguncev obstajala ena notranje razseljena oseba, to razmerje pa se je dramatično obrnilo v zadnjih dveh desetletjih.

v nasprotju z mednarodnimi standardi, po katerih imajo razseljene osebe pravico do varne prostovoljne vrnitve na svoje domove, ko so vzroki za razselitev odpravljani. V zadnjih letih je na primer vlada Demokratične republike Kongo zaprla več taborišč NRO z argumentom, da so določeni deli države stabilni in se ljudje lahko vrnejo domov, kljub opozorilom OZN in nevladnih organizacij, da pogoji za vrnitev še niso primerni in vzroki razselitve še ne odpravljani (Berger 2016). Na drugi strani se sicer pojavlja tudi nasproten pojav, ko so NRO uporabljeni na nek način kot politično orodje, kot je v primeru Azerbajdžana,³² kjer vlada osebam, razseljenim z ozemlja Gorskega Karabaha zagotavlja dodatne ugodnosti in privilegije v primerjavi s preostalim prebivalstvom, a hkrati tudi omejuje njihovo pravico do svobodne izbire bivališča (UNHCR 2009, 11), saj služijo nacionalni zgodbi, ki temelji na pričakovanju, da mora Azerbajdžan čim prej vzpostaviti oblast na svojim Gorskim Karabahom, kamor se morajo preseliti tudi vsi zdaj razseljeni ljudje (IDMC 2014).

Koncept varstva NRO je tako neizogibno povezan s konceptom suverenosti nacionalne države – in suverenosti kot odgovornosti. Slednji je postal temelj za oblikovanje normativnega okvira za varstvo NRO, a zaradi občutljivosti problematike suverenosti sprejem pravno zavezujočega dokumenta za varstvo in pomoč NRO ni bil mogoč,³³ zato so nastala že omenjena Vodilna načela o notranji razselitvi (Cohen in Deng 2008, 4), ki so pridobila široko veljavo v mednarodni skupnosti, tako na regionalni kot globalni ravni. Tako je Gospodarska skupnost zahodnoafriških držav (*Economic Community of West African States – ECOWAS*) pozvala države članice, naj ta načela širijo in implementirajo. Podobno je Parlamentarna skupščina Sveta Evrope pozvala države članice, naj načela vključijo v nacionalne zakonodaje, Odbor ministrov Sveta Evrope pa je izrazil predanost duhu in določilom Vodilnih načel o notranji razselitvi in odločenost, da jih države članice implementirajo v svojih zakonodajah in politikah (Kälin 2006, 5). Parlamentarna skupščina Sveta Evrope je leta 2009 sprejela vrsto priporočil za varstvo človekovih pravic NRO, v katerih je med drugim znova poudarila pomen Vodilnih načel o notranji razselitvi in njihovo vključitev v zakonodajo držav članic (Svet Evrope 2009).

---

³² Po koncu vojne med Azerbajdžanom in Armenijo za Gorski Karabah leta 1994 je bilo v Azerbajdžanu približno 700.000 NRO, ki so še danes razseljeni in so postali sestavni del nacionalne zgodbe o okupaciji omenjenega ozemlja (IDMC 2014). Vlada jih obravnava kot začasno razseljene – dokler vrnitev ne bo mogoča (*prav tam*), vladna politika pomoči (omogočanje priložnosti za zaposlitve, gradnja infrastrukture in podobno) pa jih postavlja v privilegiran položaj v primerjavi s preostalim prebivalstvom (UNHCR 2009, 11 in 13). Velika stopnja vladne podpore NRO je sicer tudi v medijih in v odnosu lokalnega prebivalstva sprejeta kot nujna za naslovitev posledic skupne izgube Gorskega Karabaha (*prav tam*).

³³ Kot pojasnjujeta Cohen in Deng (2008, 4), pravno zavezujoč dokument za varstvo NRO ni bil mogoč iz treh razlogov: občutljivost držav glede koncepta suverenosti; dokument je bil nujno potreben, sprejemanje zavezujoče pogodbe pa bi lahko trajalo desetletja; in nenazadnje mednarodno pravo v zadostni meri varuje NRO, potrebno je bilo obstoječa pravna določila uporabiti za naslavljanje specifičnih težav NRO.

Na svetovni ravni so nekateri pogodbeni organi, na primer Odbor za človekove pravice, tj. skupina strokovnjakov, ki nadzoruje implementacijo Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah, pa tudi nadzorni organi drugih konvencij človekovih pravic OZN, pozvali države k spoštovanju Vodilnih načel o notranji razselitvi (Kälin 2006, 5). Univerzalno sprejemanje omenjenih načel je bilo dodatno potrjeno leta 2005, ko so voditelji na svetovnem vrhu v Generalni skupščini OZN soglasno prepoznali Vodilna načela o notranji razselitvi kot pomemben mednarodni okvir za varstvo NRO in se zavezali h ukrepom, ki bodo povečali varstvo NRO (*prav tam*). Z namenom okrepitve normativnega okvira za varstvo človekovih pravic razseljenih so sicer nekateri predlagali, da bi bila Vodilna načela o notranji razselitvi zapisana v obliki pogodbe OZN, a Kälin (*prav tam*, 6) je mnenja, da bi bil tak podvig uspešen zgolj v primeru obstoja svetovnega soglasja o pravni zavezujočnosti načel. To bi lahko vodilo do obravnavanja načel kot izraza mednarodnega običajnega prava in bi zavezovalo države ne glede na to, ali so načela implementirale v domačo zakonodajo ali ne.

Tudi Mednarodna komisija za posredovanje in državno suverenost (*International Commission on Intervention and State Sovereignty – ICISS*) je v poročilu leta 2001 razvila doktrino, po kateri državna suverenost implicira odgovornost, da je torej država primarno odgovorna za varstvo svojega prebivalstva – a če prebivalstvo trpi zaradi vojne, upora, represije ali propada države in država ne more ali ne želi preprečiti trpljenja prebivalstva, potem načelo mednarodne odgovornosti prevlada nad načelom nevmešavanja v notranje zadeve držav (ICISS 2011). Generalna skupščina OZN (2005, 138. čl.) je leta 2005 potrdila, da ima vsaka država odgovornost zaščititi svoje prebivalstvo pred genocidom, vojnimi zločini, etničnim čiščenjem in zločini proti človečnosti, obenem pa je prepoznala, da ima tudi mednarodna skupnost odgovornost uporabiti primerna diplomatska, humanitarna in druga miroljubna sredstva, da pomaga zaščititi prebivalstvo pred zgoraj omenjenimi zločini.

NRO nimajo osrednje agencije, ki bi varovala njihove pravice, tako kot obstaja v primeru beguncev Urad Visokega komisariata OZN za begunce (*The Office of the United Nations High Commissioner for Refugees – UNHCR*). Slednji izvorno nima mandata za NRO, a 9. člen Statuta UNHCR (1950) predvideva, da Generalna skupščina OZN lahko določi dodatne aktivnosti v okviru zmogljivosti urada. Posledično je Generalna skupščina OZN tekom let razširila pristojnosti urada, da vključujejo skupine prisilno razseljenih oseb, ki ne ustrezajo definiciji begunca (UNHCR 2007a, 8. odst.). To je potrdila v resoluciji 53/125, ko je izrazila podporo vlogi UNHCR pri zagotavljanju humanitarne pomoči in varstva NRO na podlagi posebnih zahtev generalnega sekretarja OZN ali pristojnih organov OZN in s soglasjem države, upoštevajoč komplementarnost mandatov in strokovnosti drugih pristojnih organizacij, obenem

pa je poudarila, da aktivnosti za NRO ne smejo ogroziti institucije azila (Generalna skupščina OZN 1999, 16. odst.).³⁴

Dolgo časa je bil odziv mednarodne skupnosti t. i. »pristop sodelovanja«, v okviru katerega so že obstoječe agencije in organizacije za človekove pravice, humanitarno pomoč in razvoj sodelovale pri reševanju problematike notranje razselitve (Deng 2006, 222). Odgovorne so bile za izvajanje pomoči, varstva, vnovično vključitve v družbo in razvoja NRO, aktivnosti pa so usklajevali koordinator pomoči za izredne razmere (*Emergency Relief Coordinator* – ERC) in humanitarni koordinatorji na terenu (Cohen 2006, 104). A izsledki skorajda vsake evalvacije OZN in tudi neodvisnih evalvacij so pokazali, da je bil pristop sodelovanja na področju NRO pomanjkljiv v vsaj dveh vidikih (*prav tam*). Prvič, na področju pomoči in varstva NRO ni bilo ene same odgovorne agencije (Phuong 2004, 87); drugič, delovanje ni bilo predvidljivo, saj so imele agencije proste roke pri izbiri situacij, v katere so se želele vključiti na podlagi svojih mandatov, interesov in resursov; omenjeni ERC nima pristojnosti, da bi organizacijam narekoval, kaj naj počnejo (Cohen 2006, 104).

»Izziv je zagotavljati sodelovanje vodij operativnih agencij, ki varujejo svoje področje in avtonomijo. Generalni sekretar mora izvrševati vodenje in moralno avtoriteto, da utrdi sodelovalni pristop,« je v poročilu leta 2004 zapisal predstavnik generalnega sekretarja OZN za razseljene osebe (Ekonomski in socialni svet 2004, 20). Pri vsaki novi krizi ni bilo povsem jasno, katera agencija ali kombinacija agencij se bo vpletla – medtem ko je večina agencij pomagala NRO po cunamiju v južni Aziji, je bil na drugi strani mednarodni angažma v severni Ugandi zelo omejen (Cohen 2006, 104).

Ker pristop sodelovanja ni bil dovolj učinkovit, je leta 2005 Medresorski stalni odbor (*Inter-Agency Standing Committee* – IASC) razvil t. i. 'združevalni pristop' (*cluster approach*), ki naslavlja te pomanjkljivosti in katerega namen je okrepiti sistemsko pripravljenost in tehnične zmogljivosti za odzivanje na humanitarne krize z zagotavljanjem predvidljivosti vodenja in odgovornosti v vseh glavnih sektorjih³⁵ na področju humanitarnega odzivanja (IASC 2006, 2).

---

³⁴ UNHCR (2007a, 46. odst.) sicer definira kriterije za presojo, ali je pomoč NRO vodila do poslabšanja azilnega prostora za begunce, in sicer: zavrnitev dostopa do azilnih postopkov, sistematična zavrnitev statusa begunca ali drugega varovanega statusa za tiste, ki so zapustili svojo državo zaradi konflikta, odločitve sodnih organov, da imajo osebe »možnost notranjega bega« in zato ne potrebujejo mednarodnega varstva, sistematična uporaba priporov ali omejitev svobodi gibanja za ljudi, ki bežijo pred notranjim konfliktom.

³⁵ Teh področij je devet – prehrana (odgovornost Sklada OZN za otroke – *The United Nations Children's Fund* – UNICEF), zdravje (Svetovna zdravstvena organizacija – *World Health Organization* – WHO), voda in sanitarne potrebe (UNICEF), zasilno zavetišče (UNHCR), koordinacija v zavetiščih (UNHCR in Mednarodna organizacija za migracije – *International Organization for Migrations* – IOM), varstvo (UNHCR), okrevanje (Program OZN za razvoj – *United Nations Development Programme* – UNDP), logistika (Svetovni program za prehrano – *World Food Programme* – WFP) in nujne telekomunikacije (UNICEF, WFP in Urad za koordinacijo humanitarnih zadev – *Office for the Coordination of Humanitarian Affairs* – OCHA) (IASC 2006, 3).

Kot ugotavlja V. Humphries (2013) na podlagi študije več primerov uporabe združevalnega pristopa, je slednji povečal učinkovitost humanitarnega delovanja in predstavlja pozitivno spremembo v koordinaciji humanitarne pomoči. Poudarja pa, da je pristop še vedno tarča kritike in se sooča z izzivi pomanjkljivosti v predvidljivosti vodenja, ovirami pri vseobsežnem partnerstvu in pomanjkanja mehanizmov za povečanje odgovornosti do prizadetega prebivalstva (*prav tam*). Tudi IDMC (2008, 33) opaza, da pristop sam po sebi ne zagotavlja boljše varstva NRO, a je v določenih državah vseeno vodil do izboljšanja pomoči NRO in večji predvidljivosti v humanitarnem odzivu. UNHCR (2007b, 2) je v evalvaciji združevalnega pristopa ugotovil, da se je zaradi uvedbe tega pristopa odziv mednarodne skupnosti na potrebe NRO nekoliko izboljšal, a priporoča nadaljnji razvoj te politike in povečano stopnjo treningov za osebje partnerskih organizacij.

Humanitarna prizadevanja v kriznih situacijah se navadno osredotočajo predvsem na kratkoročne potrebe NRO, ne pa na izobraževanje, treninge in aktivnosti, ki prinašajo zaslužek oziroma zmanjšujejo odvisnost od pomoči (Cohen in Deng 2008, 166). Poleg tega je mednarodna pomoč NRO pogosto na voljo zgolj v času krize, potem – predvsem v situacijah dolgotrajne razselitve – pa običajno usahne (IDMC, 31), saj je humanitarna pomoč navadno financirana v enoletnih ciklih, kljub temu da je pomoč včasih potrebna desetletja (OCHA 2017, 51).

Tudi sodelovanje med humanitarnimi in razvojnimi akterji je zelo šibko (*prav tam*). Razvojni akterji namreč zagotavljajo pomoč NRO, a njihovi programi le redko naslovijo specifične potrebe NRO oziroma jih ne ločujejo od preostalega prebivalstva (*prav tam*). IDMC (2009, 33) sicer opozarja na dodatno težavo, in sicer razlike v mednarodnem odzivu na krize notranje razselitve – hitro in obsežno se odziva predvsem v primerih z odmevnim dosegom v javnosti, posledično pa je v takih primerih opaziti tudi izboljšano varstvo za NRO. Vendar pa nekatere države, ki se soočajo s situacijo dolgotrajne razselitve, a so njihove humanitarne krize pritegnile manj mednarodne pozornosti, niso bile deležne takega mednarodnega odziva.³⁶

Kot sicer pojasnjujejo Crawford in drugi (2015, 26), je mednarodna pomoč le majhna komponenta veliko kompleksnejšega prizadevanja NRO za zagotavljanje lastnega preživetja in vira zaslužka. Za dalj časa razseljene pomoč predstavlja le majhen del sredstev, potrebnih za samostojno preživetje. Na primer študija razseljenih v urbanih območjih v Afganistanu je

---

³⁶ Kot primer navaja problematiko notranje razselitve v Kolumbiji, Etiopiji, na Filipinih in v Indiji (IDMC 2009, 33). Tudi Gruzija se je že od 90. let 20. stoletja soočala s pojavom NRO, a je mednarodna skupnost ukrepala šele po krizi leta 2008, pri čemer je pomagala na novo razseljenim osebam, a so imeli koristi tudi dolgotrajno notranje razseljeni (*prav tam*).

pokazala, da je vodenje mednarodnih agencij za pomoč še vedno šibko, zato pomoč ne pride do NRO, ki so se primorani zanesti zgolj sami nase³⁷ (Metcalfé in drugi 2012, 37).

Prav tako novi trendi notranje razselitve kažejo, da so NRO izjemno razpršeni in jih humanitarni akterji zato težko dosežejo iz več razlogov – včasih so ovire vladne omejitve, varnostna tveganja ali naselitev NRO v urbanih območjih, kjer postanejo nevidni (IDMC 2015, 10). »NRO zunaj definiranih taborišč je težje identificirati, varovati in jim pomagati« (Brookings-LSE Project 2013, 4), kar kažejo tudi podatki Centra za spremljanje notranje razselitve, ki je leta 2010 ugotovil, da je bila v državah, kjer so NRO živeli tako v taboriščih in skupnih centrih kot v razpršenih namestitvah, možnost, da bodo NRO prejeli pomoč oblasti ali humanitarnih akterjev dvakrat večja v bolj zgoščenih namestitvah, torej taboriščih ali centrih (IDMC 2010, 13).

OCHA (2017, 5–7) tako predlaga nov pristop k reševanju notranje razselitve, še posebej za reševanje dolgotrajne razselitve – premik od trenutnega pristopa oziroma tradicionalne kratkoročne humanitarne pomoči k omogočanju NRO, da si ponovno zgradijo življenja, pri čemer morajo sodelovati ne le humanitarni akterji, ampak tudi razvojni, ter glede na kontekst akterji s področja človekovih pravic, miru in varnosti in zmanjševanja tveganja naravnih nesreč. Nov pristop bi temeljil na sodelovanju vlad na nacionalnih, subnacionalnih in lokalnih ravneh, mednarodnih humanitarnih in razvojnih akterjev, NRO, lokalnih skupnosti, civilne družbe in zasebnega sektorja, najbolj trajnostni rezultati pa bi bili doseženi, ko bi vlade tesno sodelovale z drugimi akterji ter imele vodilno vlogo oziroma vodile skupaj z drugimi akterji (*prav tam*). Kot poudarja OCHA (*prav tam*), je za nov pristop nujno, da NRO ni treba čakati na konec konflikta ali naravne nesreče, preden lahko začnejo ponovno graditi svoja življenja.

Da je odziv držav in mednarodne skupnosti na potrebe NRO nezadosten, kažejo tudi nedavni primeri, na primer humanitarna kriza v regiji Kasai v Demokratični republiki Kongo, kjer je UNHCR zagotavljal pomoč za okrog 30.000 beguncev, medtem ko so potrebe več kot milijon NRO v omenjeni regiji ostale nenaslovljene (Norwegian Refugee Council 2017b).

A naslavljanje problematike na globalni ravni kljub temu ostaja šibko. V sedanjih politikah in dejavnostih za upravljanje begunskih in migrantskih tokov so NRO spregledani, na kar so v

---

³⁷ Kot ugotavljajo avtorji študije, so bile pri konkretnem primeru zmogljivosti mednarodnih agencij za pomoč omejene zaradi šibkega vodenja. Čeprav UNHCR v Kabulu in Afganistanu v splošnem igra vodilno vlogo pri koordinaciji pomoči NRO, so begunci in povratniki institucionalna prioriteta agencije, ki ima zanje formalen pravni mandat. Pomanjkanje koordinacije med humanitarno in razvojno skupnostjo je povzročilo, da je veliko razseljenih in revnih v urbanih okoljih ostalo brez pomoči. Poleg tega so bili razvojni akterji mnenja, da je razselitev humanitaren problem, na katerega se morajo odzvati humanitarni akterji, slednji pa situacije na tem območju pogosto ne obravnavajo kot humanitarno, saj traja že dlje časa in so prepričani, da je potreben dolgoročen razvojni pristop (Metcalfé in drugi 2012, 37).

odprtem pismu državam članicam o »nevidni večini razseljenih oseb« opozorili nekateri največji humanitarni akterji (OCHA 2016). Proces, ki vodi h globalnemu dogovoru o beguncih in globalnemu dogovoru o varnih, urejenih in zakonitih migracijah,³⁸ je namreč dobra priložnost oziroma zagon, da bi države naslovile problematiko notranje razselitve oziroma zagotovile bolj sistematično zagotavljanje odziva na potrebe NRO. S tem bi uresničile sprejete zaveze o tem, da »ne bodo pustile nikogar za sabo«, kot so zapisale v Agendi za človečnost in Agendi za trajnostni razvoj do leta 2030 (OCHA 2016; 2017, 2).

4 Študija primera Hrvaške

4.1 Ozadje notranje razselitve

Na prvih demokratičnih volitvah na Hrvaškem leta 1990 je zmagala Hrvaška demokratična skupnost (*Hrvatska demokratska zajednica* – HDZ), ki je kmalu po prihodu na oblast pričela z uvedbo diskriminatornih politik³⁹ proti etničnemu srbskemu prebivalstvu, nova država pa je bila definirana kot država, kjer vladajo etnični Hrvati kot dominanten narod (Malešević 2002, 224). V času Socialistične federativne republike Jugoslavije je bila Socialistična republika Hrvaška namreč »nacionalna država hrvaškega naroda, država srbskega naroda na Hrvaškem in država narodnosti, ki v njej živijo« (Ustava Socialistične republike Hrvaške 1974, 1. čl.), po osamosvojitvi pa je Hrvaška postala »nacionalna država hrvaškega naroda in država pripadnikov drugih narodov in manjšin, ki so njeni državljani: Srbi, muslimani, Slovenci, Čehi, Slovaki, Italijani, Madžari, Židje in drugi, ki se jim jamči enakopravnost z državljani hrvaške narodnosti« (Ustava Republike Hrvaške 1990, preambula). Leta 1991, po neuspehu ustavne transformacije jugoslovske federacije, je Slovenija razglasila neodvisnost, zatem ji je sledila tudi Hrvaška (Malešević 2002, 224).

Pripadniki hrvaških Srbov – po novi ustavi narodne manjšine in ne več enega od konstitutivnih narodov na Hrvaškem – neodvisnosti Hrvaške niso podpirali in so razglasili avtonomno ozemlje, ki so ga podprli tudi vodje v Beogradu, srbskim separatistom pa je

---

³⁸ Generalna skupščina OZN je 19. septembra 2016 sprejela Newyorško deklaracijo za begunce in migrante (2016), ki stremi k izboljšanju odziva mednarodne skupnosti na velike tokove beguncev in migrantov. Leta 2018 bo v Generalni skupščini OZN predstavljen predlog dveh dogovorov – o varnih, urejenih in zakonitih migracijah ter o beguncih.

³⁹ Vlada je začela z odstranitvijo etničnih Srbov iz vseh pomembnih državnih institucij in uvedla latinsko abecedo kot edino uradno priznano pisavo ter s tem pravzaprav prepovedala srbsko cirilico. Sprememba političnih simbolov in imen ulic je spodbudila etnični nacionalizem med Srbi na Hrvaškem, podeželni deli, kjer so bili Srbi večinsko prebivalstvo, pa niso priznavali nove hrvaške vlade in so začeli vzpostavljati svoje institucije (Malešević 2002, 224).

pomagala prevladujoče srbska Jugoslovanska ljudska armada (JLA) (Blitz 2003, 182). Argument za odcepitev Srbov je bil tako strah pred nacionalistično retoriko vladajočega hrvaškega režima, ki so ga dodatno podpihovali srbski državni mediji v Beogradu, uporabljen pa je bil tudi za upravičevanje politike Slobodana Miloševića, ki je želel zadržati Srbe v eni etnično homogeni državi (Blitz 2003, 182). Odcepitev hrvaških Srbov v regijah Vzhodne in Zahodne Slavonije, Banovine, Korduna, Like in Knina ter razglasitev Republike Srbske Krajine sta povzročili, da se je 220.000 etničnih Hrvatov leta 1991 razselilo na druga območja države (Norwegian Refugee Council 2004, 6).

Mednarodna skupnost je bila vključena že od samega začetka konflikta. Februarja 1992 je Varnostni svet OZN (VS OZN) na podlagi predloga generalnega sekretarja OZN⁴⁰ vzpostavil misijo OZN za varovanje (*United Nations Protection Force – UNPROFOR*), in sicer »kot začasno ureditev za vzpostavitev pogojev miru in varnosti, potrebnih za začetek pogajanj o celoviti rešitvi jugoslovanske krize« (Varnostni svet OZN 1992a, 5. odst.). V skladu s predlogom so bila ustvarjena tri varovana območja, kjer so Srbi predstavljali večinsko prebivalstvo ali znatno manjšino in kjer so medskupnostne napetosti vodile do oboroženega konflikta v preteklosti: Vzhodna Baranja, Zahodna Slavonija in Krajina⁴¹ (Varnostni svet OZN 1991, 8. in 9. čl.).

Naloga enot OZN je bila zagotoviti demilitarizacijo varovanih območij in varovati osebe, ki so prebivale na teh območjih, pred strahom pred oboroženim napadom (*prav tam*, 7. čl.). Poleg tega je bila navzoča tudi komponenta policijskega monitoringa OZN z namenom zagotoviti, da lokalne policijske sile izvršijo svoje dolžnosti, ne da bi kogarkoli diskriminirale na podlagi narodnosti ali kršile človekove pravice (*prav tam*). UNPROFOR-ju je bilo tudi naloženo, da omogoči »vrnitev domov vsem zaradi nedavnih sovražnosti razseljenim osebam, ki si vrnitve želijo« (*prav tam*, 20. čl.). Mandat se je misiji UNPROFOR iztekel aprila 1995, marca pa je

---

⁴⁰ Predlog je dodatno dopolnil novi generalni sekretar OZN leta 1992, in sicer z vidika praktične implementacije določenih točk, na primer, da bo misijo vodil poveljnik sil in ne civilni vodja misije, kot je bilo sprva predvideno; da bo sedež v Sarajevu; kakšen bo postopek predaje orožja; kakšna bo vloga misije v odnosu do lokalne administracije in podobno; med drugim pa tudi poudarja, da bo vrnitev razseljenih oseb velik podvig, ki bo zahteval sodelovanje vseh vpletenih strani (Varnostni svet OZN 1992b, 9.–19. čl.). Osnovni mandat misije je ostal enak kot v prvotnem načrtu. Ko se je konflikt leta 1992 razširil še na Bosno in Hercegovino, so bile sile UNPROFOR-ja okrepljene in njihov mandat razširjen tudi na to državo (UN 1996). Tudi Hrvaška se je vključila v vojno v Bosni in Hercegovini, pri čemer je nudila podporo bosanskim Hrvatom v boju proti bosanskim Srbam in kasneje tudi proti Bošnjakom (BBC 2015).

⁴¹ Tri varovana območja so bila razdeljena v štiri sektorje: Vzhod (Vzhodna Slavonija, vključujo Baranja in Zahodni Srem), Sever (sevni del Krajine), Juh (južni deli Krajine) in Zahod (Zahodna Slavonija) (Varnostni svet OZN 1992b, 20. čl.).

hrvaška vlada na VS OZN naslovila pismo, v katerem je pozvala k vzpostavitvi drugačne mednarodne navzočnosti⁴² na Hrvaškem (Varnostni svet OZN 1995a, 1. odst.).

VS OZN je tako vzpostavil novo misijo OZN za obnovo zaupanja na Hrvaškem (*United Nations Confidence Restoration Operation in Croatia* – UNCRO) (Varnostni svet OZN 1995b, 3. čl.), a hrvaške sile so nato maja 1995 zavzele tri od štirih omenjenih varovanih območij, ki jih je vzpostavil OZN, in sicer z operacijo Blisk v Zahodni Slavoniji in operacijo Nevihta v sektorjih Zahod in Vzhod, ki jo je spremljalo tudi pobijanje srbskih civilistov in razstreljevanje srbskih domov (Human Rights Watch 1999, 9). Posledično se je okrog 300.000 etničnih Srbov s teh območij razselilo čez mejo in znotraj meja v Vzhodno Slavonijo, ki so jo še nadzorovali Srbi (IDMC 2009, 41).

Novembra 1995 so hrvaška vlada in lokalne srbske oblasti podpisale Osnovni sporazum o regijah Vzhodne Slavonije, Baranje in Zahodnega Srema (1995) oziroma t. i. Erdutski sporazum, ki je vzpostavil prehodno obdobje enega leta (1. čl.), v sklopu katerega je bila oblikovana prehodna administracija (2. čl.), ki naj bi med drugim v tem času zagotovila tudi možnost vrnitve beguncev in razseljenih oseb na njihove domove oziroma v kraje izvora (4. čl.). Leta 1996 je bila vzpostavljena misija OZN za prehodno administracijo v Vzhodni Slavoniji, Baranji in Zahodnem Sremu (*United Nations Transitional Administration in Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium* – UNTAES) s civilnimi in z vojaškimi komponentami, pri čemer je bila naloga slednjih predvsem nadzorovati in olajšati demilitarizacijo, prostovoljno in varno vrnitev beguncev in razseljenih oseb ter ohranjati mir in varnost v regiji, civilne komponente pa so imele nalogo vzpostaviti začasno policijo, delati na področju civilne administracije in javnih storitev, olajšati vrnitev beguncev, organizirati volitve, pa tudi izvrševati aktivnosti za koordinacijo načrtov pri razvoju in ekonomski obnovi regije (UN 1997).

4.1.1 Pokonfliktne okoliščine notranje razselitve

O razsežnostih razselitve na Hrvaškem priča sprememba etnične sestave prebivalstva: v popisu prebivalstva leta 1991 se je 12,16 % prebivalcev opredelilo za Srbe, 78,10 % za Hrvate, v popisu deset let pozneje pa se je za Srbe predelilo le 4,54 % prebivalstva, za Hrvate pa 89,64 %.

---

⁴² Hrvaška je predlagala tri točke: da misija nadzoruje mednarodne meje med Hrvaško in Zvezno republiko Jugoslavijo (Srbijo in Črno goro) ter Bosno in Hercegovino na točkah, kjer Hrvaška nima nadzora; da nadzoruje dostop in komunikacije misije UNPROFOR in drugih mednarodnih humanitarnih operacij v Bosni in Hercegovini z ozemlja, ki ni pod nadzorom hrvaških oblasti; in da omogoča nadaljevanje implementacije sporazuma o premirju z 29. marca 1994 in ekonomski sporazum z 2. decembra 1994 ter implementacijo bodočih sporazumov, namenjenih reintegraciji Hrvaške, ter implementacijo relevantnih resolucij VS OZN in Generalne skupščine OZN.

Tabela 4.1: Demografska sestava prebivalstva na Hrvaškem

Prebivalstvo	1991	2001
Hrvati	3.736.356 (78,10 %)	3.977.171 (89,63 %)
Srbi	581.663 (12,16 %)	201.631 (4,54 %)

Vir: Državni zavod Republike Hrvaške za statistiko (2009, 89)

V primerjavi z državnim popisom prebivalstva leta 1991 je tako Hrvaška postala veliko bolj etnično homogena (Roter in Bojinović 2005, 448). Kot poudarja Harvey (2006, 91), »je bil politični interes za obsežnimi razselitvami v regiji vzpostaviti, okrepiti in legitimirati nadzor političnih elit nad ozemljem z etnično identifikacijo ljudi, ki so ga naseljevali.« »Etnično čiščenje v nekdanji Jugoslaviji tako ni bilo zgolj posledica konflikta, ampak je bilo primarni namen konflikta« (Minear in drugi 1994).⁴³

Hrvaška je sicer na Meddržavnem sodišču (*International Court of Justice* – ICJ) vložila tožbo proti Srbiji, ki naj bi izvedla genocid v Vukovarju in drugih krajih leta 1991, na kar se je Srbija odzvala s protitožbo zaradi izгона več kot 200.000 Srbov iz Hrvaške. Sicer ni bilo dovolj dokazov, ki bi pričali o izrecni nameri za izvajanje genocida, a sodišče je kljub temu ugotovilo, da so srbske sile in JNA med konfliktom v več krajih v Vzhodni Slavoniji, Banovini/Baniji, Kordunu, Liki in Dalmaciji izvedle veliko število pobojev, večina žrtev pa je pripadala varovani skupini, kar pomeni, da so bile najverjetneje sistematično ciljane (Meddržavno sodišče 2015, 295. odst.). Poleg tega je sodišče ugotovilo »dejanja zlorabe mučenja, spolnega nasilja in posilstva, ki so povzročili telesno ali duševno škodo in tako prispevali k fizičnemu ali biološkemu uničevanju varovane skupine« (*prav tam*, 360. odst.). Na strani obtožb Srbije proti Hrvaški je sodišče ugotovilo, da so med operacijo Nevihta hrvaške oborožene sile pobile veliko število srbskih civilistov in vojakov, ki so se predali (*prav tam*, 493. odst.).

»Vojna, politike oblikovanja naroda in nacionalizem v zgodnjih 90. letih, ki sta ga promovirala prvi hrvaški predsednik Franjo Tuđman in vladajoča politična stranka HDZ, so zagotovili okolje, ki ni bilo naklonjeno etnični heterogenosti in varstvu manjšin« (Roter in Bojinović 2005, 454). Proces vrnitve NRO in beguncev je močno odvisen od političnega konteksta v državi, kar kaže tudi statistika na Hrvaškem. Največ Hrvatov se je vrnilo leta 1996, Srbov pa v letih 1997, 1998 in 2001, kar se ujema z dvema ključnima političnima dogodkoma,

⁴³ Minear, L. in drugi. 1994. *Humanitarian action in the former Yugoslavia: the UN's role 1991-1993, Occasional Paper no. 18*. Thomas J. Watson Jr. Institute for International Studies and Refugee Policy Group, Providence, RI. V Harvey (2006, 92).

ki sta vzročno povezana s povečanjem srbskih vrnitev – lokalne volitve leta 1997, ki jim je sledil zaključek mandata misije UNTAES in vnovična vključitev Vzhodne Slavonije leta 1998; drugi dogodek, ki pojasnjuje porast vrnitev leta 2001, pa so spremembe na volitvah leta 2000 (Djuric 2010, 1641–1642), ko je nastopila levo-sredinska vlada.⁴⁴

Harvey (2006, 92) poudarja, da je politični odpor vrnitvi pripadnikov manjšin na Hrvaškem takoj po vojni sledil podobni logiki kot 'etnično čiščenje' v 90. letih, čeprav je bil izvršen z drugimi sredstvi, in dodaja, da so vrnitev sicer ovirali tudi drugi dejavniki, kot so visok delež uničenih domov in infrastrukture, prenasičenost urbanih krajev, kamor so se vračali, nezakonita uporaba nepremičnin razseljenih oseb, sovraštvo do pripadnikov drugih etničnih skupin kot individualni psihološki odziv na povojne okoliščine in izkušnje, izguba občinskih in osebnih registrov, disfunkcionalne državne strukture in pomanjkanje ekonomskih priložnosti za pripadnike manjšin na območjih vrnitev.

Okoliščine za vrnitve niso bile slabe le na političnem področju, temveč tudi na ekonomskem. Hrvaška je leta 1997 padla v recesijo, ki je trajala do zadnje četrtine leta 1999 (Evropska komisija 2002b, 12). Stopnja nezaposlenosti je rasla vse od razglasitve neodvisnosti in je po uradnih podatkih leta 2000 znašala v povprečju 21,5 % (Hrvatski zavod za zapošljavanje 2003, 20).⁴⁵ Šele po letu 1999 se je makroekonomska situacija začela izboljševati, BDP pa spet rasti (Evropska komisija 2002b, 12).

Ekonomska stagnacija in nezaposlenost v pokonfliktnih območjih sta močno ovirali trajnost vrnitev hrvaških Srbov (Svet Evrope 1999a; OVSE 2002b, 13), a dodatno jim je vnovično vključitev v družbo oteževala diskriminacija na področju zaposlovanja, še posebej v javnih službah⁴⁶ (International Crisis Group 2002, 11; Svetovalni odbor Okvirne konvencije za varstvo manjšin 2002, 7 in 14). Hrvaški predsednik Franjo Tuđman je sicer leta 1997 dejal, da so hrvaška državna podjetja, na primer Ina in Hrvaške železnice, zaposlila na stotine novih ljudi, in sicer pretežno Srbov (Tuđman 1997). A kot piše Stubbs (1999),⁴⁷ so v letih med 1995 in 2000 nacionalistične stranke, ki so vladale med vojno, z vladanjem nadaljevale tudi po vojni in

---

⁴⁴ Več o tem in vlogi nacionalnih akterjev v podpoglavju 4.3.1.

⁴⁵ Po uradnih hrvaških statističnih podatkih je bila stopnja registrirane nezaposlenosti leta 1998 17,1 %, 1999 19,6 %, in 21,5 leta 2000 (Hrvatski zavod za zapošljavanje 2003, 20). Za primerjavo, povprečje registrirane nezaposlenosti v državah evroobmočja leta 2000 je bilo 8,9 %, v Sloveniji pa 6,7 % (Eurostat 2017). Eurostat (*prav tam*) sicer za stopnjo registrirane nezaposlenosti na Hrvaškem leta 2000 kaže 15,6 %.

⁴⁶ Po podatkih Hrvaškega helsinškega odbora (*Croatian Helsinki Committee*) je bilo na območju Knina število Srbov v javnih službah veliko manjše od siceršnjega deleža Srbov v okviru celotne populacije (International Crisis Group 2002, 11). Skrb o tem izraža tudi Svetovalni odbor Okvirne konvencije (2010, 22. odst.), ki pravi, da pri zaposlovanju v javni upravi, sodstvu, lokalni upravi in javnih podjetjih ni spoštovano načelo sorazmerne zastopanosti pripadnikov narodnih manjšin.

⁴⁷ Stubbs, Paul. 1999. *Displaced Promises: Forced Migration, Refuge and Repatriation in Croatia and Bosnia-Herzegovina*. Uppsala: Life and Peace Institute. V Harvey (2006, 92).

službe v javnem sektorju so bile povezane tako z etnično kot s politično pripadnostjo. »Pogosto je to pomenilo, da so bili povratniki soočeni z diskriminacijo in odporom ne le v političnem in zakonodajnem prostoru, ampak na vseh stopnjah administracije in v sodstvu« (Harvey 2006, 92).

Diskriminacija je bila prisotna tudi na področju prejemanja pokojnin. Srbske oblasti so med vojno v Republiki Srbski Krajini izdajale dokumente, ki bi jih morala Hrvaška po vojni v skladu z leta 1997 sprejetim Zakonom o potrditvi (1997) priznati. To pomeni, da bi se delovna doba v času med vojno v Republiki Srbski Krajini upoštevala v dobo za izplačilo hrvaške pokojnine. A leta 1998 je vlada določila, da je treba za potrditev dokumentov zaprositi do leta 1999, česar mnogim ni uspelo, posledično pa so mnogi upokojeanci izgubili do pet let prispevkov iz naslova delovne dobe (International Crisis Group 2002, 12).

Diskriminacija je bila problematična tudi v šolskem sistemu, misija organizacije OVSE je izrazila zaskrbljenost nad dejstvom, da so srbski in hrvaški dijaki v Vzhodni Slavoniji fizično ločeni (OVSE 2006b, 7), problem zgodovinskih učbenikov pa je bil rešen leta 2005, ko so v skladu z dogovorom med vlado in predstavniki srbske skupnosti uvedli enotne zgodovinske učbenike za vse dijake (*prav tam*, 10).

»Vir diskriminacije je bila tudi nekonsistentna aplikacija Zakona o pomilostitvi iz leta 1995 in sojenj za vojne zločine. /.../ Čeprav naj bi zakon ločeval med vojnimi zločini in uporom, je v praksi hrvaška vlada preganjala Srbe, obtožene sodelovanja z uporniško vojsko« (Blitz 2003, 186). Zakon je bil sicer uveden zaradi mednarodnih pritiskov in naj bi zagotavljal pomilostitev za zločine v času agresije, oboroženega upora in oboroženih konfliktov med letoma 1990 in 1996, razen tistih, ki so kršili humanitarno pravo (*prav tam*). V povojnem obdobju je bilo obtoženih več kot 1.500 hrvaških Srbov, pogosto brez utemeljitve (Harvey 2006, 92), povratniki pa so bili nemalokrat aretirani za različne kršitve, tudi za vojne zločine, kljub temu da so bili mnogi pred vrnitvijo s strani hrvaških oblasti oproščeni (Ito 2001, 111–112). Čeprav so bile tožbe pozneje umaknjene, so grožnja aretacije in govornice o skrivnem seznamu obtožencev Srbe odvrčale od vrnitve (Harvey 2006, 93).

Na drugi strani so zločini nad srbskimi civilisti na domačih sodiščih redko dobili epilog: mednarodni opazovalci so poročali, da so se hrvaška sodišča trudila opredeliti odgovornosti za zločine, na primer v primerih Varivode in Gosić, ki sta dobila veliko pozornosti, a da so sodišča zelo nezadovoljna zaradi pomanjkljivega preiskovanja s strani policije in tožilcev (Varnostni svet OZN 1996, 17. odst.). V primeru Varivode je šele Vrhovno sodišče leta 2013 dosodilo odškodnino otrokom ubitih civilistov v vasi Varivode, a nihče za zločine ni odgovarjal oziroma je bila za odškodnino odgovorna Hrvaška (Jutarnji list 2013; Clark 2014, 130), sicer pa je bila

večina primerov tožb za odškodnino zaradi umorov družinskih članov na sodiščih zavrnjena zaradi postopkovnih razlogov (Svetovalni odbor Okvirne konvencije 2015, 28. odst.). Svetovalni odbor Okvirne konvencije (*prav tam*) še opozarja, da med pripadniki narodnih manjšin še vedno prevladuje vtis, da njihova vloga kot žrtev vojnih zločinov ni bila ustrezno prepoznana. Odbor je bil še posebej zaskrbljen nad dejstvom, da je bila »med proslavo obletnice operacije Nevihta avgusta 2015 dana prednost proslavi zmage, namesto spomina na civilne žrtve« (*prav tam*).

Za gradnjo zaupanja med etničnimi skupnostmi so bili zadolženi odbori za vzpostavitev zaupanja, ustanovljeni na državni in regionalnih ravneh z namenom implementacije vladnega Programa za vzpostavitev zaupanja, pospešene vrnitve in normalizacije življenjskih pogojev na območjih Hrvaške (Svet Evrope 1999a). Kot poudarja Svet Evrope (*prav tam*), so se člani odbora v Vukovarju⁴⁸ večkrat sestali in kljub temu, da so se incidenti še dogajali, je bila varnost v podonavski regiji veliko boljša kot v drugih predelih Hrvaške, kar gre pripisati učinkovitosti večetnične policije, ki je bila sestavljena iz 40 % Hrvatov, 40 % Srbov in 20 % pripadnikov drugih etničnih skupnosti, medtem ko je vsebina sestankov odbora imela majhen vpliv na strahove ali gmotno stanje posameznikov.

Organizacija International Crisis Group (2002, 10) je sedem let po koncu vojne poročala, da se je varnostna situacija na območjih vrnitev znatno izboljšala in čeprav so se incidenti nasilja in ustrahovanja še pojavljali, v splošnem varnostni problemi niso več predstavljali resne ovire vrnitvi na večino območij. Kljub temu so potencialni srbski povratniki okolje videli kot negotovo, kar jih je odvracalo od vrnitve (International Crisis Group 2002, 10). Podobno je pisal OVSE (2002b, 12), ki je dodal, da je bila kljub izboljšavam večinska javnost na določenih območjih do vračajočih hrvaških Srbov še naprej sumničava.

Razlika je bila sicer med urbanim in ruralnim okoljem. OVSE (*prav tam*, 19) je tako ugotavljal, da se večja urbana središča, kot sta Reka in Zagreb, niso soočala z večino težav pri vrnitvi in spravi, s katerimi so se srečevala ostala območja, ki jih je prizadela vojna, na primer z etničnimi incidenti, družbeno izključenostjo in s sumničavostjo do povratnikov. Leta 2005 je OVSE (2005a, 11) poročal, da sodeč po uradnih statistikah, policija ne prijavi veliko etnično motiviranih incidentov, a ker ni pravne definicije takega incidenta, obstaja možnost, da niso vsi incidenti prijavljeni. Gre za širši problem, saj je Svetovalni odbor Okvirne konvencije za

---

⁴⁸ »Odbor je bil v Vukovarju v skladu z Erdutskim sporazumom vzpostavljen kot svetovalno telo za koordiniranje srbske skupnosti v podonavski regiji /.../ člani so bili izvoljeni med mestnimi in občinskimi svetniki iz cele regije. Nadzoroval je človekove in kulturne pravice. Zaradi pomanjkanja financ je skorajda prenehal delovati. Od izvorno 50 članov jih je ostalo le 20. Število osebja se je zmanjšalo s 132 na 32« (Svet Evrope 1999a, 50. odst.).

varstvo narodnih manjšin (2010, 23. odst.) še leta 2010 poročal o etnično motiviranih incidentih proti pripadnikom narodnih manjšin, še posebej Srbom in Romom, in dodal, da veliko primerov ni prijavljenih zaradi pomanjkanja zaupanja v policijo in sodni sistem.

Tabela 4.2: Število NRO, beguncev in povratnikov na Hrvaškem

Leto	Št. NRO (UNHCR 2017)	Št. beguncev (UNHCR 2017)	Št. povratnikov (UNHCR 2017)	Št. NRO (Vlada Republike Hrvaške 1998)	Št. beguncev (Vlada Republike Hrvaške 1998)
1991				550.000	
1992		403.000	29.360	260.705	402.768
1993	344.000	287.000	/	254.791	272.869
1994	307.000	183.600	/	196.870	212.056
1995	198.647	198.200	10	210.592	188.672
1996	144.147	165.395	359	167.609	184.545
1997	79.441	68.863	16.155	117.721	106.750
1998	71.704	29.027	51.021	94.796	37.400
1999	52.390	28.374	34.192	n/a	n/a
2000	34.134	22.437	34.508	n/a	n/a
2001	23.402	21.875	22.599	n/a	n/a
2002	17.100	8.392	23.589	n/a	n/a
2003	12.566	4.387	14.269	n/a	n/a
2004	7.540	3.663	12.494	n/a	n/a
2005	4.804	2.927	7.997	n/a	n/a
2006	3.975	2.443	5.462	n/a	n/a
2007	2.873	1.642	3.239	n/a	n/a
2008	2.497	1.597	1.523	n/a	n/a
2009	2.285	1.238	923	n/a	n/a
2010	2.125	936	629	n/a	n/a

Notranje razseljeni Hrvati so se v večini vrnilo do leta 2006, ko je bilo uradno registriranih 218.000 vrnitev od skupno 220.000 razseljenih Hrvatov, v primerjavi z letom 2001, ko je bilo takih vrnitev registriranih 180.000 (OVSE 2006b, 13). Do aprila 2006 je vrnitev prijavilo čez 120.000 beguncev in razseljenih oseb srbske narodnosti, največ manjšinskih vrnitev je bilo leta 2001, in sicer 18.000, nato pa je število upadalo, leta 2006 je bilo tako v povprečju 8.000 manjšinskih vrnitev na leto (OVSE 2006b, 13).

UNHCR (2017) po letu 2010 ne beleži več NRO na Hrvaškem. IDMC (2009, 9) že leta 2009 poroča, da se je na Hrvaškem večini NRO uspelo vrniti v kraj, od koder so izvirali, vendar se soočajo s številnimi težavami: hrvaški NRO s slabimi ekonomskimi razmerami, srbski NRO pa se srečujejo s stalno diskriminacijo pri dostopanju do domov, lastnine in zaposlitve – skorajda polovica srbskih vrnitev na Hrvaškem tako ni trajnostnih.

4.2 Reševanje vprašanja notranje razselitve

4.2.1 Normativni okvir in analiza implementacije

Sestavni del vseh prizadevanj za reševanje konflikta je tudi problem vračanja ljudi na svoje domove, ki so jih morali med vojno zapustiti. Pristojne oblasti imajo v skladu z Vodilnimi načeli o notranji razselitvi dolžnost pomagati. Vključenost relevantnih držav, nacionalnih in lokalnih oblasti ter humanitarnih in razvojnih akterjev je ključnega pomena za doseganje trajnostnih rešitev notranji razselitvi.⁴⁹

Vprašanje povratnikov na Hrvaškem je bilo vključeno v več sporazumov, sklenjenih po vojni. Eden izmed prvih je bil Splošni okvirni sporazum za mir v Bosni in Hercegovini oziroma Daytonski sporazum leta 1995, ki so ga podpisale Hrvaška, Bosna in Hercegovina ter Zvezna republika Jugoslavija. Sporazum poudarja pravico beguncev in razseljenih oseb do vrnitve, v sedmem aneksu pa so se stranke sporazuma zavezale tudi k vzpostavitvi pogojev, ustreznih za vrnitev (Splošni sporazum o miru v Bosni in Hercegovini 1995, 14. čl.). Nadalje je bil aprila 1997 oblikovan Operativni sporazum o vrnitvi oziroma Skupni sporazum delovne skupine med misijo UNTAES, UNHCR in Hrvaško, ki naj bi olajšal vrnitev razseljenih Srbov na njihove domove na Hrvaškem (IDMC 1998, 15) in je vključeval dvosmerno vrnitev, in sicer notranje razseljenih hrvaških Srbov iz donavske regije in vrnitev Hrvatov nazaj v to regijo, a rezultati niso bili spodbudni: večina razseljenih Srbov iz donavske regije je namreč odšla v druge države, predvsem v Zvezno republiko Jugoslavijo (International Crisis Group 2002, 5).

---

⁴⁹ Več o tem v podpoglavju 2.3.

Čeprav je Daytonski sporazum relevanten predvsem za begunce, je pomemben tudi za NRO, saj je hrvaška vlada leta 1998 sprejela Program za vrnitev in oskrbo izgnancev, beguncev in razseljenih oseb (1998, Temeljna načela, 2. čl.), v katerem poudarja svojo zavezo iz Daytonskega sporazuma, v programu pa določa, da »imajo vse kategorije oseb, definiranih v Ženevski konvenciji, na katere se omenjeni program nanaša in ki so iz različnih razlogov zapustile svoj dom, enake pravice, ki izhajajo iz statusa povratnika« (*prav tam*). V skladu z načelom prostovoljne vrnitve je vlada v Programu za vrnitev in oskrbo izgnancev, beguncev in razseljenih oseb definirala, da je pravica do organizirane ali spontane vrnitve odvisna izključno od volje posameznika, svoboda izbire pa mora temeljiti na dobri obveščeniosti o pogojih vrnitve (*prav tam*, 3. čl.). V omenjenem programu je vlada imenovala komisijo, ki je bila zadolžena za spremljanje njegove implementacije in sodelovanje z agencijo UNHCR (*prav tam*, Uvodne opombe, 4. čl.), imenovala je tudi koordinacijski odbor, ki je bil skupaj s komisijo in predstavniki mednarodne skupnosti odgovoren za spremljanje vrnitev (*prav tam*, 5. čl.).

V Programu je moč zaslediti ureditev večine področij, potrebnih za doseg trajnostnih rešitev notranje razselitve:⁵⁰ zagotavljanje varnosti (*prav tam*, 11. čl.), mehanizmi za ponovno vzpostavitev bivališča, zemlje in lastnine (*prav tam*, 8.–9. čl. Postopki vrnitve, 3.–11. čl.; 14. in 16. čl.), dostop do osebne in druge dokumentacije (*prav tam*, Postopki vrnitve, 4. in 13. čl.), ponovna združitve družine (*prav tam*, 1. in 2. čl.), ni pa točk, ki bi se dotikale dostopa do vira zaslužka in zaposlitve ter uživanja primernega življenja brez diskriminacije, udeleževanja v javnih zadevah brez diskriminacije in dostopa do učinkovitih pravnih sredstev.

Pri manjkajočih točkah je bilo v praksi precej izzivov, ki so onemogočali trajnostne rešitve za notranjo razselitev. Kot je opozoril Svetovalni odbor Okvirne konvencije za varstvo narodnih manjšin (2002, 7), si je Hrvaška sicer prizadevala razviti zakonodajo na področju preprečevanja diskriminacije, a je bil Odbor zaskrbljen glede dejanske implementacije v praksi in poročilih o diskriminaciji, še posebej pripadnikov srbske manjšine. »Taki problemi se zdijo še posebej prevladujoči v kontekstu vrnitev, vključno z odločitvami, povezanimi s ponovno pridobitvijo lastnine, in imajo negativen učinek na trajnost vrnitve« (Svetovalni odbor Okvirne konvencije za varstvo narodnih manjšin 2002, 7). Diskriminacija Srbov je bila prisotna v več vidikih procesa vrnitve in vnovične vključitve v družbo. Hrvaška se je v letih po vojni soočala s težkimi ekonomskimi okoliščinami in visoko stopnjo nezaposlenosti in pogoji za življenje so bili tako težki za celotno prebivalstvo in posledično so bili slabi tudi obeti za vračajoče Srbe (International Crisis Group 2002, 11).

---

⁵⁰ Več o tem v podpoglavju 3.2.

Kljub temu da je normativni okvir definiral vračanje lastnine, je bil počasen proces vračanja lastnine ena glavnih ovir trajnostnim manjšinskim vrnitvam (OVSE 2002b, 2). Kot je opozoril OVSE (2002b, 12–13), se večina povratnikov hrvaške narodnosti ni soočala s pravnimi in administrativnimi ovirami, s kakršnimi so se soočali hrvaški Srbi, in je uspela pridobiti nazaj svojo lastnino.

Septembra 1995 je hrvaška vlada sprejela Zakon o začasnem prevzemu in upravljanju določene lastnine (1995), ki je vladi dovoljeval upravljati zapuščeno lastnino⁵¹ in ki je določal, da lahko Komisija za začasni prevzem in koriščenje lastnine, ki jo sestavljajo predstavniki državnih oblasti, ugledni državljani, po možnosti pa tudi predstavniki nekaterih ministrstev (*prav tam*, 2. čl.), »lastnino začasno dodeli v posest in koriščenje izgnancem in beguncem, povratnikom, ki jim je bila v domovinski vojni uničena ali odvzeta lastnina, invalidom domovinske vojne, družinam umrlih in pogrešanih hrvaških branilcev iz domovinske vojne in drugim državljanom, ki opravljajo dejavnosti, nujne za varnost, obnovo in razvoj nekdanj okupiranih območij« (*prav tam*, 5. čl.).

Leta 1996 je bil sprejet Zakon o območjih posebne državne skrbi (1996), v katerem je hrvaška vlada definirala ukrepe, katerih namen je »spodbujanje preživetja prebivalstva in naseljevanja na območjih posebne državne skrbi« (*prav tam*, 7. čl.). V drugi alineji 7. člena je definirano, da se bo na območjih posebne državne skrbi spodbujalo naseljevanje:

1. državljanov Republike Hrvaške – strokovnjakov vseh strok in zanimanj, ki lahko pripomorejo k pospešenemu gospodarskemu razvoju in obnovi teh območij;
2. državljanov Republike Hrvaške – brezposelnih ali brez rešenega stanovanjskega vprašanja;
3. izseljenih Hrvatov – povratnikov iz tujine in
4. v času velikosrbske agresije izgnanih Hrvatov iz Srbije in Črne gore in izgnanih Hrvatov z območja Bosne in Hercegovine izven hrvaško-bosanske federacije, ki se po lastni volji odločijo naseliti v Republiki Hrvaški /.../ (*prav tam*).

To določilo zakona jasno kaže, da Hrvaška privilegira pripadnike hrvaške narodnosti. Območja posebne državne skrbi so natančno definirana v 5. členu in kot pojasnjujejo v Human Rights Watch (2003, 14), je šlo za območja, ki so jih prej nadzorovali Srbi oziroma kjer se je nahajala večina premoženja v srbski lasti, prej omenjeni Zakon o začasnem prevzemu in upravljanju določene lastnine pa je bil podlaga za dodelitev velike večine srbske lastnine

---

⁵¹ Zakon o začasnem prevzemu in upravljanju določene lastnine (1995, 2. čl.) v upravljanje hrvaške vlade prenaša lastnino, ki se nahaja na »ozemlju Republike Hrvaške, a je v lastništvu oseb, ki so zapustile Republiko Hrvaško po 17. avgustu 1990 ali pa se nahajajo na okupiranem območju Republike Hrvaške, in tistih, ki se nahajajo na ozemlju Zvezne Republike Jugoslavije (Srbije in Črne gore) ali na okupiranem območju Bosne in Hercegovine in od dneva odhoda te lastnine osebno ne koristijo.«

začasnim stanovalkam oziroma stanovalcem praviloma hrvaške narodnosti. Občinske stanovanjske komisije so v letih med 1995 in 1998 približno 18.500 zapuščenih nepremičnih dodelile začasnim stanovalcem (*prav tam*, 16).

Human Rights Watch (*prav tam*, 14–15) še opaža, da je hrvaška zakonodaja namesto vračajočim lastnikom dajala prednost tistim, ki so naselili zapuščene srbske domove. Kot je generalni sekretar OZN opozoril že leta 1996, so regije nekdanjih varovanih območij OZN naselili Hrvati (tako tisti, razseljeni s teh območij in iz Vzhodne Slavonije v času vojne, kot tudi hrvaški begunci iz Bosne in Hercegovine ter Hrvati iz Zvezne republike Jugoslavije) (Varnostni svet OZN 1996, 6. odst.). Ti so zavzeli nepremičnine v lasti hrvaških Srbov, kar je znatno vplivalo na etnično strukturo prebivalstva v regiji in je posledično vplivalo tudi na možnosti vrnitve hrvaških Srbov (*prav tam*).

Hrvaško Ustavno sodišče je leta 1997 za del Zakona o začasnem prevzemu in upravljanju določene lastnine ugotovilo, da je neustaven⁵² (Ustavno sodišče Republike Hrvaške 1997, 1. čl.). Hrvaški sabor je julija 1998 odpravil omenjeni zakon, a je isti mesec sprejel že omenjeni Program za vrnitev, ki je vseboval identično določilo kot tisto iz umaknjenega zakona,⁵³ tj. da so začasni stanovalci varni pred izselitvijo, če jim lokalna stanovanjska komisija ne uspe zagotoviti alternativne namestitve (Program za vrnitev in oskrbo izgnancev, beguncev in razseljenih oseb 1998, Postopki vrnitve, 9. čl.).

V praksi se je potem pogosto dogajalo, da odgovorne oblasti⁵⁴ niso zagotovile teh bivališč ali pa se začasni stanovalci niso želeli izseliti; v več primerih so recimo začasni stanovalci imeli tako visoke standarde za ustrezno alternativno namestitev, da jih oblasti niso mogle zadostiti. Kot poudarja Human Rights Watch (2003, 19), je bilo iskanje alternativnih bivališč odvisno predvsem od politične volje oblasti – v Vzhodni Slavoniji, kjer so bili začasni stanovalci Srbi, razseljene osebe pa Hrvati – so lokalne stanovanjske komisije in sodišča od leta 1998 izselile tisoče Srbov iz hrvaških nepremičnin. Nadalje je vlada v Programu za vrnitev z izjemno

---

⁵² Sodišče je za neustavno razglasilo 8. člena (ki določa, da lastnik nepremičnine, s katero upravlja Hrvaška, v tem času ne more razpolagati z nepremičnino, razen če gre za stanovalca hrvaške narodnosti, ki mu je bila nepremičnina dodeljena), 2. stavek 9. člena, 1. in 4. stavek 11. člena (zadnja dva člena določata, da mora stanovanjska komisija v primeru izselitve začasnemu stanovalcu zagotoviti drugo ustrezno namestitev). Sodišče je odločitev argumentiralo predvsem z ustavnimi členi, ki se nanašajo na enake pravice in enakost vseh državljanov pred zakonom (Ustavno sodišče Republike Hrvaške 1997).

⁵³ Kot opozarja Human Rights Watch (2003, 15), so hrvaški parlament (Sabor) in sodišča odločitev v praksi ignorirali.

⁵⁴ V začetku so bile za to odgovorne lokalne stanovanjske komisije, od leta 2002 pa ministrstvo za javna dela, obnovo in gradnjo, a tudi s tem se situacija ni kaj dosti spremenila (Human Rights Watch 2003, 17). Stanovanjske komisije so alternativna bivališča interpretirala tako ozko, da niso kreativno iskala rešitev – v veliko primerih so bile nepremičnine tako velike, da bi začasni stanovalci lahko sobivali v objektu z lastnikom, ki se je želel vseliti nazaj, a komisije tega niso dopuščale (*prav tam*).

splošnimi definicijami⁵⁵ omogočila, da so lokalne stanovanjske komisije in sodišča ta določila interpretirala zelo široko in na način, ki je škodoval interesom vračajočih se beguncev in NRO (Human Rights Watch 2003, 14–15).

Program za vrnitev in oskrbo izgnancev, beguncev in razseljenih oseb (1998, 14. čl.) je določal ustanovitev petčlanskih stanovanjskih komisij, ki jih imenuje župan občine ali mesta na območjih vrnitve, dva člana komisije pa sta morala biti predstavnika dominantne narodne manjšine. V 10. členu je Program določal, da je nezakonito koristiti več nepremičnin hkrati. V primerih take ali ali drugih oblik nezakonite rabe lastnine oziroma če stanovalec koristi objekt v druge namene kot za namestitev svoje družine, komisija izda zahtevo za osvoboditev lastnine oziroma ga v primeru neupoštevanja določil na sodišču toži za izselitev. A kot poudarja OVSE (2002a, 12), je bilo do leta 2002 uradno rešenih približno 34 % primerov nezakonite rabe ali hkratnega naseljevanja več nepremičnin, v večini primerov, tj. ko začasni stanovalci niso upoštevali zahtev po izselitvi, pa si oblasti za deložacijo niso prizadevale na sodiščih.

Julija 2002 je hrvaški parlament sprejel amandmaje Zakona o območjih posebne državne skrbi, ki so sicer uvedli nove akterje v procesih izselitev – državne tožilke in Ministrstvo za javna dela, obnovo in gradnjo, a je osnovni postopek ostal nespremenjen, saj ni bilo definiranega roka, v katerem mora vlada zagotoviti alternativno namestitev začasnim stanovalcem, kar je pomenilo, da so postopki lahko trajali mesece in leta (Human Rights Watch 2003, 26). Amandmaji so zagotovili napredek na področju zagotavljanja pravic do lastnine povratnikov, a niso naslovili številnih drugih ovir pri vračilu lastnine – na primer finančne sposobnosti začasnih stanovalcev, da si najamejo drugo namestitev, začasne naselitve več domov članov družine, ki je pred vojno živela skupaj, določitve rokov za izselitev začasnih stanovalcev in podobno (*prav tam*, 15–16).

Konec leta 2001 je hrvaška vlada v Akcijskem načrtu za implementacijo vrnitve lastnine do konca 2002 sprejela zavezo, da bo olajšala vrnitev vseh 'srbskih hiš' do konca leta 2002, a ob približevanju tega roka je postalo jasno, da cilj ne bo dosežen (Human Rights Watch 2003, 13). Julija 2003 je Urad za razseljene osebe, begunce in povratnike Ministrstva za javna dela, obnovo in gradnjo pojasnil, da namerava hrvaška vlada dokončno rešiti problematiko

---

⁵⁵ Osebe s hrvaškimi dokumenti, ki posedujejo nepremičnino na Hrvaškem, ki jo je potrebno obnoviti, lahko vložijo zahtevek za pravico do obnove, oblasti pa povratnikom zagotovijo namestitev, če to želijo (Program za vrnitev 1998, 7. čl.). Osebe s hrvaškimi dokumenti, ki posedujejo nepremičnino na Hrvaškem in v kateri so trenutno druge osebe, lahko pri mestnih ali občinskih stanovanjskih komisijah zahtevajo vrnitev lastnine v posedovanje, komisija pa v roku petih dni obvesti lastnika povratnika o statusu nepremičnine in v primeru dokaza o lastništvu v roku sedmih dni izda odločbo o ukinitvi začasne namestitve in od začasnega stanovalca zahteva, da zapusti objekt. V odločitvi določi rok za izselitev in ponudbo alternativne namestitve v hiši ali stanovanju v državni lasti za začasnega stanovalca (8. čl.). Če začasni stanovalec v roku ne zapusti nepremičnine, ga lahko komisija toži, sodišče pa odloča po skrajšanem postopku (9. čl.).

stanovanjskega programa začasnih stanovalcev in vrnitve lastnine do konca leta 2003 (Office for Displaced Persons, Returnees and Refugees 2003). Poleg tega je Urad poročal, da je bilo od skupno 19.255 primerov zasebne lastnine, ki je bila od leta 1995 do 1998 dodeljena v začasno uporabo, 14.046 stanovanjskih enot vrnjenih, 5.209 stanovanjskih enot pa je bilo v času poročila še vedno zavzetih in v postopku vrnitve lastnine.

Ministrstvo je z državnim tožilcem sprožilo pravne postopke na sodiščih proti tistim naseljencem, ki se niso želeli izseliti iz zasedene lastnine. V času priprave poročila je potekala gradnja alternativnega bivališča za 1.077 začasnih stanovalcev, ki naj bi zapustili okupirano lastnino takoj po izgradnji teh bivališč, medtem ko se je za ostalih 3.799 začasnih stanovalcev rešitev še iskala (Office for Displaced Persons, Returnees and Refugees 2003). Analiza do septembra 2003 odobrenih primerov je pokazala, da je bila velika večina primerov razrešena z zagotovitvijo gradbenega materiala, opažanja na terenu pa so pokazala, da so v primerih, ko je bil kot rešitev ponujen najem nepoškodovane državne nepremičnine, začasni stanovalci v večini zapustili okupirano nepremičnino v roku dveh mesecev (OVSE 2003a, 3–4).

Za namene stanovanjskih potreb začasnih stanovalcev je bilo sicer v letu 2003 načrtovanih 107 milijonov evrov, 62,5 % teh sredstev naj bi zagotovila Hrvaška iz državnega proračuna, preostanek pa s posojilom Razvojne banke Sveta Evrope (Ministry for Public Works, Reconstruction and Construction 2003, 40). A kot opaža OVSE (2003a, 3–4), je v deležu rešenih primerov opaziti geografsko neravnovesje, saj je bilo na severu v času poročila razrešenih 37 % primerov, na jugu pa zgolj 18 %. OVSE ob tem dodaja, da sta bili identifikacija in razrešitev stanovanjskih potreb začasnih stanovalcev odvisni od razpoložljivosti alternativnih namestitev, interesa srbskih lastnikov, da prodajo domove agenciji, pa tudi od sodelovanja lokalnih oblasti (*prav tam*).

Dejavniki, ki so po mnenju OVSE (*prav tam*, 4) upočasnili proces, so zamude v dodelitvi zemljišč, težave z infrastrukturo novozgrajenih objektov in pomanjkanje alternativnih namestitev. Na proces vrnitve lastnine je vplivala tudi dodelitev hiš, kupljenih preko Agencije za nepremičninske transakcije, ki je v letu 2003 kupila le polovico hiš, potrebnih za naselitev začasnih stanovalcev, hkrati pa je veliko število teh hiš ostalo praznih, v nekaterih primerih zaradi slabega stanja nepremičnine, ponekod tudi zaradi obstrukcije lokalnih oblasti (*prav tam*, 5).

Težave pri vračanju lastnine so se pojavile tudi pri nepremičninah, ki so bile nezakonito naseljene, in sicer na tri različne načine: zaradi uporabe lastnine brez dovoljenja, uporabe lastnine za druge namene kot bivanje in zaradi naseljevanja več nepremičnin hkrati (Human Rights Watch 2003, 20). Prihajalo je tudi do primerov, ko so začasni stanovalci naseljevali

zasebno nepremičnino na Hrvaškem, hkrati pa imeli dostop do nepremičnine v Bosni in Hercegovini (OVSE 2003a, 6). Oblasti pri izseljevanju stanovalcev, ki so nezakonito naseljevali srbske nepremičnine ali jih uporabljali za druge namene kot stanovanje (na primer v poslovne namene), niso bile učinkovite, kar Human Rights Watch (2003, 20) zopet pripisuje predvsem pomanjkanju politične volje. V primerih, ko je prihajalo do naseljevanja več nepremičnin hkrati, se je težava pojavila predvsem v tem, da zakonodaja ni definirala, kaj to pomeni, za razliko od Bosne in Hercegovine, kjer je Urad Visokega predstavnika uveljavil stanovanjsko zakonodajo, ki je definirala različne kategorije stanovalcev.⁵⁶

Na Hrvaškem so stanovanjske komisije in sodišča naseljevanje več nepremičnin hkrati definirali ozko in začasnih stanovalcev, ki so domove uporabljali samo občasno, medtem ko so živeli drugje, niso šteli med tiste, ki naseljujejo več nepremičnin hkrati, enako člane družine, ki so pred vojno živeli v istem domu in se kasneje vselili v eno ali več srbskih nepremičnin (Human Rights Watch 2003, 22). V vseh teh primerih so biličasni stanovalci vseeno upravičeni do alternativnega bivališča ali pomoči, preden so se izselili, kar je postopek vračanja lastnine otežilo (*prav tam*). Do začetka 2002 so tožbo za deložacijo zakonitih začasnih stanovalcev lahko vložile zgolj stanovanjske komisije, lastniki nepremičnin te možnosti niso imeli, izjema je bila politično zmerna Zahodna Slavonija, kjer so sodišča obravnavala tudi tožbe lastnikov, sodbe pa so bile v večini tudi implementirane (*prav tam*, 28–29). Kot pojasnjuje Wak-Woya (2000, 88), so bili sodniki večinoma imenovani s strani HDZ-jevih nacionalističnih oblasti in zato pogosto niso bili naklonjeni vrnitvam etničnih Srbov in vrnitvi njihove lastnine v njihovo posest. V Krajini so občinska sodišča zavračala primere za povrnitev lastnine, ker bi jih morala obravnavati stanovanjska komisija, a tudi ko je primer predložila komisija, so sodišča le redko odločila v prid Srbom (*prav tam*).

Težave so se sicer pojavile tudi potem, ko so sečasni stanovalci izselili iz nepremičnine, saj so v večini primerov povzročili škodo in je povratnike pričakal uničen dom. Stanovanjske komisije so bile dolžne opraviti popis nepremičnine, ko je bila predana začasnim stanovalcem, a tega pogosto niso storile, zato lastniki niso mogli dostopati do teh popisov. Večina povratnikov ni sprožila sodnih postopkov za odškodnino, saj jih je bilo strah povračilnih ukrepov,časni stanovalci so namreč pogosto po izselitvi nadalje prebivali v istem okolju,

---

⁵⁶ V zakonodaji Bosne in Hercegovine je bilčasni stanovalec v domu razseljene osebe ali begunca definiran kot oseba, ki lahko varno zopet pridobi hišo ali stanovanje, ustrezno za bivanje, v kateri je živel pred vojno; aličasni stanovalec, ki si lasti drug dom, ustrezen za bivanje in v katerem trenutno živi on ali član njegovega gospodinjstva;časni uporabnik, katerega starši ali člani gospodinjstva naseljujejo drugo stanovanjsko enoto v istem mestu, občini ali kraju; in oseba, ki zavrne alternativno namestitev ali pomoč pri obnovi njegovega doma, ki jo ponujajo oblasti (Human Rights Watch 2003, 21).

poleg tega pa so bili sodni postopki dragi in v večini primerov neuspešni⁵⁷ (Human Rights Watch 2003, 30–31). OVSE (2003a, 14) poudarja, da državni tožilci niso tožili za odškodnino, čeprav jim Zakon o območjih posebne državne skrbi to dovoljuje, tudi lastniki pa do tožilcev večinoma niso pristopili, saj so dvomili, da bi s tožbo uspeli.

Med vrnitvijo so bile kršene pravice tudi Srbom, ki so pred vojno živeli v državnih stanovanjih – t. i. stanovanjska pravica je bila v času Jugoslavije skorajda identična lastništvu, z izjemo, da stanovalci pravice niso mogli prodati in da jih je država lahko izselila zgolj v redkih okoliščinah (Human Rights Watch 2003, 34). A med vojno in po njej je vlada na diskriminatoren način odvzela stanovanjsko pravico razseljenim Srbom (*prav tam*, 34; International Crisis Group 2002, 9), in sicer na dva načina: med vojno in po njej je bila razseljenim Srbom običajno *in absentia* odvzeta pravica na podlagi več kot šestmesečne odsotnosti; po koncu vojne pa so Srbi, ki so zapustili območja, ki so jih ponovno zavzele hrvaške sile, ostali brez stanovanjske pravice na podlagi leta 1995 sprejetega Zakona o najemu stanovanj na osvobojenih območjih, ki je določal rok 90 dni, da se imetniki stanovanjske pravice vrnejo, kar je bilo prehitro po koncu vojne, da bi se zlasti Srbi uspeli vrniti (International Crisis Group 2002, 9). Po vojni se je hrvaška vlada odločila take nepremičnine privatizirati in stanovalci so jih lahko kupili, a pri presoji nosilca stanovanjske pravice so bili izključeni tisti, ki nepremičnine niso naseljevali zadnjih šest mesecev (Svet Evrope 1999a, 46. odst.).

Problematika stanovanjskih pravic je bila ena največjih ovir vrnitvi hrvaških Srbov (Svet Evrope 1999a) in kot poudarja OVSE (2005a, 4), je omenjeno stanovanjsko pravico izgubilo okrog 30.000 gospodinjstev hrvaških Srbov, ki so bili tako leta 2005 največja preostala kategorija brez stanovanjskih možnosti v praksi. Eden od primerov je sicer dobil sodni epilog, in sicer v primeru Kristine Blečić,⁵⁸ ki ji je bila po odhodu iz Zadra odvzeta stanovanjska pravica, kar so podprle tudi hrvaške sodne oblasti, nato pa se je tožnica obrnila na Evropsko sodišče za človekove pravice, ki je odločilo, da pravice tožnice niso bile kršene (Evropsko

---

⁵⁷ V primerih, ko je bila vložena tožba za odškodnino, se je lahko zgodilo, da je sodišče za dokaz o kraji določenega kosa pohištva zahtevalo predložiti računa, kljub temu, da je bil kos kupljen že dolgo nazaj (Human Rights Watch 2003, 31).

⁵⁸ Tožeča stranka Kristina Blečić je imela v Zadru stanovanje, za katerega je pridobila t. i. stanovanjsko pravico. Julija 1991 je odšla na obisk k hčerki v Rim, nekaj tednov zatem pa se je oboroženi konflikt v Zadru poslabšal, zato se ni vrnila. Novembra 1991 je neka (v sodbi neidentificirana) družina vlomila v stanovanje, leta 1992 pa ji je sodišče v Zadru odvzelo stanovanjsko pravico, kasneje sta odločitev podprla tudi hrvaško Vrhovno in Ustavno sodišče (Evropsko sodišče za človekove pravice 2004, 8.–26. odst.). Leta 2004 je tudi Senat Evropskega sodišča za človekove pravice razsodil, da pravice tožnice niso bile kršene (*prav tam*). Tožnica je zahtevala, da o tožbi razsoja še Veliki senat, ki je z enajstimi glasovi proti šestim odločil, da sodišče nima pristojnosti za razsojanje (Evropsko sodišče za človekove pravice 2006). Evropska konvencija o človekovih pravicah nameč na Hrvaškem velja od leta 1997 dalje, a šest sodnikov je v ločenih mnenjih argumentiralo, da bi moralo sodišče kot osnovo za vzpostavlanje pristojnosti vzeti leto 1999, ko je hrvaško Ustavno sodišče razsodilo v primeru, torej bi potemtakem Evropsko sodišče za človekove pravice imelo časovno pristojnost (*prav tam*).

sodišče za človekove pravice 2004), nato pa leta 2006 razsodilo, da je primer izven časovne pristojnosti sodišča (Evropsko sodišče za človekove pravice 2006). Tako pravzaprav ni razsodilo, ali je bila tožnici kršena pravica. OVSE je v sodni obravnavi poudaril (Evropsko sodišče za človekove pravice 2004, 45. odst.), da so bile stanovanjske pravice odvzete večinoma hrvaškim Srbom, kar je povzročilo znatno zmanjšanje števila manjšinskega prebivalstva in je imelo negativne posledice za manjšinske vrnitve.

Diskriminatorno naravo hrvaškega pristopa do stanovanjskih pravic sicer dodatno kaže dejstvo, da se ni uporabljal dosledno po vsej državi. Tako so lahko na primer v donavski regiji povratniki hrvaškega narodnosti uživali svojo stanovanjsko pravico (International Crisis Group 2002, 9). Kot poudarja OVSE (2006, 2), je sicer hrvaška vlada sprejela stanovanjski program za tiste, ki jim je bila stanovanjska pravica sodno odvzeta, a ni bil oblikovan kot sodno sredstvo, ampak kot izraz dobre volje vlade. Implementacija je bila zelo počasna, po treh letih vzpostavitve programa je bila namestitev zagotovljena za 18 od približno 8.000 vloženih prošenj (*prav tam*, 3).

Vodilna načela o notranji razselitvi (1998, 29. čl.) narekujejo ustrezno odškodnino ali pravično povračilo, če lastnine ni mogoče vrniti lastniku, trend odškodnine za izgubo lastnine zaradi razselitve pa se pojavlja tudi v mednarodnem pravu.⁵⁹ A kot opozarja Human Rights Watch (2003, 40), je hrvaška država kršila pravico do lastnine, vendar lastnikom začasno okupirane lastnine in nekdanjim stanovalcem, ki so imeli pravico do najema, ni zagotovila odškodnine. Hrvaška vlada je sicer leta 2003 za lastnike, ki lastnine niso dobili vrnjene do konca leta 2002, predvidela odškodnino v višini sedem hrvaških kun na kvadratni meter lastnine na mesec, dokler dejansko ne dobijo lastnine nazaj (Ministry for Public Works, Reconstruction and Construction 2003, 14). Po podatkih ministrstva naj bi leta 2003 439 lastnikov prejelo plačilo odškodnine, še 1.212 upravičenim lastnikom pa naj bi poslalo obrazce za odškodnino, pri čemer je OVSE (2003a, 7) opozoril na počasnost procesa. Poleg tega so nekateri lastniki nasprotovali podpisu obrazcev, saj so bili prepričani, da je ministrstvo naredilo napačen izračun velikosti njihove bivalne površine in jim dodelilo prenizko odškodnino (*prav tam*, 7).

OVSE (2003a, 7) meni, da je bila počasnost procesa predvsem posledica dejstva, da ni bilo dovolj sodelovanja med ključnimi deležniki – lokalnimi oblastmi in ministrstvom oziroma Uradom za razseljene osebe, begunce in povratnike, podobno velja tudi za komunikacijo med lokalnimi državnimi tožilci in ministrstvom, saj je bila dokumentacija, ki so jo tožilci prejeli, pomanjkljiva in je zamujala, zaradi česar tožilci niso mogli začeti s sodnimi postopki (*prav tam*,

---

⁵⁹ Več o tem v drugem poglavju.

10). Pri lokalnih tožilih je na področju vrnitve nepremičnin prihajalo tudi do nekonsistentne rabe določil iz Zakona o območjih posebne državne skrbi (*prav tam*, 11). Sodni postopki so bili dolgi, sodišča so zamujala pri zaslišanjih, kljub temu da je Zakon dovoljeval sojenje po nujnem postopku (*prav tam*, 11–12). Poročevalec Sveta Evrope (1999) je sicer nasprotoval prepričanju, da lokalne oblasti namerno obstruirajo vrnitveni proces, saj so po njegovem mnenju iskale rešitve za težko rešljive probleme, kar je zahtevalo veliko časa.

Kot omenjeno, so tudi Srbi naseljevali hrvaške nepremičnine, saj se je med vojno okrog 50.000 Srbov naselilo na območju Vzhodne Slavonije, kjer so jim takratne srbske oblasti dovolile začasno uporabo hrvaških nepremičnin, podobno kot je to storila hrvaška vlada za srbske nepremičnine na drugih območjih države (Human Rights Watch 2003, 32). A kot poudarja Human Rights Watch (*prav tam*), se izkušnja vračajočih etničnih Hrvatov v Vukovar in druge dele Vzhodne Slavonije močno razlikuje od že opisanih težav, s katerimi so se soočali povratniki srbske narodnosti. Operativni dogovor o vrnitvi iz leta 1997 je določal, da so lahko razseljeni Srbi odstranjeni iz hrvaških nepremičnin zgolj v primeru, ko imajo zagotovljeno alternativno namestitev, a ko so se v drugi polovici leta 1998 Hrvatje začeli vračati na to območje, so sodišča začasne srbske stanovance izselila, ne da bi jim zagotovila alternativno namestitev (*prav tam*, 33). V procesu režima povojnega upravljanja lastnine je bila tako prisotna praksa etnične diskriminacije proti Srbom na državni ravni (*prav tam*).

»Sistematična dostopnost zanesljivih, pravočasnih in učinkovitih pravnih sredstev na sodiščih in preko administrativnih teles je ključna za Hrvate in še posebej za /.../ narodne manjšine, razseljene osebe in begunce. A nemalokrat ta sredstva niso bila na voljo s strani hrvaških institucij in pravice so bile zagotovljene s posredovanjem institucij zunaj Hrvaške« (OVSE 2006b, 21). V primeru Ana in Vojin Kutić proti Hrvaški sta na primer tožeči stranki na Evropskem sodišču za človekove pravice trdili, da nista imeli dostopa do sodišča, saj jima je bila zaradi zakonodaje preprečena civilna tožba za odškodnino,⁶⁰ pritožili pa sta se tudi, ker postopki niso stekli v razumnem roku (Evropsko sodišče za človekove pravice 2002, 1). Sodišče je ugotovilo kršitev dostopa do sojenja in Hrvaški naložilo plačilo odškodnine tožečima strankama (Evropsko sodišče za človekove pravice 2002, 8). Tudi Evropska komisija (2002, 17) je v splošnem izrazila skrb nad hrvaškim sodnim sistemom, predvsem zaradi sodnih

---

⁶⁰ Hiša tožečih strank je bila uničena v eksploziji leta 1991, leta 1994 pa dodatno še garaža in shramba. 17. januarja 1996 je hrvaški parlament sprejel amandma k Zakonu o civilnih obligacijah, ki je določal, da morajo biti vsi postopki v zvezi s škodo, nastalo zaradi terorističnih dejanj, ustavljeni, dokler ni sprejeta nova zakonodaja na to temo in pred sprejemom nove zakonodaje ni mogoče zahtevati odškodnine (Evropsko sodišče za človekove pravice 2002, 2). Evropsko sodišče za človekove pravice (*prav tam*) ob tem dodaja, da do sprejema te sodbe hrvaške oblasti niso sprejele nobene nove zakonodaje, ki bi urejala to vprašanje.

zaostankov in slabe kakovosti sprejetih sodnih odločitev, slabo delovanje pa je posledično zmanjšalo stopnjo zaupanja v sodstvo.

4.3 Vloga nacionalnih in mednarodnih akterjev

4.3.1 Nacionalni akterji

Kot je pokazala analiza normativnega okvirja, je Hrvaška na papirju spodbujala vrnitev NRO, v praksi pa je bil prisoten velik razkorak v ravnanju z NRO glede na narodnost – na eni strani med NRO hrvaške in na drugi strani srbske narodnosti. Proces vrnitve NRO je bil namreč močno povezan s širšim problemom, tj. z vlogo nacionalnih akterjev oziroma domače politike in s splošnim odnosom do srbske skupnosti na Hrvaškem. Razlikovanje med NRO hrvaške in srbske narodnosti je bilo v hrvaški državni politiki prisotno tekom vojne in tudi po vojni. Za NRO hrvaške narodnosti so namreč v uradnih dokumentih uporabljali predvsem izraz 'izgnanci' (*prognanici*), za srbsko skupnost pa 'razseljene osebe' (*raseljene osebe*) (Zakon o statusu izgnancev in beguncev 1993; Program za vrnitev in oskrbo izgnancev, beguncev in razseljenih oseb 1998; Djuric 2010, 1644). Prav tako vladno poročilo o stanju vrnitve in oskrbe za izgnance, begunce in razseljene osebe leta 1998 nadaljuje z retoriko že v uvodu:

Z napadom na Republiko Hrvaško je bila povzročena velika izgnanska, begunska in razseljenska kriza /.../ v napadu je sodeloval del srbske manjšine v Republici Hrvaški /.../. Mnogi državljani, ki so sodelovali v oboroženem napadu proti Republici Hrvaški, so zaprosili in dobili hrvaške dokumente in s tem sprejeli pravo in dolžnosti, ki izhajajo iz hrvaškega državljanstva, vključno s spoštovanjem ozemeljske celovitosti in suverenosti Republike Hrvaške. S tem so prepoznali Republiko Hrvaško kot svojo državo in izkazali željo, da se vključijo v njeno politično, gospodarsko in družbeno življenje (Vlada Republike Hrvaške 1998).

Diskriminacija v prid razseljenim hrvaške narodnosti je bila v letih po konfliktu očitna na več ravneh. Po poročanju mednarodnih opazovalcev leta 1996 so rehabilitacijski programi v nekdanjih sektorjih OZN privilegirali hrvaške upravičence, denimo v zahodnem sektorju, in sicer s pomočjo sredstev za obnovo iz posebnega vladnega sklada, ki so bila uporabljena skorajda izključno za ponovno gradnjo domov hrvaških lastnikov, in v južnem sektorju, kjer se je obnova osnovnih storitev, kot so električni in vodni sistemi, osredotočila predvsem na hrvaške skupnosti, medtem ko so srbske vasi ostale v skorajda vojnih okoliščinah (Varnostni svet OZN 1996, 21. odst.).

Združenj hrvaških razseljenih oseb in beguncev ni bilo veliko, kjer pa so obstajala, so bila ta velikokrat podprta s finančno podporo in politično usmeritvijo vladajoče stranke HDZ, ki je z različnimi prijemi spodbujala, da Hrvatje ostanejo v kraju razselitve ali pa se razselijo na območje, kjer je prej prevladovala druga etnična skupnost (Harvey 2006, 97). V Kninu, prestolnici nekdanje Republike Srbska Krajina, so bili obešeni plakati, ki so spodbujali hrvaške matere, da imajo otroke, leta 1997 pa je recimo na območjih Bosne in Hercegovine, kjer so prevladovali Hrvatje, krožil letak, ki je ponujal finančno spodbudo in brezplačno hišo v Drvarju, območju, ki je bilo pred konfliktom večinoma srbsko, nato pa je postalo hrvaško (Harvey 2006, 97).

Kot poudarja Blitz (2003, 185), sta vlada, in preko institucij tudi sodstvo, privilegirala Hrvate pred drugimi etničnimi skupinami s tem, ko je uveljavila zakone, ki so preprečevali vrnitev beguncev, ki na primer niso mogli pridobiti hrvaškega državljanstva, če niso prebivali na Hrvaškem nepretrgoma pet let. Predsednik Franjo Tuđman je leta 1997 skupaj z drugimi visokimi državnimi predstavniki in diplomati z vlakom obiskal Vukovar, ko se je začela vrnitev NRO hrvaške narodnosti na to območje. V svojem govoru je med drugim dejal, da »ta vlak ni samo začetek končne vrnitve izgnancev, ampak tudi dokaz, da se hrvaške oblasti in vse hrvaške javne institucije zavzemajo, da se to opustošeno območje čim prej obnovi in čim prej vključi v splošno družbeno, gospodarsko in kulturno življenje hrvaške domovine« (Tuđman 1997).

A Tuđman je v govoru tudi jasno povedal, kdo od NRO je dobrodošel – za hrvaške povratnike v Vukovar je dejal, da gre za »vrnitev razseljenih oseb, žrtev te vojne, ki so preživele več kot šest let stran od svojih ognjišč, a so se pripravljene vrniti in podati roko tistim, ki niso umazali svojih rok s krvjo kot vojni zločinci« (Tuđman 1997), za srbske NRO, ki so se razselili na območje Vukovarja, pa je dejal: »vsem tistim Srbom, hrvaškim državljanom, ki so prevzeli dokumente za hrvaško državljanstvo, ki se nahajajo tu, v tej občini in v sosednji osiješko-baranjski regiji in celi hrvaški podonavski regiji, če se želijo vrniti v svoja bivališča v zahodne dele Hrvaške od Pakraca do Knina, jih bomo vrnilo, več 14.500 se jih je vrnilo, če se ne želijo vrniti, pa jim bomo dali denar in naj gredo, kamor želijo« (*prav tam*) Že prej omenjeno razlikovanje med NRO hrvaškega in srbske narodnosti na 'izgnance' za Hrvate in 'razseljene osebe' za Srbe je razvidno tudi v govoru hrvaškega predsednika (*prav tam*). Tudi Svet Evrope (1996, 43. odst.) piše, da je Tuđman jasno povezoval vprašanje vrnitve srbskih beguncev z vrnitvijo hrvaških razseljenih oseb v Vzhodno Slavonijo, medtem ko so člani opozicije temu nasprotovali in zagovarjali, da je pravica do vrnitve osnovna človekova pravica, ki ne bi smela biti arbitrarno odvzeta nikomur.

OVSE (1998, 14. odst.) še leta 1998 opozarja, da javno vzdušje nestrpnosti ostaja, politični voditelji pa uporabljajo jezik kolektivnega obtoževanja in stigmatiziranja ne le Srbov in muslimanov, ampak tudi mednarodne skupnosti kot vira problemov na Hrvaškem.

Parlamentarne in predsedniške volitve leta 2000 so na Hrvaškem predstavljale velik mejnik v procesu demokratizacije, saj je prepričljivo zmagala levo-sredinska koalicija pod vodstvom Ivice Račana, kar je prineslo spremembe tako v notranjem političnem okolju kot v odnosu Hrvaške do mednarodne skupnosti, še posebej EU (Evropska komisija 2002b, 9). Z novo vlado se je začel pospeševati tudi proces vrnitve in vnovične vključitve NRO v hrvaško družbo, a pri tem je pomembno poudariti, da so volitve sovpadale s še enim pomembnim dogodkom. Evropski svet je namreč na srečanju junija 2000 prepoznal vse države, vključene v Stabilizacijski in pridružitveni proces, med njimi torej tudi Hrvaško, kot potencialne kandidatke za članstvo v EU (Evropski svet 2000, 67. odst.). Za Hrvaško je Evropski svet ponovno poudaril podporo demokratičnim in ekonomskim reformam ter zapisal, da se veseli zgodnjega začetka pogajanj za Stabilizacijski in pridružitveni sporazum (*prav tam*, 70. odst.). Tako se zastavlja vprašanje, kolikšno vlogo je igrala sprememba vlade in na drugi strani začetek zelene luči EU Hrvaški.

Evropska komisija (2002b, 10) je poudarila, da se je z novo vlado izboljšalo stanje človekovih pravic, svoboda govora, sodelovanje z Mednarodnim kazenskim sodiščem za nekdanjo Jugoslavijo, okrepila se je neodvisnost sodstva, izboljšalo se je tudi ravnanje z manjšinami, čeprav je bila dejanska diskriminacija še vedno prisotna na lokalni ravni, predvsem proti pripadnikom srbske in romske skupnosti. To obdobje je bilo plodno tudi za ekonomske odnose z mednarodno skupnostjo – Hrvaška je namreč leta 2000 postala članica Svetovne trgovinske organizacije (*World Trade Organisation* – WTO), konec leta pa je začela uživati tudi ugodne trgovinske preferencialne, zagotovljene s strani Evropske komisije (Evropska komisija 2002b, 16). Z letom 2002 je v veljavo vstopil dogovor z Evropskim prostotrgovinskim sporazumom (*European Free Trade Association* – EFTA) (*prav tam*). Kot poudarja Human Rights Watch (2001), je »po letih pogojevanja boljših odnosov z napredkom na področju človekovih pravic mednarodna skupnost nove oblasti v Zagrebu za njihovo agendo reform nagradila s političnimi in z ekonomskimi vezmi.« Tudi UNHCR (2011, 29–30) je mnenja, da so se pravni in politični položaj narodnih manjšin in pogoji za manjšinske vrnitve beguncev z novo vlado Ivice Račana in novim predsednikom Stipetom Mesićem izboljšali, saj sta oba večkrat javno izjavila, da sta vrnitev in vnovična vključitev beguncev prioriteta, čeprav so se v praksi pojavljali izzivi.

A kljub temu, da se je v praksi zgodil napredek, je tudi nova vlada nadaljevala s podobno retoriko do razseljenih oseb srbske narodnosti. Hrvaška je leta 2003 sprejela Nacionalni program za pridružitve EU, ki je bil namenjen izpolnitvi sprejetih obveznosti in oblikovanju smernic za potrebne reforme. Med drugim program vsebuje tudi točko o vrnitvi razseljenih oseb in beguncev – a ohranja prioritiziranje NRO hrvaške narodnosti.⁶¹

Razseljensko-begunska kriza na Hrvaškem se je začela leta 1991 po agresiji na Hrvaško in pregonu hrvaških državljanov z njihovih domov na vojnih območjih države, ki so zatočišče našli na svobodnih območjih Hrvaške in manjše število v tujini. Nadaljevala se je leta 1992, po začetku vojne v sosednji Bosni in Hercegovini in prilivu velikega števila beguncev na Hrvaško. Tako je bila konec leta 1992 Hrvaška zatočišče za več kot 700.000 izgnancev s tedanjih okupiranih območij Hrvaške in 400.000 beguncev iz sosednje Bosne in Hercegovine. Kriza je smer spremenila šele konec leta 1995, ko se je začela številčna vrnitev izgnancev in beguncev na dotedaj okupirana območja Hrvaške, ki so bila osvobojena z operacijama Blisk in Nevihta, ter v Bosno in Hercegovino po podpisu Daytonskega sporazuma (Nacionalni program Republike Hrvaške za pridružitve EU 2003, 4.3.3. točka).

Sledi odstavek, ki pravi, da so aktivna hrvaška politika do procesa vrnitve in investicije v vrnitve v zadnjih dveh letih in pol vodile do velikega napredka glede vračanja izgnancev in beguncev, še posebej pri manjšinskih vrnitvah hrvaških državljanov srbske narodnosti (*prav tam*). Poudarja napredek na področju vrnitve premoženja, pa tudi ukrepe na področju obnove in pospeševanja gospodarskega okrevanja ter razminiranja in ureditve zemljiških knjig. Vlada v programu poudarja, da so ti ukrepi pomembno spremenili splošno atmosfero in sprejemanje povratnikov v krajih vrnitev. »Strateški cilj vlade je tistim, ki se želijo vrniti, zagotoviti trajnostne pogoje za vračanje in s tem sčasoma zaključiti vprašanje posledic vojne na Hrvaškem,« še piše vlada (*prav tam*).

Sicer je na veliko presenečenje vseh tudi desno usmerjena vlada Iva Sanaderja, ki je bila oblikovana leta 2003, nadaljevala v smeri institucionalnega in pravnega razvoja, ki je omogočal pravičnejši in učinkovitejši program vrnitev (UNHCR 2011, 30).

Sprememba domače politične volje se kaže tudi v odnosu do ICTY. Leta 1999 je predsednica ICTY v pismu VSOZN dejala, da Hrvaška zavrača sodelovanje s sodiščem in VS zaprosila za

---

⁶¹ Poleg tega še vedno ohranja izrazoslovje izgnancev za razseljene hrvaške narodnosti, saj za povratnike hrvaške narodnosti pravi, da so 'nekdanji izgnanci', ki so bili tekom pregnanstva na drugih območjih Hrvaške, ki niso bila v vojni, drugo skupino pa imenuje manjšinske povratnike – hrvaške državljanke srbske narodnosti (Nacionalni program Republike Hrvaške za pridružitve EU 2003).

ukrepe, ki bodo dovolj prepričljivi, da bo Hrvaška spoštovala svoje obveznosti po mednarodnem pravu (ICTY 1999). Predsednica je pismo zaključila z opomnikom VS OZN, da je prijava države svetu skrajni ukrep, uporabljen šele, ko je proces sodelovanja popolnoma izčrpan (*prav tam*). Šest let kasneje je v oceni sodelovanja Hrvaške z ICTY tožilka dejala, da se Hrvaška običajno pravočasno odziva in da je »sodelovanje Hrvaške v prenosu zahtevanih dokumentov najboljše od vseh držav v regiji« (ICTY 2005). Kot edino težavo je izpostavila vprašanje, koliko je Hrvaška dejansko storila, da bi bil eden od obtožencev, Ante Gotovina, najden in pripeljan pred sodišče (*prav tam*).

Trajnost vrnitev NRO srbske narodnosti je sicer vprašljiva. Svetovalni odbor Okvirne konvencije za varstvo narodnih manjšin (2015, 4. odst.) v četrtem Mnenju o Hrvaški poroča, da se je okolje za narodne manjšine poslabšalo, predvsem zaradi povečanja nacionalizma in sovražnega govora, ki je postal bolj sprejemljiv tudi v političnih krogih, kar veliko mednarodnih opazovalcev pripisuje tudi popustitvi pritiska EU po vključitvi Hrvaške v to organizacijo. Zakonodaja glede varstva narodnih manjšin je sicer urejena, a je oblikovana zelo splošno in mora biti implementirana skozi dialog in politična pogajanja na lokalni ravni, kar je še posebej težko na območjih, ki jih je prizadel konflikt v 90. letih (*prav tam*).

Generalni sekretar OZN je že leta 1997 poročal, da sta globok strah in nezaupanje srbskih prebivalcev do hrvaških oblasti težko premostljiva (Varnostni svet OZN 1997a, 25. odst.). »Psihološko nadlegovanje s strani Hrvaške v obliki televizijske in medijske propagande, telefonskih klicev in sovražne pošte dodatno spodkopava zaupanje« med pripadniki različnih narodnosti in med lokalnim prebivalstvom ter NRO (*prav tam*). J. N. Clark (2012, 421) je na primeru Vukovarja raziskovala, ali je ICTY dejansko prispeval k spravi in s tem trajnemu miru, a žal prišla do zaključka, da so imela sojenja le malo pozitivnih učinkov na spravo med Hrvati in Srbi v omenjenem mestu. Da proces sprave ni bil dovolj učinkovit in ponotranjen v prebivalcih in da se sovražnost reproducira tudi v mlajših generacijah, kažejo poleg ugotovitev Svetovalnega odbora Okvirne konvencije za varstvo narodnih manjšin tudi incidenti – nedavno je recimo Slobodna Dalmacija (2017) pisala, da sta dve dekleti podtaknili požar v vasi Brgud, po poročanju časopisa zato, ker tam živijo večinoma Srbi.

4.3.2 Mednarodni akterji

Mednarodna skupnost je bila v reševanje konflikta vključena že od samega začetka v različnih oblikah in kapacitetah. Med samim konfliktom in po konfliktu je pomembno vlogo igral predvsem OZN, medtem ko so se po konfliktu v ponovno izgradnjo države in procese demokratizacije aktivneje vključile druge mednarodne organizacije in institucije, na primer EU,

OVSE in Svet Evrope. Vsi štirje akterji so v svojem delovanju na Hrvaškem pozornost usmerjali tudi na vrnitev in ponovno vključevanje NRO.

OZN je bil prisoten z misijama UNPROFOR in UNTAES, sodelovanje hrvaške vlade pa je med obema misijama variiralo. Tuđman je v času misije UNPROFOR v enem izmed intervjujev dejal, da če »modre čelade ne izpolnijo svojih obvez iz sporazuma –razoroževanje srbskih enot in vrnitev hrvaških »izgnancev«, Hrvaška ne bo podaljšala mandata OZN, ampak izpeljala lastne ukrepe« (Tuđman 1993). Meddržavno sodišče (2015, 63. odst.) piše, da cilji misije niso bili nikoli v celoti doseženi, saj med letoma 1992 in 1995 Krajina ni bila demilitarizirana, določene vojaške operacije sta izpeljali obe stranki v konfliktu, poskusi iskanja mirne rešitve pa so spodleteli. Hrvaška vlada je še leta 1998 v poročilu o izgnancih, beguncih in razseljenih osebah dejala, da UNPROFOR ni zagotovil popolne varnosti maloštevilčnim preostalim Hrvatom in pripadnikom drugih nesrbskih manjšin na okupiranih območjih:

Ravno nasprotno, od vzpostavitve uprave UNPROFOR na okupiranih hrvaških območjih poleti leta 1992 je bilo pregnanih še okrog 25 tisoč Hrvatov in pripadnikov drugih nesrbskih manjšin, 600 je bilo ubitih (predvsem starejših oseb, ki so ostale na svojih domovih). Nihče od hrvaških izgnancev se ni vrnil na ta območja vse do osvoboditve v vojnih operacijah Blisk in Nevihta leta 1995, ko se je dejansko začela vrnitev izgnancev na njihove domove (Vlada Republike Hrvaške 1998).

Po koncu misije UNPROFOR je nastopil UNCRO, zatem pa prehodna administracijska misija UNTAES, katere mandat je bil predvsem posledica sporazuma oziroma dialoga s hrvaškimi oblastmi, posledično pa je bila tudi bolje sprejeta. O razliki med misijama UNPROFOR in UNTAES v očeh hrvaških oblasti je Tuđman spregovoril tudi po vojni leta 1997:

Mi smo, kot veste, imeli UNPROFOR in dali smo mu odpoved, ko smo videli, da ne služi našim ciljem vzpostavljanja suverenosti in ustvarjanja pogojev za življenje za vse hrvaške državljane. UNTAES smo sprejeli, ker se je v imenu mednarodne skupnosti, OZN in Združenih držav Amerike zavezal, da bo zagotovil mirno vnovično vključitev podonavske regije v Hrvaško (Tuđman 1997).

Misija UNTAES je bila ustvarjena v dogovoru s hrvaškimi oblastmi in je bila zelo dobro sprejeta, kar dokazujejo ne le izjave hrvaških politikov v 90. letih, ampak tudi več kot 20 let pozneje. Hrvaški premier Andrej Plenković je namreč ob 25. obletnici članstva Hrvaške v OZN dejal, da je bila misija UNTAES najuspešnejša misija na evropskem kontinentu (Vlada

Republike Hrvaške 2017): »Ta mirna vključitev je bila uspeh za Hrvaško in OZN, pa tudi zgled za podobne situacije drugje po svetu.«⁶²

Misija UNTAES je redno spremljala napredek Hrvaške na področju vrnitve beguncev in razseljenih oseb. Leta 1997 je tako v poročilu misije zapisano, da

kljub intenzivnemu trudu UNHCR in UNTAES je bilo le malo napredka, kar se tiče vrnitev beguncev in razseljenih oseb. Hrvaške oblasti niso naslovile vprašanja srbskih razseljenih oseb, ki so izrazile željo, da ostanejo na Hrvaškem, a so neodločne in negotove glede svoje prihodnosti. Hrvaški Urad za razseljene osebe in begunce ni zagotovil svojih storitev enakopravno Srbom z vzpostavljanjem pisarn v regiji (Varnostni svet OZN 1997a, 17. odst.).

Poleg tega je v poročilu zapisano, da Hrvaška še vedno ni ustvarila enotnega združenja za srbske in hrvaške razseljene osebe, ki bi naslovilo njihove skupne interese, kot je priporočil prehodni administrator z misije (Varnostni svet OZN 1997a, 18. odst.). Misija je sicer poleg priporočil implementirala tudi 'sankcije' – tako je na primer sprožila disciplinski ukrep tako proti srbskim kot hrvaškim pripadnikom prehodne policijske sile, katerih poklicno ravnanje je bilo neustrezno – VS OZN omenja, da v primeru demonstracij in podobnih incidentov policijske sile recimo niso želele ukrepati, še posebej srbske sile v primeru srbskih demonstracij (*prav tam*, 23. odst.). Misija je bila torej objektivna oziroma je enakovredno ravnala tako s hrvaškimi kot srbskimi lokalnimi oblastmi. To kaže na primer tudi 4. odst. istega poročila (*prav tam*), ki pravi, da so mednarodni opazovalci opozorili na naraščajoč razkorak med zmernimi srbskimi voditelji, ki so želeli ostati na Hrvaškem in sodelovati v razpisanih volitvah, ter drugimi, ki so zastraševali večinsko prebivalstvo.

Leta 1997 je sicer generalni sekretar OZN opozoril, da je »hitrost implementacije postopkov počasna in ni sodelovanja lokalnih hrvaških oblasti na območjih vrnitev« (Varnostni svet OZN 1997b, 3). »V času misije UNTAES hrvaški uradniki niso vedno implementirali odločitev vlade in so bili v več primerih nepripravljeni sodelovati ter so uporabljali birokratske manevre in ovire, da bi zakasnili ali ustavili obljubljeno pomoč regiji,« je zapisal generalni sekretar OZN (*prav tam*, 3), ob tem pa je dodal, da je sicer na pobudo misije UNTAES bila ustanovljena komisija, ki je uspela doseči napredek pri manj spornih tehničnih vidikih vnovične vključitve, pri težje rešljivih situacijah pa je bila potrebna osebna intervencija predsednika države Franja Tuđmana (*prav tam*, 3).

---

⁶² Hrvaška vlada je leta 2016 sprejela odločitev o vzpostavitvi delovne skupine za sodelovanje med Ukrajino in Hrvaško, saj naj bi Hrvaška Ukrajini prenesla dobre izkušnje z mirno vključitvijo okupiranih območij (Vlada Republike Hrvaške 2016).

Po koncu mandata UNTAES januarja 1998 je hrvaška vlada prevzela nadzor nad svojim celotnim ozemljem, v Vzhodni Slavoniji pa je ostala manjša nadzorna policijska misija OZN do oktobra 1998, ko je nadzor prevzela misija OVSE (IDMC 1998, 15). Slednja je bila v dogovoru s hrvaškimi oblastmi vzpostavljena leta 1996 z regionalnima pisarnama v Kninu in Vukovarju, in sicer predvsem z namenom zagotavljanja pomoči in svetovanja hrvaškim oblastem na vseh ravneh na področju varstva človekovih pravic in varstva pripadnikov narodnih manjšin (OVSE 1996). Leto kasneje je bila misija z amandmajem h prvotni odločitvi o mandatu pooblaščen tudi za pomoč in nadzor uresničevanja zakonodaje in dogovorov na področju vrnitve beguncev in razseljenih oseb ter varstva njihovih pravic (OVSE 2016b, 70). Tako je igrala pomembno vlogo pri reševanju notranje razselitve.

Hrvaška vlada je privolila v namestitev misije OVSE, ker je verjela, da bo navzočnost OVSE pomagala pri prepoznavanju Hrvaške kot odgovornega mednarodnega partnerja (Merlingen in Mujčić 2003, 277). Vlada, ki jo je vodil nacionalistični HDZ, sicer ni bila naklonjena sodelovanju z OVSE in odnosi med njima so bili precej hladni, vse do zamenjave vlade leta 2000, ki je bila veliko bolj pripravljena sodelovati z OVSE, čeprav se je kasneje izkazalo, da so bila pričakovanja prevelika in so se zopet pojavila trenja, a kljub temu so bili odnosi veliko boljši kot s prejšnjo vlado (*prav tam*, 277–278).

OVSE v svojih poročilih ne omenja eksplicitno NRO, ampak begunce in razseljene osebe, pri čemer je nato iz konteksta moč razbrati, kdaj piše o NRO srbske narodnosti. V poročilu leta 1998 tako piše, da postopki iz operativnega sporazuma med UNTAES, UNHCR in hrvaško vlado niso bili zadovoljivi, saj so se vrnilo zgolj NRO, ki so se ponovno združili z družino ali vrnilo v prazne domove – tako posebej izpostavlja stanovanjsko problematiko kot oviro vrnitvi NRO (OVSE 1998, 11. in 12. odst.), obenem pa omenja težavno varnostno situacijo in incidente proti hrvaškim Srbom ter slabo politično vzdušje in nestrpen odnos do Srbov, pa tudi muslimanov (*prav tam*, 14. odst.). Nadalje v poročilu leta 1999 poroča, da so vladne iniciative izboljšale okvir in sistem vrnitev beguncev in razseljenih oseb, a zaradi pomanjkanja usmeritve osrednjih oblasti prihaja do težav, pri čemer zopet posebej izpostavlja vrnitev premoženja (OVSE 1999, 8. odst.) – tematika, ki se kot ovira vrnitvam razseljenih oseb srbske narodnosti ponavlja tudi v poročilih leta 2000, 2001 in 2002 (OVSE 2000, 41.–44. odst.; 2001, 8.–16. odst.; 2002b, 2).

Leta 2003 je OVSE (2003b, 2) v svojih ocenah bolj pozitiven, saj poroča o izboljšanju stanja za narodne manjšine kot posledico sprejetja novega zakona, obenem pa piše o napredku pri vrnitvi premoženja, čeprav počasnem. Leto pozneje opozarja, da rešitev za razseljene, ki so živeli v državnih stanovanjih, še vedno ni bila zagotovljena (OVSE 2004, 3). OVSE (2005b, 3)

je sicer igral ključno vlogo pri sprejetju pomembnega programa za stanovanjsko problematiko leta 2005, s katerim je vlada naslovlila še zadnjo veliko skupino razseljenih brez stanovanjske rešitve – tiste, ki so živeli v državnih stanovanjih. Poleg tega je OVSE v partnerstvu z vlado izvajal tudi kampanje ozaveščanja o spravi in trajnostnih vrnitvah, katerih namen je bil ljudi obveščati, da povratniki niso grožnja (OVSE 2012b, 12).

A v poročilih OVSE je v splošnem opaziti večji poudarek na beguncih kot na NRO. Tudi v enem izmed zadnjih poročil leta 2005 je vodja misije OVSE (2005b, 4) poročal, da se je odpor proti vrnitvam beguncev zmanjšal (NRO v tem poročilu niso omenjeni), ker je minilo že nekaj časa od vojne, zaradi zahtev evropskega približevanja in zavedanja, da se bo le majhen delež beguncev vrnil. To sicer ne pove dosti o zmanjšanju odpora vrnitvam NRO, za katere recimo zadnji razlog ne pride v poštev, saj so ostali znotraj meja Hrvaške.

Misija je bila zaključena konec leta 2007 (OVSE 2016b) in kot so zapisali, »so najbolj ustrezne zamenjave za intervencije misije na področju človekovih pravic močne institucije, robustna civilna družba in javnost, dobro informirana o svojih pravicah« (OVSE 2006, 21–22). OVSE je namreč kot dva ključna predpogoja za varstvo človekovih pravic in vzdržno vrnitev beguncev in NRO na Hrvaškem definiral vladavino prava in delujočo civilno družbo⁶³ (OVSE 2002b, 19).

EU, katere članica je Hrvaška postala leta 2013, je v pokonfliktnem obdobju igrala še posebej pomembno vlogo. Ob prelomu stoletja so se evropski vodje odločili, da je zgolj tesnejše povezovanje balkanskih držav z EU in jasni obeti članstva za države pot do miru v regiji in začeli proces stabilizacije in pridruževanja, ki kombinira razvoj privilegiranih političnih in ekonomskih odnosov z državami v regiji ter je podprt z znatnim finančnim programom pomoči (Evropska komisija 2002a, 3). Leta 2001 sta Hrvaška in EU sklenili pravno zavezujoč Sporazum o stabilizaciji in pridruževanju (2001), v katerem je Hrvaška med drugim potrdila zavezo do pravice do vrnitve vseh beguncev in razseljenih oseb ter varstva njihovih pravic. Mednarodna kritika Hrvaške je bila večinoma povezana prav z vprašanjem počasne vrnitve (večinoma srbskih) beguncev na njihove domove na Hrvaškem (Roter in Bojinović 2005, 449). Sprememba vlade leta 2000 je sicer prinesla tudi izboljšanje v ravnanju z vračajočimi pripadnik i

---

⁶³ Civilna družba je bila sicer po vojni na udaru, leta 1997 je bil namreč sprejet represiven Zakon o združenjih, kar je bil vrhunec medijske kampanje, ki je nevladne organizacije portretiral kot protihrvaško zaroto (Stubbs in Zrinščak 2007, 91). Od leta 1998 so se s trenji znotraj vladajoče stranke pričele določene reforme ter s tem boljše obdobje tudi za nevladne organizacije (*prav tam*). Glavne ovire za razvoj in trajnost civilne družbe so bile nezadostna podpora občin nevladnemu sektorju in v splošnem težave pri pridobivanju sredstev in prostorov za nevladne organizacije (OVSE 2002b, 20). Vladna pisarna je zato vzpostavila program, ki je zagotavljal smernice za lokalne oblasti in jih spodbujal, da več sodelujejo z nevladnimi organizacijami (NVO), pri spodbujanju te interakcije pa je sodeloval tudi OVSE, še posebej je podpiral *grass-roots* aktivnosti na področju sprave, varstva človekovih pravic, vzpostavitve zaupanja in pravne pomoči (*prav tam*, 20).

manjšin, a vseeno sta bili dve leti zatem vrnitev in vključitev beguncev in NRO v družbo še vedno nedokončani. »Vrnitev še vedno ni zares spodbujena v praksi, pravni okvir pa ni v celoti in pravično apliciran,« je zapisala Evropska komisija (2002, 10).

EU je tako v procesu igrala zelo pomembno vlogo, saj je bilo pospeševanje napredka vrnitve beguncev tudi eden od političnih kriterijev v Pogajalskem okviru v pristopnem procesu k EU (Evropska komisija 2005a). Finančna podpora Evropske komisije Hrvaški je od leta 1991 do 2000 znašala 369 milijonov evrov in je potekala v skladu s tremi obdobji zgodovine države – v letih od 1991 do 1995 oziroma v času vojaškega konflikta in krizne situacije s humanitarno pomočjo, v pokonfliktnem obdobju od 1996 do 2000 sta bili prioriteti obnova države in konsolidacija demokracije, pri čemer je bil velik poudarek predvsem na vrnitvi in vnovični vključitvi beguncev in NRO v družbo, v stabilizacijski fazi po letu 2000 pa sta bila cilja pridružitve mednarodnim institucijam, kot sta EU in zveza NATO (*North Atlantic Treaty Organization*) (Evropska komisija 2002b, 20).

V času osredotočenosti na vrnitev beguncev in NRO od leta 1996 je bila pomoč EU namenjena predvsem za obnovo hiš in ostale infrastrukture, leta 1998 pa je bila v program dodana tudi komponenta gospodarskega razvoja. Evropska komisija (Evropska komisija 2002b, 21) je poudarila, da tesno sodelovanje z vlado in lokalnimi oblastmi omogoča »učinkovito dostavo pomoči za obnovo in osredotočeno na identificirane občine in regije«. V začetnih fazah implementacije so ugotovili, da sredstva ne smejo biti razpršena geografsko, ampak morajo dosegati kritično maso; da je treba za izpolnjevanje gospodarskega razvoja v krajih vrnitve zagotoviti specifično podporo in da je treba podpreti krepitev lokalnih zmogljivosti načrtovanja (*prav tam*).

Leta 2001 je komisija financirala tudi mikroprojekte lokalnih nevladnih organizacij z namenom krepitev zmožnosti civilne družbe pri reševanju vprašanj, povezanih s trajnostnimi vrnitvami beguncev, reševanja konfliktov, vzpostavljanja miru, varstva človekovih pravic in pravic manjšin, sodelovanja državljanov v procesu odločanja, vprašanja enakosti spolov in trajnostnega gospodarskega razvoja ter tržno usmerjenih pobud (Evropska komisija 2002b, 21). Evropska komisija je leta 2002 poudarila, da se prioritete usmerjajo od obnove hiš k spodbujanju in podpori pri vrnitvi beguncev na druge načine, ki bodo prispevali k trajnostnemu gospodarskemu razvoju na območjih vrnitev, in sicer z lokalno oblikovanimi razvojnimi načrti, usmerjenimi k podpori infrastrukture in podjetništva (*prav tam*, 24). Še leta 2011 je Evropska komisija (2005b) v Vmesnem poročilu o reformah na Hrvaškem na področju prava in temeljnih pravic zapisala, da se mora Hrvaška zavezati k nadaljnjemu reševanju te problematike.

Evropska komisija sicer tudi v svojih poročilih o napredku omenja vrnitve NRO. V prvem poročilu leta 2005 omeni, da »Hrvaška nadaljuje svojo zavezo do implementacije vseh dolžnosti, povezanih z vrnitvijo beguncev in NRO« (Evropska komisija 2005c, 23) ter da je vprašanje razseljenih oseb večinoma rešeno, saj je bilo maja 2005 še 6.776 razseljenih oseb, od tega 1.676 srbske narodnosti (*prav tam*, 27). Podobno se ponovi v poročilu leta 2006: da je problematika razseljenih oseb v večini rešena in da jih je na Hrvaškem še 4.192 (Evropska komisija 2006, 15). Na ovire vrnitvi Evropska komisija (*prav tam*) opozarja predvsem pri beguncih: »Čeprav je bilo nekaj izboljšav, je bilo le malo sprememb na področju ovir, s katerimi se vračajoči begunci srečujejo.« V poročilih leta 2007 in 2010 NRO oziroma razseljene osebe niso omenjene, izpostavljene so le težave vračajočih se beguncev (Evropska komisija 2007), je pa v poročilu letu 2008 zapisano, da se je leta 2007 domov vrnilo 1.100 razseljenih oseb (Evropska komisija 2008, 14), leta 2009 pa, da se je v letih 2008–2009 domov vrnilo 380 razseljenih oseb in da skupno število manjšinskih srbskih vrnitev znaša 23.231 oseb (Evropska komisija 2009, 15). V zadnjem poročilu leta 2011 razseljene osebe niso omenjene, izpostavlja pa dober napredek, dosežen na področju vrnitev beguncev (Evropska komisija 2011, 13). Sicer analiza v nalogi kaže, da je bil napredek zares dosežen, a obenem se zastavlja pomembno vprašanje trajnosti vrnitev razseljenih oseb, še posebej beguncev, saj po nekaterih ocenah polovica povratnikov ne ostane na Hrvaškem (Svetovalni odbor Okvirne konvencije 2015, 97. odst.).

Pomembno vlogo v pokonfliktnih procesih na Hrvaškem je igral Svet Evrope, katerega članica je Hrvaška postala leta 1996, pri čemer se je med drugim morala zavezati tudi k zagotavljanju varnosti in spoštovanju človekovih pravic srbskega prebivalstva ter omogočanju vrnitev razseljenih oseb (Svet Evrope 1996). Svet Evrope (1999b) je leta 1999 poročal o napredku Hrvaške in implementaciji zavez z mešanimi občutki: tako je pozdravil sprejetje dveh ključnih dokumentov, Programa o vrnitvi in Zakona o rekonstrukciji, a dodal, da morajo biti sprejeti ukrepi za njuno implementacijo; poudaril je tudi pomen drugih ukrepov za naslavljanje povojnih posledic, na primer za ureditev dokumentacije na nekdanjih območjih OZN, spodbujanje sprave ipd. Poleg tega je Svet Evrope pozval tudi predstavnike srbske etnične skupnosti, da spodbujajo spravo (*prav tam*).

Svet Evrope že od samega začetka igra pomembno vlogo pri širšem varstvu narodnih manjšin, kar je še posebej relevantno za varstvo pravic povratnikov, ki so pripadniki narodnih manjšin, pa tudi za medetnične odnose nasploh. Tako je Hrvaška od pridružitve Svetu Evrope aktivno sodelovala s Svetovalnim odborom Okvirne konvencije o narodnih manjšinah in v skladu z zavezami in priporočili sprejela vrsto ukrepov za varstvo narodnih manjšin, na primer

dva zakona o uporabi jezika in o izobraževanju pripadnikov narodnih manjšin in Ustavni akt o pravicah narodnih manjšin (Svetovalni odbor Okvirne konvencije 2002, 14. odst.). Ta proces je posebej pomemben v luči nedavnih ugotovitev Svetovalnega odbora Okvirne konvencije (2016, 4. odst.), da se je stanje za pripadnike narodnih manjšin na Hrvaškem poslabšalo, kar mednarodni opazovalci pripisujejo tudi dejstvu, da se je zunanji pritisk po pridružitvi EU zmanjšal.

Delo OVSE in Sveta Evrope je bilo za proces vrnitve in vnovično vključevanje NRO pomembno, ker je bila notranja razselitev na Hrvaškem zaradi narave konflikta in demografske sestave prebivalstva izjemno prepletena z razselitvami v sosednjih državah, Bosni in Hercegovini in Srbiji. Trajnostna rešitev razselitve je zato morala »temeljiti na regionalnem pristopu, glede na izjemno kompleksen vzorec razselitve v nekdanji Jugoslaviji in dejstvo, da bo vrnitev v en kraj pogosto imela učinek, ki bo povzročil novo razselitev iz tega kraja« (Svet Evrope 1999a). Kot poudarja Svet Evrope (*prav tam*), je bilo na območju nekdanje Republike Srbska Krajina najprej treba najti rešitev za bosansko-hrvaške begunce, ki jim je bila dodeljena začasna namestitve v zapuščenih domovih. OVSE (2002b, 21) je v poročilu leta 2002 zapisal, da vrnitev in vnovično vključitev beguncev in razseljenih oseb naslavlja tudi s čezmejnimi aktivnostmi med Bosno in Hercegovino, Hrvaško ter nekdanjo Zvezno republiko Jugoslavijo, saj krepijo proces sprave, vrnitve in pokonfliktne normalizacije med vladami in prebivalstvom.

Poleg mednarodnih vladnih organizacij in institucij ne gre zanemariti vloge nevladnih organizacij. V pokonfliktnih letih je sicer v Bosni in Hercegovini delalo veliko več nevladnih organizacij kot na Hrvaškem, veliko tistih, ki so bile na Hrvaškem, so po koncu vojne v Bosni in Hercegovini preselile pisarne v Sarajevo in ustavile delovanje na Hrvaškem (Stubbs 1999).²⁷ Večina nevladnih organizacij na Hrvaškem je delala na psihosocialnih programih za begunce iz Bosne in Hercegovine in razseljene Hrvate, zelo redke so delale na problematikah, povezanih z vrnitvijo Srbov (Stubbs 1996).⁶⁴ Stubbs in Zrinščak (2007, 88) poudarjata, da so se organizacije osredotočile na humanitarno pomoč območjem, prizadetim v vojni, in beguncem ter razseljenim osebam in da je šlo za »humanitarno nadomestilo političnemu ukrepanju, in sicer v luči pomanjkanja jasnega mednarodnega konsenza o vzrokih konfliktov in sredstvih njihovega reševanja« (Duffield 2001 v Stubbs in Zrinščak 2007, 88). Civilna družba je pomembno vlogo odigrala tudi recimo v Vukovarju, ki je bil leta 1991 uničen. Nevladne

---

⁶⁴ Stubbs, Paul. 1996. Which side are we on? Researchers' contributions to improved shelter provisions for refugees and displaced persons in the post-Yugoslav countries. V *Towards Improved Shelter and Environment for Refugees and Displaced Persons within the post-Yugoslav Countries*, ur. S. Barakar in S. Ellis. York: PRDU. V Harvey (2006, 101).

organizacije so si prizadevale za spodbujanje etnične sprave z ustvarjanjem skupnega javnega prostora za pripadnike obeh etničnih skupin – t. i. Info-klub Vukovar prostora za srečevanje, namenjenega povečevanju stikov med Hrvati in Srbi⁶⁵ (Gosselin 2004, 65).

5 Sklep

Cilj naloge je bil orisati razsežnost izziva, ki ga notranja razselitev predstavlja za vlade in mednarodno skupnost, analizirati, kako je upravljanje z notranjo razselitvijo že naslovljeno v nacionalnih okvirjih in mednarodnem pravu, ter na primeru notranje razselitve v Republiki Hrvaški ugotoviti, kako je problem pokonfliktne vrnitve in vnovične vključitve naslovljen v praksi. Z analizo je naloga odgovorila na vprašanje, kako omogočiti proces trajnostnega vračanja NRO in njihove vnovične vključitve v okolje, iz katerega so se razselili.

Prvi del naloge je pokazal, da je notranja razselitev veliko breme ne le za ljudi, ki jih je prizadela, ampak tudi za gostujoče skupnosti, vlade držav in mednarodno skupnost. Odsotnost posebnega mednarodnega režima za varstvo pravic NRO in pomanjkanje usmerjene mednarodne pozornosti glede reševanja problematike NRO za več kot 40 milijonov ljudi po vsem svetu pomeni, da so njihove potrebe pogosto pozabljene – še posebej takrat, ko domače vlade niso zmožne ali ne želijo nasloviti njihovih potreb. Kot je pokazala naloga, je problematika notranje razselitve primarno v domeni držav oziroma je močno povezana s konceptom suverenosti države in suverenosti kot odgovornosti.

Mednarodna skupnost je deloma že skušala nasloviti upravljanje notranje razselitve z mednarodnimi normami (sicer mednarodnopravno nezavezujočimi navodili), na primer z Vodilnimi načeli o notranji razselitvi, ki so bila sicer široko prepoznana, a jih morajo države prenesti v domačo zakonodajo in upoštevati, da bi bil njihov namen sploh lahko dosežen – 41 držav je že sprejelo politiko ali zakon o notranji razselitvi, še posebej velja omeniti afriški kontinent in sprejetje Kampalske konvencije in pakta regije Velikih jezer, ki je prenos Vodilnih načel o notranji razselitvi v domačo zakonodajo naredil pravno obvezujoč, a napredek po svetu ni enakomeren oziroma sistematičen in upravljanje notranje razselitve ostaja odvisno od volje posamezne vlade. Mednarodni akterji sicer zagotavljajo pomoč NRO, a ker je odgovornost za NRO primarno v domeni domačih vlad in ker ni osrednjega telesa ali sistematičnega mehanizma, namenjenega samo NRO, pomoč ni vedno zagotovljena. Še posebej velik izziv je

---

⁶⁵ V splošnem prizadevanja za spravo niso bila nujno uspešna: kot je opozarjal Svet Evrope (1999a), čeprav je bil proces vnovične vključitve v donavski regiji sicer miroljuben in obnova vidna, je bilo opazno pomanjkanje psihološke obnove in sprave.

zagotavljati trajnostne rešitve, saj so NRO pogosto deležni pozornosti zgolj v času krize, nato pa pomoč usahne. V pokonfliktnih okoliščinah je to težavno zaradi političnih in ekonomskih dejavnikov in potrebe po zahtevnejših procesih sprave. Trajnost procesa je torej močno omejena.

Upravljanje z vrnitvijo in vnovično vključitvijo NRO v družbo in vse procese v njej oziroma primer reševanja notranje razselitve na Hrvaškem pričata o tem, da je za omogočanje trajnostnih rešitev oziroma trajnostnega vračanja in vnovične vključitve NRO v družbo potreben kolektivni trud mednarodne skupnosti, saj vlade pogosto niso zmožne ali voljne ustrezno nasloviti potreb NRO ter poskrbeti za njihovo varno in prostovoljno vrnitev oziroma preselitev in vključitev v družbo. Hrvaške oblasti so bile razseljenim osebam srbske narodnosti nenaklonjene, saj so jih obravnavale kot pripadnike agresorja, kar se je izražalo v diskriminaciji na vseh ravneh, na primer pri dostopanju do premoženja oziroma nepremičnin, na trgu delovne sile, pa tudi v odnosu prebivalstva hrvaške narodnosti do povratnikov. Intervencija mednarodne skupnosti v obliki monitoringa in spodbujanja trajnostnih rešitev je bila tako nujna.

Mednarodne organizacije in institucije, kot so na primer EU, OVSE in Svet Evrope, so hrvaško vlado pomembno usmerjale pri procesu ponovne izgradnje države po konfliktu in upoštevanja mednarodnih norm, pri čemer je bilo reševanje notranje razselitve na seznamu prioritet vseh treh akterjev, ki so pogojevali odnose s Hrvaško tudi z uspešno oziroma s trajnostno vrnitvijo in vključitvijo NRO v družbo – še posebej v primeru EU.

Hrvaška je pod pritiski mednarodne skupnosti sprejela vrsto norm, namenjenih ureditvi pravic povratnikov. A analiza normativnega okvirja je pokazala, da je urejenost norm sicer pomembna, vendar je potrebno zagotoviti implementacijo, ki ne sme biti odvisna od politične volje lokalnih oblasti in drugih akterjev. Ravno v tem primeru je pomen pritiska mednarodne skupnosti očiten, saj so priporočila in zahteve mednarodne skupnosti ter spremljanje napredka odigrali ključno vlogo pri sprejetju ustrezne zakonodaje in zagotavljanju spoštovanja pravic NRO. Razselitev je bila razrešena razmeroma hitro, brez pritiskov mednarodne skupnosti pa bi lahko postala dolgotrajna. Države, ki so imele izkušnjo konfliktno notranje razselitve, namreč v povprečju poročajo o številu NRO še več kot 23 let (Crawford in drugi 2015, 12), kar je skorajda desetletje več, kot je razselitev trajala na Hrvaškem.

A naloga je obenem pokazala, da je bil eden izmed ključnih dejavnikov tudi naklonjenost rešitvi in politična volja domače vlade. Kompleksen odnos med državno suverenostjo in vlogo mednarodne skupnosti je bil na primeru Hrvaške še posebej viden. V času med konfliktom in po njem je bila Hrvaška do mednarodne skupnosti nezaupljiva oziroma je bila pripravljena sodelovati šele pod svojimi pogoji, kot na primer z misijo UNTAES. V prvih letih po konfliktu

so sprejeti ukrepi za vrnitev in vnovično vključitev NRO v družbo pogosto ostali črka na papirju na Hrvaškem, praksa pa je bila drugačna. To je bilo na primer posebej očitno pri procesu vračanja lastnine, kjer je bil normativni okvir sicer definiran, a je neupoštevanje sprejetih smernic v praksi izjemno upočasnilo proces. Ukrepi so bili ustrezno udejanjeni šele s spremembo vlade leta 2000, kar sicer sovpada s še enim pomembnim dogodkom – istega leta je EU naznanila, da so države Zahodnega Balkana potencialne kandidatke. Zelena luč Hrvaški je bila tako morda večji dejavnik kot sprememba vlade, a mednarodni opazovalci po volitvah sicer poročajo tudi o izboljšavi spoštovanja človekovih pravic in odnosa do manjšin. Proces vrnitve in vključitve v družbo se je nadaljeval tudi potem, ko je zopet nastopila desno usmerjena vlada leta 2003, pri čemer je najverjetneje pogojevanje EU igralo veliko vlogo.

Naloga je sicer z analizo razsežnosti problematike notranje razselitve in dosedanjih prizadevanj za ureditev upravljanja z NRO na globalni ravni ter konkretnim primerom pokonfliktnega reševanja notranje razselitve na primeru Hrvaške pokazala, da mora mednarodna skupnost okrepiti pristop varstva NRO oziroma z ustreznimi mehanizmi zagotoviti, da skrb za NRO ne bo prepuščena zgolj milosti in nemilosti vlad, s čimer pa vstopamo na spolzka tla slabitve suverenosti. Trajnostno vrnitev NRO je mogoče doseči, ko mednarodna skupnost sodeluje z domačo vlado pri zagotavljanju vseh ustreznih pogojev za varno in prostovoljno vrnitev in vnovično vključitev v družbo ter polno uživanje človekovih pravic. A to sodelovanje mora postati bolj sistematično in neodvisno od političnih in ekonomskih interesov držav ter mednarodnih akterjev, poleg tega pa mora biti podpora kontinuirana.

To se je pokazalo zlasti na primeru vrnitve hrvaških Srbov, katere trajnost je vprašljiva. Zaskrbljujoč je podatek Svetovalnega odbora Okvirne konvencije (2016, 4. odst.), da se je okolje za narodne manjšine poslabšalo, predvsem zaradi povečanja nacionalizma in sovražnega govora, ki je postal bolj sprejemljiv tudi v političnih krogih, kar veliko mednarodnih opazovalcev pripisuje tudi popustitvi pritiska EU po pridružitvi Hrvaške. Zakonodaja, ki se tiče narodnih manjšin, je sicer urejena, a je oblikovana zelo splošno. Implementirana mora biti skozi dialog in politična pogajanja na lokalni ravni, kar je še posebej težko na območjih, ki jih je prizadel konflikt v 90. letih (*prav tam*).

Kot sledi iz analize, mora biti za doseganje trajnostnih vrnitev posebna pozornost usmerjena na integracijo družbe. Le celostna integracija družbe namreč omogoča ustvarjanje širših družbenih pogojev za vračanje NRO – ne gre torej zgolj za prilagajanje posameznikov oziroma vključevanje posameznika v družbo, ampak medsebojno sobivanje in prilagajanje pripadnikov vseh skupnosti in vseh posameznikov. Integracija družbe nujno vključuje tako vračajoče NRO,

kot skupnost v krajih, kamor se NRO vračajo. Le taki pogoji dovoljujejo trajnostne rešitev za vse deležnike – NRO in širšo skupnost.

Uspeh procesa integracije družbe je na Hrvaškem vprašljiv – analiza odnosa nacionalnih in lokalnih oblasti v je pokazala, da integracijski proces ni vodil k ustvarjanju družbe, v kateri je raznolikost spoštovana, in vsi, vključno z vsemi pripadniki etničnih, jezikovnih, kulturnih ali verskih skupin, prispevajo h gradnji in ohranjanju skupne in vključujoče državljske identitete. Svetovalni odbor Okvirne konvencije (2015, 17. odst.) namreč opozarja, da v določenih delih države v pogovorih še vedno prevladuje vojna naracija, ki manjšine kolektivno označuje za vojne agresorje, ki se jih v najboljšem primeru prenaša – namesto, da bi bili sprejeti kot sestavni deli družbe. Poleg tega poziva hrvaške oblasti, da okrepijo prizadevanja za spodbujanje spoštovanja in medkulturnega razumevanja med različnimi skupinami družbe z namenom integracije družbe kot celote (*prav tam*, 46. odst.).

Ustrezna naslovitev notranje razselitve na globalni ravni bi pomenila vstop v polje državne suverenosti, kar je pogosto razumljeno kot vmešavanje v notranje zadeve države. Uveljavitev koncepta odgovornost zaščititi bi sicer na papirju morala pomeniti tudi izboljšano varstvo NRO, a v praksi pozornost mednarodne skupnosti nemalokrat zapostavlja problematiko notranje, še posebej dolgotrajne razselitve. A sodobno upravljanje z migracijami in supranacionalno zagotavljanje varstva pravic beguncev, migrantov in NRO nujno zahtevata premislek državne suverenosti, predvsem z vidika zagotavljanja ustrezne pomoči vsem razseljenim osebam in delitve odgovornosti med državami. Kompleksnost izziva sicer pušča prostor za nadaljnje raziskovanje oziroma bi razširitev premisleka o odnosu konceptov državne suverenosti in odgovornosti zaščititi v odnosu do upravljanja migracij zahtevala dodatno analizo.

Literatura

Akhavan, Payam. 1998. Justice in the Hague, peace in the former Yugoslavia? A commentary on the United Nations War Crimes Tribunal. *Human Rights Quarterly* 20 (4): 737–816.

Al-Sabahi, Mohammed in Fausto Aarya De Santis. 2016. The role of cultural norms and local power structures in Yemen. *Forced Migration Review: Local communities: first and last providers of protection*, 55–56. Oxford: University of Oxford. Dostopno prek: <http://www.fmreview.org/community-protection/alsabahi-desantis.html> (26. april 2017).

Birkeland, M. Nina in Alberta Umbo Gomes. 2001. Angola: Deslocados in the Province of Huambo. V *Caught between borders: Response Strategies of the Internally Displaced*, ur. Marc Vincent in Birgitte Reslund Sorensen, 17–48. London: Pluto Press.

BBC. 2015. *Croatia profile – Timeline*. Dostopno prek: <http://www.bbc.com/news/world-europe-17217954> (16. oktober 2015).

Blitz, Brad K. 2003. Refugee Returns in Croatia: Contradictions and Reform. *Politics* 23 (3): 181–191.

Brookings-Bern Project. 2008. *Protecting Internally Displaced Persons: A Manual for Law and Policymakers*. Washington: The Brookings Institution.

--- 2010. *IASC Framework on Durable Solutions for internally displaced persons*. Washington: The Brookings Institution. Dostopno prek: http://www.brookings.edu/~media/Research/Files/Reports/2010/4/durable%20solutions/04_durable_solutions.PDF (6. februar 2014).

Brookings-LSE Project. 2011. *The Effects of Internal Displacement on Host Communities: A Case Study of Suba and Ciudad Bolívar Localities in Bogotá, Colombia*. Washington: The Brookings Institution. Dostopno prek: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/Host-Communities-Colombia-English.pdf> (1. maj 2017).

--- 2013. *Under the Radar: Internally Displaced Persons in Non-Camp Settings*. Washington: The Brookings Institution. Dostopno prek: <http://www.brookings.edu/~media/research/files/reports/2013/10/noncamp-displaced-persons/under-the-radaridps-outside-of-camps-oct-2013.pdf> (12. maj 2015).

Christensen, Asger in Niels Harild. 2009. *Forced Displacement – The Development Challenge*. Washington: The World Bank Group. Dostopno prek: http://siteresources.worldbank.org/EXTSOCIALDEVELOPMENT/Resources/244362-1164107274725/3182370-1164201144397/Forced_Displacement.pdf (17. februar 2014).

Clark, Janine N. 2008. The three Rs: retributive justice, restorative justice, and reconciliation. *Contemporary Justice Review* 11 (4): 331–350.

--- 2012. The ICTY and Reconciliation in Croatia: A Case Study of Vukovar. *Journal of International Criminal Justice* 10 (2): 397–422.

--- 2014. *International Trials and Reconciliation Assessing the Impact of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*. Oxon: Routledge.

Cohen, Roberta. 2006. Strengthening Protection of IDPs: The UN's Role. *Georgetown Journal of International Affairs* 7 (1): 101–109. Dostopno prek: http://www.brookings.edu/~media/research/files/articles/2006/1/winter-unitednations-cohen/cohen_2006_gjia.pdf (17. april 2015).

--- 2008. *Listening to the voices of the displaced: Lessons Learned*. Washington: The Brookings Institution. Dostopno prek: http://www.brookings.edu/~media/Research/Files/Reports/2008/9/internal-displacement-cohen/09_internal_displacement_cohen.PDF (15. april 2016).

Cohen, Roberta in Francis M. Deng. 1998. *Masses in Flight*. Washington: The Brookings Institution Press.

--- 2008. The genesis and the challenges. *Forced Migration Review: Ten Years of the Guiding Principles on Internal Displacement*, 4–6. Oxford: University of Oxford. Dostopno prek: <http://www.fmreview.org/GuidingPrinciples10> (28. oktober 2015).

Crawford, Nicholas, John Cosgrave, Simone Haysom in Nadine Walicki. 2015. *Protracted Displacement: Uncertain Paths to Self-Reliance in Exile*. London: Humanitarian Policy Group. Dostopno prek: <http://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/9851.pdf> (15. januar 2016).

Deng, M. Francis. 2006. Divided Nations: The Paradox of National Protection. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 603 (1): 217–225.

Djuric, Ivana. 2010. The Post-War Repatriation of Serb Minority Internally Displaced Persons and Refugees in Croatia—Between Discrimination and Political Settlement. *Europe-Asia Studies* 62 (10): 1639–1660.

Dopolnilni protokol (I) k Ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949 o zaščiti žrtev mednarodnih oboroženih spopadov – *Additional (I) Protocol to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)*. 1949. Sprejet v Ženevi 8. junija 1977, v veljavi od 7. decembra 1978. Dostopno prek: <http://pissr.si/Pis.web/mednarodnaPogodba?id=CH-19770608/01M> (6. maj 2017).

Dopolnilni protokol (II) k Ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949 o zaščiti žrtev nemednarodnih oboroženih spopadov – *Additional (II) Protocol to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of non-international armed Conflicts (Protocol II)*. 1949. Sprejet v Ženevi 8. junija 1977, v veljavi od 7. decembra 1978. Dostopno prek: <http://pisrs.si/Pis.web/mednarodnaPogodba?id=CH-19770608/01M> (6. maj 2017).

Državni zavod Republike Hrvaške za statistiko. 2009. *Statistički ljetopis 2009*. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. Dostopno prek: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/ljetopis/2009/PDF/05-bind.pdf (11. maj 2017).

Ekonomski in socialni svet. 1995. NRO: Poročilo posebnega predstavnika generalnega sekretarja za NRO Francisa M. Denga, v skladu s resolucijo Komisije za človekove pravice 1995/57 – Kompilacija in analiza pravnih norm – *Internally displaced persons: Report of the Representative of the Secretary-General Mr. Francis M. Deng, submitted pursuant to Commission on Human Rights resolution 1995/57 - Compilation and analysis of legal norms* – E/CN.4/1996/52/Add.2. Dostopno prek: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G95/146/89/PDF/G9514689.pdf?OpenElement> (5. februar 2014).

--- 2004. Posebne skupine in posamezniki/Množični pregoni in razseljene osebe: Poročilo posebnega predstavnika generalnega sekretarja za NRO Francisa M. Denga – *Specific groups and individuals / mass exoduses and displaced persons: Report of the Representative of the Secretary-General on internally displaced persons, Francis M. Deng* – E/CN.4/2004/77. Dostopno prek: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G04/115/38/PDF/G0411538.pdf?OpenElement> (10. maj 2015).

Eurostat. 2017. *Unemployment by sex and age - annual average*. Dostopno prek: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> (24. avgust 2017).

Evropska komisija. 2002a. *Report From The Commission: The Stabilisation and Association process for South East Europe, First Annual Report*, 3. april. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52002DC0163&from=EN> (29. julij 2016).

--- *European Commission Country Strategy Paper for Croatia 2002-2006 CARDS*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/financial_assistance/cards/publications/croatia_strategy_paper_en.pdf (27. julij 2016).

--- 2005a. *Negotiating Framework: Croatia*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/croatia/st20004_05_hr_framedoc_en.pdf (3. februar 2014).

--- 2005b. *Interim Report from the Commission to the Council and the European Parliament on Reforms in Croatia in the Field of Judiciary and Fundamental Rights (Negotiation Chapter 23)* – COM(2011) 110. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/hp/interim_report_hr_ch23_en.pdf (3. februar 2014).

--- 2005c. *Croatia 2005 Progress Report – SEC (2005) 1424*. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/2005/package/sec_1424_final_progress_report_hr_en.pdf (8. maj 2017).

--- 2006. *Croatia 2006 Progress Report – SEC(2006) 1385*. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2006/nov/hr_sec_1385_en.pdf (8. maj 2017).

--- 2007. *Croatia 2007 Progress Report – SEC(2007) 1431*. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2007/nov/croatia_progress_reports_en.pdf (8. maj 2017).

--- 2008. *Croatia 2008 Progress Report – SEC(2008) 2694*. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/press_corner/keydocuments/reports_nov_2008/croatia_progress_report_en.pdf (8. maj 2017).

--- 2009. *Croatia 2009 Progress Report – SEC(2009) 1333*. Dostopno prek: http://www.pfri.uniri.hr/~axel/documents/hr_rapport_2009_en.pdf (8. maj 2017).

--- 2010. *Croatia 2010 Progress Report – SEC(2010) 1326*. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2010/package/hr_rapport_2010_en.pdf (8. maj 2017).

--- 2011. *Croatia 2011 Progress Report – SEC(2011) 1200 final*. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2011/package/hr_rapport_2011_en.pdf (8. maj 2017).

Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin – *European Convention on Human Rights*. 1950. Sprejeta 4. novembra 1950 v Rimu. Veljavna od 3. septembra 1953. Dostopno prek: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf (17. avgust 2017).

Evropski svet. 2000. *Santa Maria Da Feira European Council: Conclusions of the Presidency*, 19. in 20. junij. Santa Maria da Feira: Evropski svet. Dostopno prek: http://www.europarl.europa.eu/summits/feil_en.htm (1. september 2017).

Evropsko sodišče za človekove pravice. 1998a. *Case of Loizidou v. Turkey - 40/1993/435/514*.

--- 1998b. *Case of Akvidar and Others v. Turkey – 99/1995/605/693*.

--- 2002. *Case of Kutić v. Croatia* – 48778/99.

--- 2004. *Case of Blečić v. Croatia* – 59532/00.

--- 2006. *Case of Blečić v. Croatia* – 59532/00.

--- 2010. *Case of Saghinadze and Others v. Georgia* – 18768/05.

FAO, NRC, OCHA, OHCHR, UN-HABITAT in UNHCR. 2007. *Handbook on Housing and Property Restitution for Refugees and Displaced Persons*. Dostopno prek: http://www.ohchr.org/Documents/Publications/pinheiro_principles.pdf (27. marec 2015).

Ferris, Elizabeth. 2007. *Durable Solutions: When Does Displacement End?* Dostopno prek: <http://www.brookings.edu/research/articles/2007/12/displacement-ferris> (10. januar 2016).

--- 2014. *Ten Years After Humanitarian Reform: How Have IDPs Fared?* Washington: The Brookings Institution.

Fletcher, E. Laurel in Harvey M. Weinstein. 2002. Violence and social repair: Rethinking the contribution of justice to reconciliation. *Human Rights Quarterly* 24 (1): 573–639.

Generalna skupščina OZN. 1999. *Resolucija A/RES/53/125*. Sprejeta 12. februarja. Dostopno prek: <http://www.unhcr.org/3bc2f11d4.html> (10. april 2015).

--- 2005. *Resolucija A/RES/60/1*. Sprejeta 25. oktobra. Dostopno prek: <http://www.un.org/en/preventgenocide/adviser/pdf/%20Summit%20Outcome%20Document.pdf#page=30> (3. april 2015).

--- 2009. *Report of the Secretary-General on peacebuilding in the immediate aftermath of conflict* – Poročilo o izgradnji miru takoj po konfliktu, A/63/881–S/2009/304. Dostopno prek: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/63/881 (13. februar 2014).

--- 2013. *Report of the Special Rapporteur on the human rights of internally displaced persons* – Poročilo Posebnega poročevalca za človekove pravice NRO, A/68/225. Dostopno prek: <http://daccess-ods.un.org/TMP/8521192.66986847.html> (13. februar 2014).

Global Protection Cluster Working Group. 2010. *Handbook for the Protection of Internally Displaced Persons*. Dostopno prek: <http://www.unhcr.org/protection/idps/4c2355229/handbook-protection-internally-displaced-persons.html> (23. avgust 2017).

Goldberg, Tsafir. 2014. Looking at their side of the conflict? Effects of single versus multiple perspective history teaching on Jewish and Arab adolescents' attitude to out-group narratives and in-group responsibility. *Intercultural Education* 25 (6): 453–467.

Gosselin, Tania. 2004. Info-klub: creating a common public sphere for citizens of Vukovar. V *Managing hatred and distrust: the prognosis for post-conflict settlement in multiethnic*

communities in the former Yugoslavia, ur. Nenad Dimitrijević in Petra Kovács, 63–81. Budapest: Open Society Institute.

Grace, Jeremy in Jeff Fischer. 2008. Seeking electoral equality for IDP voters. *Forced Migration Review: Ten Years of the Guiding Principles on Internal Displacement*, 26–27. Oxford: University of Oxford. Dostopno prek: <http://www.fmreview.org/GuidingPrinciples10> (28. oktober 2015).

Gülšen, Cheka, Jeroen Knipscheer in Rolf Kleber. 2010. The Impact of Forced Migration on Mental Health: A Comparative Study on Posttraumatic Stress Among Internally Displaced and Externally Migrated Kurdish Women. *Traumatology* 16 (4): 109–116.

Halpern, Jodi in Harvey M. Weinstein. 2004. Rehumanizing the other: Empathy and reconciliation. *Human Rights Quarterly* 26 (3): 561–583.

Harvey, Joanna. 2006. Return Dynamics in Bosnia and Croatia: A Comparative Analysis. *International Migration* 44 (3): 89–112.

Henckaerts, Jean-Marie in Louise Doswald-Beck. 2009. *Customary International Humanitarian Law Volume I: Rules*. Cambridge: Cambridge University Press. Dostopno prek: <https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/customary-international-humanitarian-law-i-icrc-eng.pdf> (25. avgust 2017).

Hrvatski zavod za zapošljavanje. 2003. *Analitički bilten, Godina V, Broj 3*. Zagreb: Hrvatski zavod za zapošljavanje. Dostopno prek: <http://www.hzz.hr/UserDocsImages/AB2003-3.pdf> (24. avgust 2017).

Human Rights Watch. 1996. Croatia: Impunity for Abuses Committed During "Operation Storm" and the Denial of the Right of Refugees to Return to the Krajina. *Human Rights Watch* (8) 13. Dostopno prek: <https://www.hrw.org/reports/1996/Croatia.htm> (26. avgust 2017).

--- 1999. Croatia, Second Class Citizens: The Serbs Of Croatia. *Human Rights Watch* (11) 3. Dostopno prek: <https://www.hrw.org/reports/pdfs/c/croatia/crosrb99.pdf> (27. maj 2016).

--- 2001. *World Report 2001: Croatia*. Dostopno prek: <https://www.hrw.org/legacy/wr2k1/europe/croatia3.html> (30. maj 2016).

--- 2003. Broken Promises: Impediments to Refugee Return to Croatia. *Human Rights Watch* 15 (6). Dostopno prek: <https://www.hrw.org/reports/2003/croatia0903/croatia0903.pdf> (26. maj 2016).

--- 2004. *Croatia: Ruling Hinders Refugee Returns*, 16. november. Dostopno prek: <https://www.hrw.org/news/2004/11/16/croatia-ruling-hinders-refugee-returns> (24. julij 2016).

Humphries, Vanessa. 2003. Improving Humanitarian Coordination: Common Challenges and Lessons Learned from the Cluster Approach. *The Journal of Humanitarian Assistance*. Dostopno prek: <http://sites.tufts.edu/jha/archives/1976> (10. april 2015).

IASC. 2006. *Guidance Note on Using the Cluster Approach to Strengthen Humanitarian Response*. Dostopno prek: <http://www.refworld.org/pdfid/460a8ccc2.pdf> (10. april 2015).

--- 2010. *IASC Framework on Durable Solutions for internally displaced persons*. Washington: The Brookings Institution. Dostopno prek: http://www.brookings.edu/~media/Research/Files/Reports/2010/4/durable%20solutions/04_durable_solutions.PDF (6. februar 2014).

ICISS. 2001. *Responsibility to Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*. Ottawa: International Development Research Centre. Dostopno prek: <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf> (5. april 2015).

ICRC. 2000. Internally displaced persons: The mandate and role of the International Committee of the Red Cross. *International Review of the Red Cross* 838 (1). Dostopno prek: <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/57jqhr.htm> (28. februar 2016).

--- 2010. *Internally Displaced Persons and International Humanitarian Law*. Dostopno prek: <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/> (26. februar 2016).

ICTY. 1999. *The President of the International Tribunal Reports to the Security Council: The refusal of Croatia to cooperate with the Tribunal and requests that sufficiently compelling measures be taken*, 25. avgusta 1999 v Haagu. Dostopno prek: <http://www.icty.org/en/press/president-international-tribunal-reports-security-council> (24. avgust 2017).

--- 2005. *Assessment by the prosecutor of the co-operation provided by Croatia*, 3. oktobra 2005 v Haagu. Dostopno prek: <http://www.icty.org/en/press/assessment-prosecutor-co-operation-provided-croatia> (24. avgust 2017).

--- 2017. *About the ICTY*. Dostopno prek: <http://www.icty.org/en/about> (22. avgust 2017).

IDMC. 2009. *Croatia: Housing rights and employment still preventing durable solutions. A profile of the internal displacement situation*. Ženeva: IDMC. Dostopno prek: <http://www.internal-displacement.org/assets/library/Europe/Croatia/pdf/Croatia-September-2009.pdf> (16. oktober 2015).

--- 2010. *Global Overview 2010: People internally displaced by conflict and violence*. Ženeva: IDMC. Dostopno prek: <http://www.internal-displacement.org/assets/publications/2011/2011-global-overview-2010-global-en.pdf> (29. april 2016).

--- 2014. *Azerbaijan: After more than 20 years, IDPs still urgently need policies to support full integration*. Dostopno prek: <http://www.internal-displacement.org/europe-the-caucasus->

and-central-asia/azerbaijan/2014/azerbaijan-after-more-than-20-years-idps-still-urgently-need-policies-to-support-full-integration/ (21. avgust 2017).

--- 2015. *Global Overview 2015: People internally displaced by conflict and violence*. Ženeva: IDMC. Dostopno prek: <http://www.internal-displacement.org/assets/library/Media/201505-Global-Overview-2015/20150506-global-overview-2015-en.pdf> (29. april 2016).

--- 2016. *Global Report on Internal Displacement 2016*. Ženeva: IDMC. Dostopno prek: <http://www.internal-displacement.org/globalreport2016/> (20. avgust 2016).

--- 2017a. *Global Report on Internal Displacement 2017*. Ženeva: IDMC. Dostopno prek: <http://www.internal-displacement.org/global-report/grid2017/> (14. avgust 2017).

--- 2017b. *IDP Laws and Policies: A mapping tool*. Dostopno prek: <http://www.internal-displacement.org/law-and-policy> (18. avgust 2017).

IDMC in Brookings-LSE Project. 2013. *National Instruments on Internal Displacement: A Guide to their Development*. Ženeva: IDMC. Dostopno prek: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/IDPersons/Law-and-policymaking_Guide-2013.pdf (26. februar 2016).

IDMC in OCHA. 2008. *Guidance on Profiling Internally Displaced Persons*. Ženeva: IDMC. Dostopno prek: <https://docs.unocha.org/sites/dms/Documents/Guidance%20on%20Profiling%20Internally%20Displaced%20Persons,%20OCHA-NRC,%20English.pdf> (13. februar 2015).

International Crisis Group. 2002. *A Half-Hearted Welcome: Refugee Returns to Croatia*. Zagreb/Bruselj: International Crisis Group. Dostopno prek: [http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/138%20-%20A%20Half-Hearted%20Welcome%20-%20Refugee%20Return%20to%20Croatia.pdf](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/europe/138%20-%20A%20Half-Hearted%20Welcome%20-%20Refugee%20Return%20to%20Croatia.pdf) (18. junij 2016).

IRC, NRC in Oxfam. 2017. *The Reality of the EU Turkey Statement: How Greece has become a testing ground for policies that erode protection for refugees*. Dostopno prek: https://www.nrc.no/globalassets/pdf/briefing-notes/joint-agency-briefing-note---eu-turkey-statement---final_16-march---new---3.pdf (24. avgust 2017).

Ito, Ayaki. 2001. Politicisation of Minority Return in Bosnia and Herzegovina — The First Five Years Examined. *International Journal of Refugee Law* 13 (1/2): 89–122.

Jutarnji list. 2013. *Presuda u Kninu: Hrvatska djeci Srba ubijenih u Varivodama u rujnu 1995. godine mora isplatiti 540.000 kuna*, 23. januar 2013. Dostopno prek: <http://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/presuda-u-kninu-hrvatska-djeci-srba-ubijenih-u-varivodama-u-rujnu-1995.-godine-mora-isplatiti-540.000-kuna/1188551/> (27. avgust 2017).

Kälin, Walter. 2006. The future of the Guiding Principles on Internal Displacement. *Forced Migration Review: Putting IDPs on the map: Achievements and challenges*, 5–7. Oxford:

University of Oxford. Dostopno prek: <http://www.fmreview.org/brookings.html> (17. junij 2016).

--- 2011. Walter Kälin on the outlook of IDPs. *Forced Migration Review: Armed non-state actors and displacement*, 43–5. Oxford: University of Oxford. Dostopno prek: www.fmreview.org/en/non-state.pdf (9. marec 2014).

--- 2014. Internal Displacement. V *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*, ur. Elena Fiddian-Qasmieh, Gil Loescher, Katy Long in Nando Sigona, 163–176. Oxford: Oxford University Press.

Konvencija Afriške unije za zaščito in pomoč NRO v Afriki (Kampalska konvencija) - *African Union Convention For The Protection And Assistance Of Internally Displaced Persons In Africa (Kampala Convention)*. 2009. Sprejel posebni vrh Afriške unije 22. oktobra 2009 v Kampali, Uganda. V veljavi od 6. decembra 2012. Dostopno prek: <http://www.unhcr.org/4ae9bede9.html> (10. april 2015).

Konvencija o statusu beguncev – *The Convention relating to the Status of Refugees*. 1951. Sprejela Diplomatska konferenca OZN o statusu beguncev in oseb brez državljanstva 28. julija 1951 v skladu z resolucijo št. 429 (V) Generalne skupščine z dne 14. decembra 1950. V veljavi od 22. aprila 1954. Dostopno prek: <http://www.unhcr-centraleurope.org/si/pdf/viri/konvencije/besedilo-konvencije-o-beguncih-in-njene-ga-protokola.html> (2. april 2015).

Malešević, Siniša. 2002. *Ideology, legitimacy and the new state: Yugoslavia, Serbia and Croatia*. Oxon: Routledge.

McGlynn, Claire in Ulrike Niens in Ed Cairns in Miles Hewstone. 2004. Moving out of conflict: the contribution of integrated schools in Northern Ireland to identity, attitudes, forgiveness and reconciliation. *Journal of Peace Education* 1 (2): 147–163.

Meddržavno sodišče. 2015. *Judgement – Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia)*, 9. februar. Dostopno prek: <http://www.icj-cij.org/docket/files/118/18422.pdf> (27. marec 2016).

Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah – *International Covenant on Civil and Political Rights*. 1966. Sprejet v Generalni skupščini 16. decembra 1966. V veljavi od 23. marca 1976. Dostopno prek: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx> (18. avgust 2017).

Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah – *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*. 1966. Sprejet v Generalni skupščini 16. decembra

1966. V veljavi od 3. januarja 1976. Dostopno prek: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx> (2. maj 2017).

Merlingen, Michael in Ženet Mujić. 2003. Public Diplomacy and the OSCE in the Age of Post-International Politics: The Case of the Field Mission in Croatia. *Security Dialogue* 34 (3): 269–283.

Metcalfe, Victoria, Simone Haysom in Ellen Martin. 2012. *Sanctuary in the City? Urban displacement and vulnerability in Kabul*. London: Humanitarian Policy Group. Dostopno prek: <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/7722.pdf> (5. april 2016).

Ministry for Public Works, Reconstruction and Construction. 2003. *Report on Return of Displaced Persons and Refugees in the Republic of Croatia from 2000 – 2003: Repossession of Property, Housing, Reconstruction*, October 2003. Zagreb: Ministry for Public Works, Reconstruction and Construction. Dostopno prek: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN015746.pdf> (27. maj 2016).

Mooney, Erin. 2003. Bringing the end into sight for internally displaced persons. *Forced Migration Review: When Does Internal Displacement End?*, 4–8. Oxford: University of Oxford. Dostopno prek: <http://www.fmreview.org/sites/fmr/files/FMRdownloads/en/FMRpdfs/FMR17/fmr17full.pdf> (17. februar 2016).

--- 2007. Protecting and reintegrating women and children postconflict. V *Security, Reconstruction, and Reconciliation: When the Wars End*, ur. Muna Ndulo, 58–81. London: University College London Press.

Nacionalni program Republike Hrvaške za pridružitve EU – *Nacionalni program Republike Hrvatske za pridruživanje Europskoj uniji*. 2003. Sprejela Vlada Republike Hrvaške 23. februarja 2003. Narodne novine NN 30/2003. Dostopno prek: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2003_02_30_414.html (25. avgust 2017).

NATO. 2016. *Member countries*. Dostopno prek: http://www.nato.int/cps/en/nato_hq/topics_52044.htm (27. julij 2016).

Newyorška deklaracija za begunce in migrante – *New York Declaration for Refugees and Migrants*. 2016. Sprejeta v Generalni skupščini 19. septembra 2016, A/RES/71/1. OZN Dostopno prek: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/71/1 (17. avgust 2017).

Norwegian Refugee Council. 2002. *Internally Displaced People: A global survey, second edition*. London: Earthscan Publications.

--- 2004. *Profile of Internal Displacement: Croatia: Compilation of the information available in the Global IDP Database of the Norwegian Refugee Council*. Ženeva: Norwegian Refugee Council. Dostopno prek: <http://www.internal-displacement.org/assets/library/Europe/Croatia/pdf/Croatia-May-2004.pdf> (17. maj 2016).

--- 2016. *Voices from the East: Challenges in Registration, Documentation, Property and Housing Rights of People Affected by Conflict in Eastern Ukraine*. Dostopno prek: https://www.nrc.no/globalassets/pdf/reports/voices-from-the-east_report_ukraine-des-2016.pdf (17. avgust 2017).

--- 2017a. *Spurned: Elderly in Ukraine's Uncontrolled East Left to Fend for Themselves*. Dostopno prek: <https://www.nrc.no/globalassets/pdf/reports/ukraine-nrc-position-paper-on-resumption-of-pensions-for-people-in-non-government-controlled-areas.pdf> (17. avgust 2017).

--- 2017b. Ustna korespondenca z regionalno svetovalko za osrednjo Afriko, 24. julij 2017, Ženeva.

Norwegian Refugee Council. 2017c. *Lessons from Responsibility Sharing Mechanisms: For an ambitious and strong Global Compact on Refugees*. Dostopno prek: <https://www.nrc.no/globalassets/pdf/briefing-notes/lessons-from-responsibility-sharing-mechanisms/lessons-from-responsibility-sharing-mechanisms.pdf> (24. avgust 2017).

O'Neill, William. 2009. Internal Displacement and Peacebuilding: Institutional Responses. *Refugee Survey Quarterly* 28 (1): 151–180.

Office for Displaced Persons, Returnees and Refugees. 2003. *Progress in the process of return of displaced persons and refugees in the period from 2000 - end June 2003 (report from 01 July 2003)*. Zagreb: Office for Displaced Persons, Returnees and Refugees. Dostopno prek: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/6001> (30. maj 2016).

OHCHR. 2001. *Training Manual on Human Rights Monitoring*. New York in Ženeva: OZN. Dostopno prek: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/training7Introen.pdf> (17. februar 2016).

Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjših – *Framework Convention for the Protection of National Minorities*. 1995. Sprejel Svet Evrope 1. februarja 1995 v Strasbourgu. V veljavi od 1. februarja 1998. Dostopno prek: http://www.svetevrope.si/sl/dokumenti_in_publikacije/konvencije/157/ (17. avgust 2017).

Olaa, Ambrose. 2001. Uganda: The Resilience of Tradition. Displaced Acholi in Kitgum. V *Caught between borders: Response Strategies of the Internally Displaced*, ur. Marc Vincent in Birgitte Reslund Sorensen, 99–117. London: Pluto Press.

Opcijski protokol h Konvenciji o otrokovih pravicah glede prodaje otrok, otroške prostitucije in otroške pornografije – *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography*. 2000. Sprejet v Generalni skupščini OZN 25. maja 2000. V veljavi od 18. maja 2002. Dostopno prek: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OPSCCRC.aspx> (20. avgust 2017).

Opcijski protokol h Konvenciji o otrokovih pravicah glede udeležbe otrok v oboroženih spopadih – *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict*. Sprejet v Generalni skupščini OZN 25. maja 2000. V veljavi od 12. februarja 2002. Dostopno prek: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OPACCRC.aspx> (20. avgust 2017).

Opcijski protokol k Mednarodnemu paktu o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah – *Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*. Sprejet v Generalni skupščini OZN 10. decembra 2008. V veljavi od 5. maja 2013. Dostopno prek: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OPCESCR.aspx> (20. avgust 2017).

Osnovni sporazum o regijah Vzhodne Slavonije, Baranje in Zahodnega Srema – *Basic Agreement on the Region of Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium* (Erdut Agreement). 1995. Podpisan 12. novembra 1995 v Erdutu. Dostopno prek: http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/HR_951112_ErdutAgreement.pdf (18. oktober 2015).

OVSE. 1996. *Decision No. 112, 65th Plenary Meeting*, PC.DEC/112. Dostopno prek: <http://www.osce.org/pc/21634?download=true> (29. april 2017).

--- 1998. *Report of the OSCE Mission to the Republic of Croatia on Croatia's progress in meeting international commitments since January 1998*, 20. maj 1998. Dostopno prek: <http://www.osce.org/zagreb/13172?download=true> (1. september 2017).

--- 1999. *Report of the OSCE Mission to the Republic of Croatia on Croatia's progress in meeting international commitments since May 1999*, 28. september 1999. Dostopno prek: <http://www.osce.org/zagreb/13176?download=true> (1. september 2017).

--- 2000. *Report of the OSCE Mission to the Republic of Croatia on Croatia's progress in meeting international commitments since September 1999*, 3. julij 2000. Dostopno prek: <http://www.osce.org/zagreb/13177?download=true> (1. september 2017).

--- 2001. *Report of the OSCE Mission to the Republic of Croatia on Croatia's progress in meeting international commitments since March 2001*, 12. november 2001. Dostopno prek: <http://www.osce.org/zagreb/13180?download=true> (1. september 2017).

--- 2002a. *Status Report No. 10: Assessment of Issues Covered by the OSCE Mission to the Republic of Croatia's Mandate since 12 November 2001*, 21. maj 2002. Zagreb: OVSE. Dostopno prek: <http://www.osce.org/zagreb/13181?download=true> (17. junij 2016).

--- 2002b. *Status Report No. 11*, 18. november 2002. Zagreb: OVSE. Dostopno prek: <http://www.osce.org/zagreb/13183?download=true> (17. junij 2016).

--- 2003a. *4th Report on Issues of Property Repossession under the July 2002 Amendments to the Law on Areas of Special State Concern (June 2003-September 2003)*, 28. oktober 2003. Zagreb: OVSE. Dostopno prek: <http://www.osce.org/zagreb/21455?download=true> (18. junij 2016).

--- 2003b. *Status Report No. 13*, december 2003. Dostopno prek: <http://www.osce.org/zagreb/22032?download=true> (1. september 2017).

--- 2004. *Status Report No. 15 on Croatia's Progress In Meeting International Commitments since July 2004*, 21. november 2004. Dostopno prek: <http://www.osce.org/zagreb/18104?download=true> (1. september 2017).

--- 2005a. *Status Report No. 16 on Croatia's Progress in Meeting International Commitments since November 2004*, 7. julij 2005. Zagreb: OVSE. Dostopno prek: <http://www.osce.org/zagreb/15985?download=true> (25. junij 2016).

--- 2005b. *Presentation by the Head of the OSCE Mission to Croatia, Ambassador Peter Semneby, to the OSCE Permanent Council*, 10. marca 2005. Dunaj: OVSE. Dostopno prek: <http://www.osce.org/zagreb/42032?download=true> (1. september 2017).

--- 2006a. *2006 Background Report: Blečić v. Croatia: ECHR articulates further limitations on the review of judicially terminated occupancy-tenancy rights*, 18. marec. Zagreb: OVSE. Dostopno prek: <http://www.osce.org/zagreb/18632?download=true> (26. julij 2016).

--- 2006b. *Report on Croatia's Progress in Meeting International Commitments since 2001 – PC.FR/13/06*, 9. junij 2006. Zagreb: OVSE. Dostopno prek: <http://www.osce.org/zagreb/19519?download=true> (25. junij 2016).

--- 2012. *The Ljubljana Guidelines on Integration of Diverse Societies & Explanatory Note*. Haag: OVSE. Dostopno prek: <http://www.osce.org/hcnm/integration-guidelines> (21. avgust 2017).

--- 2015. *Report of the Human Rights Assessment Mission on Crimea (6–18 July 2015)*. Dostopno prek: <http://www.osce.org/odhr/report-of-the-human-rights-assessment-mission-on-crimea?download=true> (29. april 2017).

--- 2016a. Conflict-related Displacement in Ukraine: Increased Vulnerabilities of Affected Populations and Triggers of Tension within Communities. Dostopno prek: <http://www.osce.org/ukraine-smm/261176?download=true> (29. april 2017).

--- 2016b. *Survey of OSCE Field Operations*. Dunaj: OVSE. Dostopno prek: <http://www.osce.org/cpc/74783?download=true> (17. februar 2016).

Phuong, Catherine. 2004. *The International Protection of Internally Displaced Persons*. Cambridge: Cambridge University Press.

Program za vrnitev in oskrbo izgnancev, beguncev in razseljenih oseb – *Program povratka i zbrinjavanja prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba*. 1998. Sprejel Zastupnički dom Hrvatskoga državnog sabora 26. junija 1998. Narodne novine 019-04/98-01/01. Dostopno prek: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1998_07_92_1249.html (27. maj 2016).

Protokol h Konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin – *Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*. 1952. Sprejet 20. marca 1952 v Parizu. Veljaven od 18. maja 1954. Dostopno prek: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf (17. avgust 2017).

Protokol o statusu beguncev – *Protocol relating to the Status of Refugees*. 1967. Sprejet v Ekonomskem in socialnem svetu z resolucijo 1186 (XLI) 18 novembra 1966 in v Generalni skupščini z resolucijo 2198 (XXI) 16 decembra 1966. Veljaven od 4 oktobra 1967. Dostopno prek: <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/protocolrefugees.pdf> (24. april 2017).

Protokol o varstvu in pomoči NRO - *Protocol on the Protection and Assistance to Internally Displaced Persons*. 2006. Sprejela Mednarodna konferenca regije Velikih jezer 30. novembra 2006. Dostopno prek: <http://www.refworld.org/pd/52384fe44.pdf> (10. april 2015).

Roter, Petra in Ana Bojinović. 2005. Croatia and the European Union: A Troubled Relationship. *Mediterranean Politics* 10 (3): 447–454.

Rudiger, Anja in Sarah Spencer. 2003. *Social Integration of Migrants and Ethnic Minorities: Policies to Combat Discrimination*. Bruselj: Evropska komisija in OECD. Dostopno prek: <https://www.oecd.org/migration/mig/15516956.pdf> (18. avgust 2017).

Salah, Tarig Taha Mohamed, Abdallah Abdelrahman, Lars Lien, Arne Henning Eide, Priscilla Martinez in Edvard Hauff. 2012. The mental health of internally displaced persons: An epidemiological study of adults in two settlements in Central Sudan. *International Journal of Social Psychiatry* 59 (8): 782–788.

Sert, S. Deniz. 2014. Internal Displacement: Return, Property, Economy. *International Migration* 52 (5): 227–244. Dostopno prek: Wiley Online Library.

Slobodna Dalmacija. 2017. Uhićene dvije djevojke koje su podmetnule požar kraj Benkovca, jedna od njih priznala: Zapalila sam selo Brgud jer tamo žive većinom Srbi! *Slobodna Dalmacija*, 23. avgust. Dostopno prek: <http://slobodnadalmacija.hr/novosti/crna-kronika/clanak/id/503266/uhicene-dvije-djevojke-koje-su-podmetnule-pozar-kraj-benkovca-jedna-od-njih-priznala-zapalila-sam-selo-brgud-fer-tamo-zive-vecinom-srbi> (28. avgust 2017).

Sorensen, Birgitte Refslund in Marc Vincent. 2001. Conclusions. V *Caught between borders: Response Strategies of the Internally Displaced*, ur. Marc Vincent in Birgitte Reslund Sorensen, 266–283. London: Pluto Press.

Splošni sporazum o miru v Bosni in Hercegovini – *The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina*. 1995. Dogovorjen 21. novembra 1995 v Daytonu in podpisan v Parizu 14. decembra 1995. Dostopno prek: <http://www.osce.org/bih/126173?download=true> (9. maj 2017).

Sporazum o stabilizaciji in pridružitvi – *Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Croatia, of the other part*. 2001. podpisan 29. oktobra 2001 v Luksemburgu, v veljavi od 1. februarja 2005. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/world/agreements/prepareCreateTreatiesWorkspace/treatiesGeneralData.do?step=0&redirect=true&treatyId=140> (13. maj 2016).

Statut UNHCR. 1950. Sprejet z resolucijo Generalne skupščine OZN 428 (V) 14. decembra 1950. Dostopno prek: <http://www.unhcr.org/3b66c39e1.html> (7. april 2015).

Stradling, Robert. 2003. *Multiperspectivity in history teaching: a guide for teachers*. Nemčija: Svet Evrope. Dostopno prek: <https://rm.coe.int/1680493c9e> (21. avgust 2017).

Stubbs, Paul in Siniša Zrinščak. 2007. Croatia. V *Social Policy and International Interventions in South East Europe*, ur. Bob Deacon in Paul Stubbs, 85–103. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.

Svet Evrope. 1996. *Croatia's request for membership of the Council of Europe* – Doc. 7510, 29. marec 1996. Dostopno prek: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=7445&lang=en> (27. avgust 2017).

--- 1999a. *Report: Return of refugees and displaced persons to their homes in Croatia* – Doc. 8368, 9. april 1999. Dostopno prek: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2HXrefViewHTML.asp?FileID=8686&lang=EN> (12. avgust 2016).

--- 1999b. *Honouring of obligations and commitments by Croatia* – Recommendation 1405 (1999). Sprejela Parlamentarna skupščina 29. aprila 1999. Dostopno prek: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16698&lang=en> (27. avgust 2017).

--- 2009. *Europe's forgotten people: protecting the human rights of long-term displaced persons – Recommendation 1877 (2009)*. Sprejela Parlamentarna skupščina 24. junija 2009. Dostopno prek: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17759&lang=en> (4. maj 2017).

--- 2016. *Report by Nils Muižnieks, Commissioner for Human Rights of the Council of Europe – CommDH(2016)27*, 11. julija 2016. Strasbourg: Svet Evrope. Dostopno prek: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2928475&SecMode=1&DocId=2379824&Usage=2> (27. april 2017).

Svetovalni odbor Okvirne konvencije za varstvo manjšin. 2002. Mnenje glede Hrvaške, sprejeto 6. aprila 2001 – *Opinion on Croatia, adopted on 6 April 2001*, ACFC/INF/OP/I(2002)003. Dostopno prek: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168008bd2d> (16. junij 2016).

--- 2010. Tretje mnenje glede Hrvaške, sprejeto 27. maja 2010 – *Third Opinion on Croatia, adopted on 27 May 2010*, ACFC/OP/III(2010)005. Dostopno prek: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168008c66d> (16. junij 2016).

--- 2015. Četrto mnenje glede Hrvaške, sprejeto 18. novembra 2015 – *Fourth Opinion on Croatia, adopted on 18 November 2015*, ACFC/OP/IV(2015)005rev. Dostopno prek: <https://rm.coe.int/16806c268b> (27. avgust 2017).

Svetovna banka. 1998. *Post-Conflict Reconstruction: The Role of the World Bank*. Washington: The World Bank. Dostopno prek: http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/1998/04/01/000009265_3980624143531/Rendered/PDF/multi_page.pdf (19. januar 2016).

--- 1999. *Post-Conflict Fund: Guidelines and Procedures*. Washington: The World Bank. Dostopno prek: http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2001/03/20/000094946_00112905313161/Rendered/PDF/multi_page.pdf (19. januar 2016).

--- *Research Study on IDPs in urban settings - Afghanistan*. Kabul: The World Bank. Dostopno prek: http://siteresources.worldbank.org/EXTSOCIALDEVELOPMENT/Resources/244362-1265299949041/6766328-1265299960363/WB-UNHCR-IDP_Full-Report.pdf (23. januar 2016).

Tuđman, Franjo. 1993. *Oslobađamo vlastitu zemlju*. *Der Spiegel*, 3. februar 1993. Dostopno prek: <http://www.tudjman.hr/intervju-dat-der-spiegelu-3-veljae-1993> (2. maj 2017).

--- 1997. *Vlak mira – govor u Vukovaru*. Dostopno prek: <http://www.tudjman.hr/govori/vlak-mira-govor-u-vukovaru/> (2. maj 2017).

Weiss, G. Thomas in David. A. Korn. 2006. *Internal Displacement: Conceptualization and its consequences*. Oxon: Routledge.

UN. 1996. *Former Yugoslavia – UNPROFOR*. Dostopno prek: http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unprof_b.htm (21. oktober 2015).

--- 1997. *Croatia – UNTAES*. Dostopno prek: http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/untaes_p.htm (18. oktober 2015).

UNHCR. 1998. *Oversight issues: Reintegration*, EC/48/SC/CRP.15. Sprejel Stalni odbor UNHCR 2. aprila 1998. Dostopno prek: <http://unhcr.org/3ae68cf510.html> (19. marec 2016).

--- 2003. *Framework for Durable Solutions for Refugees and Persons of Concern*. Ženeva: UNHCR. Dostopno prek: <http://www.unhcr.org/3f1408764.html> (10. marec 2014).

--- 2004. *Quick Impact Projects (QIPs)*. Ženeva: UNHCR. Dostopno prek: <http://www.unhcr.org/partners/guides/41174ce94/quick-impact-projects-qips-provisional-guide.html> (16. marec 2016).

--- 2007a. *The Protection of Internally Displaced Persons and the Role of UNHCR: Informal Consultative Meeting*, 21. februarja 2007. Dostopno prek: <http://www.unhcr.org/excom/EXCOM/45dd5a712.pdf> (5. april 2015).

--- 2007b. *Real-time Evaluations of UNHCR's Involvement in Operations for Internally Displaced Persons and the Cluster Approach: Analysis of Findings*, EC/58/SC/CRP.23. Sprejel Stalni odbor UNHCR 29. avgusta 2007. Dostopno prek: <http://www.refworld.org/docid/470394f12.html> (28. februar 2016).

--- 2009. *Azerbaijan: Analysis of Gaps in the Protection of Internally Displaced Persons (IDPs)*. Dostopno prek: <http://www.unhcr.org/4bd7edbd9.pdf> (20. avgust 2017).

--- 2011. *Minority Return to Croatia – Study of an Open Process*. Zagreb: UNHCR. Dostopno prek: <http://www.refworld.org/docid/553a08424.html> (23. avgust 2017).

--- 2013. *UNHCR's Engagement with Displaced Youth*. Ženeva: UNHCR. Dostopno prek: <http://www.unhcr.org/513f37bb9.pdf> (17. avgust 2017).

--- 2014b. *Internally Displaced People: On the run in their own land*. Dostopno prek: <http://www.unhcr.org/pages/49c3646c146.html> (7. februar 2014).

--- 2017. UNHCR Statistics. Dostopno prek: <http://popstats.unhcr.org/en/overview> (26. avgust 2017).

Ustava Republike Hrvatske – *Ustav Republike Hrvatske*. 1990. Sprejel Sabor Republike Hrvatske 22. decembra 1990. Dostopno prek: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1990_12_56_1092.html (7. maj 2017).

Ustava Socialistične republike Hrvatske – *Ustav Socijalističke Republike Hrvatske*. 1974. Sprejel Sabor Socijalističke Republike Hrvatske 22. februarja 1974. Dostopno prek: https://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/Ustav_Socijalisticke_RH_1974.pdf (7. maj 2017).

Ustavno sodišče Republike Hrvatske. 1997. Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske broj: *U-I-1037/1995; U-I-179/1996; U-I-639; U-I-839; U-I-948*. Sprejelo Ustavno sodišče Republike Hrvatske 27. septembra 1997. Dostopno prek: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1997_09_100_1571.html (4. maj 2017).

Varnostni svet OZN. 1991. *Report of the Secretary-General Pursuant to Security Council Resolution 721*, S/23280. Dostopno prek: <http://repository.un.org/handle/11176/56669> (8. maj 2017).

--- 1992a. *Resolucija 743 (1992)*, S/RES/743. Dostopno prek: [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/743\(1992\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/743(1992)) (7. maj 2017).

--- 1992b. *Further Report of the Secretary-General Pursuant to Security Council Resolution 721*, S/23592. Dostopno prek: http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/53291/S_23592-EN.pdf?sequence=3&isAllowed=y (7. maj 2017).

--- 1995a. *Letter dated 17 March 1995 from the Permanent Representative of Croatia to the United Nations addressed to the Secretary-General*, S/1995/206. Dostopno prek: http://dag.un.org/bitstream/handle/11176/42363/A_50_111%3bS_1995_206-EN.pdf?sequence=21&isAllowed=y (5. maj 2017).

--- 1995b. *Resolucija 981 (1995)*, S/RES/981. Dostopno prek: http://dag.un.org/bitstream/handle/11176/42363/A_50_111%3bS_1995_206-EN.pdf?sequence=21&isAllowed=y (5. maj 2017).

--- 1996. *Further Report on the Situation of Human Rights in Croatia Pursuant to Security Council Resolution 1019 (1995)*, S/1996/456. Dostopno prek: <http://www.refworld.org/docid/3ae6aef04.html> (25. avgust 2017).

--- 1997a. *Report of the Secretary-General on the United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium*, S/1997/148. Dostopno prek: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/1997/148 (25. avgust 2017).

--- 1997b. *Report of the Secretary-General on the Situation in Croatia*, S/1997/487. Dostopno prek: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/1997/487 (5. maj 2016).

Vlada Republike Hrvatske. 1998. *Izvešće Vlade Republike Hrvatske o dosadašnjem tijeku povratka i zbrinjavanju prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba*, Narodne novine 92/1998. Dostopno prek: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1998_07_92_1248.html (25. avgust 2017).

--- 2016. *Odluka o osnivanju Radne skupine za suradnju Republike Hrvatske i Ukrajine*. Dostopno prek: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//Sjednice/2016/4%20sjednica%2014%20Vlade//4%20-%2017.pdf> (25. avgust 2017).

--- 2017. *Predsjednik Vlade: Najuspješnija misija UN-a na europskome kontinentu bila je mirna reintegracija hrvatskoga Podunavlja*, 22. maja 2017. Dostopno prek: <https://vlada.gov.hr/vijesti/predsjednik-vlade-najuspjesnija-misija-un-a-na-europskome-kontinentu-bila-je-mirna-reintegracija-hrvatskoga-podunavlja/20709> (25. avgust 2017).

Vodilna načela o notranji razselitvi – *The Guiding Principles on Internal Displacement*. 1998. Sprejel Ekonomski in socialni svet 11. februara 1998, E/CN.4/1998/53/Add.2. Dostopno prek: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G98/104/93/PDF/G9810493.pdf?OpenElement> (1. februar 2014).

Vukadinović, Radovan. 2003. *Croatia: between Central Europe and the Balkans*. V *Prospects and Risks Beyond EU Enlargement: Southeastern Europe: Weak States and Strong International Support*, ur. Wim van Meurs, 195–211. Opladen: Leske+Budrich.

Wak-Woya, Bayisa. 2000. *Property Restitution In Post-War Croatia: Problems And Perspectives A Discussion Paper*. *Refugee Survey Quarterly* 19 (3): 86–112.

Zakon o potrditvi – *Zakon o konvalidaciji*. 1997. Narodne novine – 081-97-1547/1. Dostopno prek: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1997_10_104_1606.html (21. junij 2016).

Zakon o območjih posebne državne skrbi – *Zakon o područjima posebne državne skrbi*. 1996. Narodne novine – 01-96-1029/1. Dostopno prek: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1996_06_44_854.html (27. maj 2016).

Zakon o statusu izgnancev in beguncev – *Zakon o statusu prognanika i izbjeglica*. 1993. Narodne novine – NN 96/1993. Dostopno prek: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1995_09_73_1228.html (27. maj 2016).

Zakon o začasem prevzemu in upravljanju določene lastnine – *Zakon o privremenom preuzimanju i upravljanju određenom imovinom*. 1995. Narodne novine – 01-95-1579/1.

Dostopno prek: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1993_10_96_1879.html (7. maj 2017).

Ženevska konvencija (IV) za zaščito civilnih oseb med vojno – *Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*. 1949. Sprejeta v Ženevi 12. avgusta 1949.

Dostopno prek: <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/385ec082b509e76c41256739003e636d/6756482d86146898c125641e004aa3c5> (3. maj 2017).